
**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY STAROGARD GDAŃSKI
NA LATA 2024 - 2027**

Starogard Gdański
2023 r.

ZLECENIODAWCA:

Gmina Starogard Gdański
83-200 Starogard Gdański
ul. Sikorskiego 9
tel. 58 56 250 67
www.ugstarogard.pl

WYKONAWCA:

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.relikarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	14
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym.....	14
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	14
4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	15
4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	16
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	17
4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.....	17
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego	20
4.2.3 Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego	21
4.2.4 Strategia Rozwoju Powiatu Starogardzkiego 2021-2027.....	21
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	23
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	23
5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański	23
5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański	26
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	48
5.2.1 Charakterystyka gminy.....	48
5.2.2 Rys historyczny.....	49
5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	56
5.2.4 Zabytki ruchome	77
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	77
5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków	78
5.4 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	79
5.5 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków.....	79
5.6 Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	81
5.7 Dziedzictwo niematerialne	82
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	84
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	86
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	87
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	91
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	92
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	93
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	97

1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański na lata 2020 - 2023 uchwalony Uchwałą Nr XXIV/252/2020 Rady Gminy Starogard Gdański z dnia 27 sierpnia 2020 r.

Układ opracowania zasadniczo nie uległ zmianie. Opiera się on na ogólnej charakterystyce zasobu zawartej w poprzednim Programie, został jednak zaktualizowany, uzupełniony oraz poszerzony.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy oraz Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego). Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania Programu. W X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań. Natomiast w końcowym IX rozdziale opisano realizację i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2023 r., poz. 951, ze zm.*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*t. j. Dz. U. z 2023 poz. 951, ze zm.*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu

warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku, gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy

ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

➤ **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (*t. j. Dz. U. z 2023, poz. 40, ze zm.*), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

➤ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 977, ze zm.*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

➤ **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 682, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 877, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaplanowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1336, ze zm.*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 344, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1662*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenas nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenas nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 571*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- **Ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 887, ze zm.*).
- **Ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych** (*t. j. Dz. U. Nr 39, poz. 311 z pon. zm.*).
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu** (*t. j. Dz. U. 2015, poz. 774, ze zm.*).
- **Ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1597, ze zm.*).
- **Ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1450*).
- **Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1356, ze zm.*).
- **Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 70, ze zm.*).
- **Ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1774, ze zm.*).
- **Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji** (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 28, ze zm.*).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 385*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną a osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 2393*). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (*t. j. Dz. U. 2020, poz. 164*).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2017 r. poz. 1674*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 19.07.2019 r. ws. wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (*Dz. U. z 2019, poz. 1470*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 12.05.2004 r. ws. odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (*Dz. U. z 2004, poz. 1304*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 09.04.2004 r. ws. organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (*Dz. U. z 2004, poz. 706*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 01.04.2004 r. ws. nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004, poz. 650*).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie, jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.),
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Mają one przede wszystkim wpływ na działania podejmowane przez gminę.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest *Krajowy Program Opieki nad Zabytkami*. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego Programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych,
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W Strategii trzy główne cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczne tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego - przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański zgodny jest z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 przyjęta została przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 12 kwietnia 2021 r. (uchwała nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 r.).

Struktura Strategii obejmuje dziesięć zasadniczych części.

Część I. Wyzwania globalne oraz wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego zawiera podstawowe tezy diagnostyczne, kluczowe z punktu widzenia planowania interwencji, sformułowane m.in. na podstawie dostępnych danych statystycznych, wniosków z analiz, raportów oraz publikacji naukowych i ewaluacyjnych, a także wiedzy eksperckiej. Opracowano również analizę SWOT oraz wskazano inwestycyjne uwarunkowania rozwoju województwa w perspektywie roku 2030, w kontekście kluczowych inwestycji planowanych z poziomu centralnego.

Część II. Scenariusze rozwoju województwa pomorskiego do 2030 roku przedstawia –w sposób wariantowy –możliwe ścieżki rozwojowe Pomorza w najbliższych 10 latach. Przy opracowywaniu ww. scenariuszy wykorzystano megatrendy, tj. postęp technologiczny oraz zmiany klimatyczne i demograficzne. W scenariuszach uwzględniono również potencjalne skutki pandemii COVID-19 na rozwój województwa pomorskiego. Sposób realizacji Strategii w kontekście tych zjawisk będzie miał wpływ na prawdopodobieństwo spełnienia się któregoś ze scenariuszy.

Część III. Strategiczne wyzwania rozwojowe dotyczy tych trendów i zagadnień, które w sposób szczególny determinują zarówno wybór celów, jak i mechanizmy realizacji Strategii.

W części IV. Wizja województwa pomorskiego w roku 2030 –cel główny Strategii określony został pożądanym stan docelowy, będący efektem skutecznej realizacji interwencji zamierzonej w SRWP 2030.

W części V. Zasady horyzontalne Strategii przedstawiono reguły, które powinny być uwzględniane przy identyfikacji i realizacji przedsięwzięć wdrażających SRWP 2030. Bezpośrednio z zasad horyzontalnych wynika w szczególności ukierunkowanie tematyczne interwencji oraz kluczowe kryteria, które będą miały zastosowanie przy wyborze przedsięwzięć.

W części VI. Rola samorządu województwa wskazano, jakie funkcje pełnić będzie SWP w procesie realizacji Strategii.

W części VII. Cele strategiczne i operacyjne zawarto opis celów strategicznych oraz celów operacyjnych Strategii, w których sprecyzowano, m.in. zakres tematyczny, ukierunkowanie terytorialne, zobowiązania SWP oraz oczekiwania wobec władz centralnych.

W części VIII. Wymiar terytorialny Strategii przedstawiono ofertę rozwojową dedykowaną poszczególnym obszarom funkcjonalnym województwa.

Część IX. Obszary współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej definiuje wyzwania i obszary tematyczne, w których kluczowe znaczenie odgrywa współpraca międzyregionalna i międzynarodowa, w szczególności z sąsiednimi województwami i partnerami w regionie Morza Bałtyckiego.

W części X. System realizacji określono model zarządzania realizacją Strategii, wskazano planowane narzędzia, źródła finansowania oraz system monitorowania i oceny efektów. Zaprezentowano również wizję angażowania partnerów społeczno-gospodarczych w proces realizacji SRWP 2030.

W rozdziale „Wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego” zauważono, że „region charakteryzuje się dużą różnorodnością kulturową, bogatym dziedzictwem materialnym i niematerialnym oraz tradycjami morskimi. Znaczny potencjał tkwi przede wszystkim

w obiektach dziedzictwa kulturowego. Działania na różnych szczeblach administracji, w ramach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczą przede wszystkim zahamowania procesów ich degradacji i poprawy stanu funkcjonowania, przy czym skala działań, w stosunku do potrzeb, jest niewystarczająca.

Nie udaje się w pełni wykorzystać charakterystycznych dla regionu wyróżników, takich jak potencjał ideowy dziedzictwa Solidarności, obecność mniejszości narodowych, religijnych oraz grup etnicznych, stanowiących mozaikę Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu. Wiele podmiotów i instytucji podejmuje działania na rzecz integracji mieszkańców, jednak działania te nie mają charakteru spójnego i regularnego. Do barier można zaliczyć brak systemowej współpracy podmiotów działających w obszarze kultury, w tym NGO, podmiotów oświatowych oraz JST, a także niewystarczającą promocję proponowanej oferty (...). Region charakteryzuje duży potencjał rozwoju turystyki i usług czasu wolnego wynikający ze zróżnicowanego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, co podnosi jego atrakcyjność. Nadmorskie położenie, różnorodność krajobrazowa, wyjątkowa historia Pomorza oraz specyficzne i unikatowe zasoby dziedzictwa kulturowego to kluczowe czynniki stawiające Pomorskie w czołówce najbardziej popularnych destynacji turystycznych w Polsce”.

Za mocne strony województwa pomorskiego uznano:

- różnorodność kulturową i etniczną, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie.

W rozdziale III. STRATEGICZNE WYZWANIA ROZWOJOWE sformułowano wyzwania, które determinują zarówno wybór celów, jak i mechanizmy realizacji Strategii, m.in. „4. Kapitał społeczny i kultura zaufania. Rozwój aktywnej, otwartej, wrażliwej, świadomej i silnej wspólnoty, dla której wartość stanowi różnorodność kulturowa, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie i solidarnościowe w regionie, a także wzrost kompetencji mieszkańców warunkujących zdolność do funkcjonowania i samoorganizacji w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości z uwzględnieniem społecznej roli kultury”.

W rozdziale IV. poświęconym wizji województwa pomorskiego w roku 2030 określono, że w 2030 r. będzie regionem „rozwijającym się w sposób trwały – bazujący na wyróżnikach Pomorza: aktywności i potencjale wykształcenia mieszkank i mieszkańców, wysokim poziomie kapitału ludzkiego i społecznego, bogatym dziedzictwie wielokulturowym, morskim i wolnościowym, unikatowych walorach środowiskowych i krajobrazowych, zrównoważonej mobilności, a także branżach kluczowych dla gospodarki i inteligentnych specjalizacji”.

W rozdział VII sformułowano cele strategiczne i operacyjne:

1. TRWAŁE BEZPIECZEŃSTWO

1.1 Bezpieczeństwo środowiskowe

1.2 Bezpieczeństwo energetyczne

1.3 Bezpieczeństwo zdrowotne

1.4 Bezpieczeństwo cyfrowe

2. OTWARTA WSPÓLNOTA REGIONALNA

2.1 Fundamenty edukacji

2.2 Wrażliwość społeczna

2.3 Kapitał społeczny

2.4 Mobilność

3. ODPORNA GOSPODARKA

3.1 Pozycja konkurencyjna

3.2 Rynek pracy 3.3 Oferta turystyczna i czasu wolnego

3.4 Integracja z globalnym systemem transportowym.

W Celu strategicznym 2. OTWARTA WSPÓLNOTA REGIONALNA podkreślono, że „niezbędnym czynnikiem budowania wspólnoty będzie także wykorzystanie dziedzictwa (ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego –materialnego i niematerialnego) i tradycji Pomorza, a także działania rozwijające świadomość mieszkańców w kluczowych dla regionu obszarach, takich jak aktywność obywatelska, udział w kulturze, ochrona środowiska i klimatu, promocja zdrowego trybu życia, racjonalne zachowania komunikacyjne, cyfryzacja czy przedsiębiorczość”.

W ramach drugiego celu strategicznego wyróżniono cel operacyjny 2.3 KAPITAŁ SPOŁECZNY, który mówi, że „wyróżnikiem województwa pomorskiego jest bogactwo różnorodności, przede

wszystkim w wymiarze kulturowym, etnicznym, historycznym i społecznym. Bazą do budowania kapitału społecznego powinna być zatem otwartość, wynikająca w szczególności z tożsamości regionalnej i lokalnej czerpiącej z dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu oraz tradycji kresowych, morskich, historycznych i solidarnościowych. Swoistą marką Pomorza jest także zakorzenienie w regionalnej społeczności postaw wolnościowych, samorządowych, oddolnych i obywatelskich. Atutem regionu są również: potencjał doświadczenia i wiedzy seniorów oraz aktywność i wykształcenie mieszkanki i mieszkańców (...).

Kluczowym elementem procesu wzmacniania kapitału społecznego regionu jest jego potencjał kulturowy, budujący poczucie lokalnej, regionalnej, narodowej i europejskiej tożsamości. Widoczne są jednakże deficyty w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W przypadku dziedzictwa materialnego, wciąż niewystarczająca jest liczba inwestorów zainteresowanych wykorzystywaniem i utrzymywaniem obiektów zabytkowych, co skutkuje ich degradacją. Zagrożeniem dla stanu zabytków jest również brak ich użytkowania, jedną z możliwości ich zachowania jest adaptacja do nowych funkcji. W zakresie dziedzictwa niematerialnego, widoczny jest jego ogromny potencjał służący budowie kapitału społecznego Pomorza, natomiast mankamentem jest jego relatywnie niska rozpoznawalność. Istotną będzie zatem realizacja przedsięwzięć służących zachowaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu jako nośnika wartości historycznych, artystycznych, społecznych, edukacyjnych czy też ekonomicznych. W działaniach tych kluczową będzie rola JST, organizacji pozarządowych, a także podmiotów prywatnych (...).

Dla efektywnego rozwoju kapitału społecznego Pomorza niezbędna jest przyjazna, otwarta i dostępna przestrzeń publiczna. Pomimo wielu inicjatyw w tym zakresie, zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich, widoczna jest ograniczona dostępność przestrzeni publicznych dobrej jakości. Wiąże się to z wieloletnimi zaniedbaniami w tym zakresie oraz kształtowaniem przestrzeni często w sposób fragmentaryczny i nieskoordynowany, a także abstrahujący od kontekstu historycznego, urbanistycznego i potrzeb środowiskowych. Ważne jest także ścisłe powiązanie działań w przestrzeni publicznej z inicjatywami mającymi na celu włączanie mieszkańców w procesy zachodzące w ich najbliższym otoczeniu, przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, integrację społeczną i zawodową, wzrost dostępności do usług społecznych oraz rozwój przedsiębiorczości. Kluczowa jest zatem realizacja przedsięwzięć wpływających na rozwój integrujących przestrzeni publicznych, a także kontynuowanie działań służących wdrażaniu kompleksowych programów rewitalizacji dla miejskich obszarów zdegradowanych. Konieczna jest również kontynuacja i wzmocnienie działań związanych z prowadzeniem tzw. „dialogu terytorialnego” z jst na etapie sporządzania projektu studium w kontekście kształtowania i prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej, w tym jej zgodności z polityką przestrzenną województwa zapisaną w rekomendacjach, wytycznych i ustaleniach PZPW2030. Niezbędna w tym zakresie jest ścisła współpraca JST, organizacji pozarządowych, spółdzielni mieszkaniowych, przedsiębiorców i mieszkańców.”

W związku z powyższym sformułowano Ukierunkowania tematyczne:

- Podnoszenie wiedzy i świadomości wszystkich mieszkańców w obszarach kluczowych dla regionu, w szczególności: aktywności obywatelskiej i równego traktowania, kultury i tożsamości regionalnej, środowiska i klimatu, zdrowego trybu życia, racjonalnych zachowań komunikacyjnych, cyfryzacji oraz przedsiębiorczości.

- Zachowanie i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.

- Podnoszenie kompetencji kadr kultury i turystyki (w obszarze krajoznawstwa), głównie na poziomie lokalnym.

- Rozwój infrastruktury (instytucji) kultury, e-kultury oraz oferty uwzględniającej zagadnienia różnorodności kulturowej i dialogu obywatelskiego.

- Realizacja kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

- Zagospodarowanie przestrzeni publicznych w sposób integrujący społeczności lokalne oraz podnoszenie świadomości w zakresie planowania przestrzennego i architektury.

Program Opieki zgodny jest z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 przyjęty został uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r., wszedł w życie z dniem 1.03.2017 r. (Dz. Urz. Woj. Pom. z 14.02.2017 r., poz. 603).

Plan zagospodarowania jako dokument długookresowy służy do wyznaczenia kierunków polityki przestrzennej województwa, której celem jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, prowadzącego do spójnego i jednoczesnego tworzenia łądów: społecznego, ekonomicznego, środowiskowego i przestrzennego.

W rozdziale Uwarunkowania – środowisko kulturowe i jego ochrona za charakterystyczne składniki dziedzictwa kulturowego województwa uznano⁶⁰: typową dla znacznej części obszarów kulturowych drewnianą zabudowę wiejską, która z uwagi na zastosowanie nietrwałych materiałów budowlanych (drewno, słoma), nie jest licznie reprezentowana w krajobrazie kulturowym Pomorza.

Zwrócono uwagę na konieczność ochrony oraz utrzymania walorów środowiska kulturowego regionu, co jest szczególnie ważne w kontekście wzrastającej presji inwestycyjnej, wiąże się to z koniecznością zapewnienia warunków dla trwałego zachowania, zagospodarowania i utrzymania zabytkowych krajobrazów kulturowych oraz zespołów zabytków poprzez m.in. odnowę zabytkowych obiektów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji; kompleksową odbudowę zdegradowanych zespołów zabytkowych w obszarach historycznych centrów miast i wsi, złożów rezydencjonalnych, terenów zielonych, w tym założów parkowych, alei, szpalerów oraz nieużytkowanych kościołów i cmentarzy; przeciwdziałanie dewastacji zabytków techniki, przemysłu oraz stanowisk archeologicznych; promowanie i oznaczenie w terenie historycznych miejsc pamięci; rozwój nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zwłaszcza systemu parków kulturowych. Do istotnych zadań należy określenie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków, założów urbanistycznych i krajobrazowych), będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniących istotną rolę dla budowania tożsamości regionu. Dostrzega się potrzebę określenia pomorskiej listy zabytków nieruchomych (obiektów, układów przestrzennych zabytkowych, krajobrazów kulturowych), które z uwagi na ponadregionalne znaczenie, duże wartości historyczne, naukowe i artystyczne oraz znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i świadomości społecznej mogą zostać uznane za pomnik historii oraz określenia tych obszarów krajobrazu kulturowego regionu, które z uwagi na swoje wartości historyczne mają istotne znaczenie dla zachowania krajobrazu kulturowego regionu i jego tożsamości i powinny podlegać ochronie, np. w formie parków kulturowych.

Polityka przestrzenna województwa uwzględnia ochronę tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocję zasobów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założów przestrzennych, rewaloryzację przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych, rozwijanie i promowanie szlaków kulturowych w oparciu o zasoby kulturowe.

W ramach działań i przedsięwzięć polityki przestrzennej służących realizacji kierunku „Ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym” wyznaczono m.in. dla jednostek samorządu terytorialnego następujące zadania:

- kompleksowa odnowa i rewaloryzacja definiujących tożsamość regionu zdegradowanych obiektów i zespołów zabytkowych, historycznych układów ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i uwzględnionych w ewidencji zabytków oraz pozostających poza nimi, z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich oraz lokalnego charakteru zabudowy;
- eliminowanie funkcji użytkowych obniżających wartości historyczne obiektów zabytkowych oraz obiektów kolidujących z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- realizacja obiektów o charakterze wystawienniczym, muzealnym, jak również skansenów służących zachowaniu, ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego regionu.

Program Opieki zgodny jest z zapisami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

4.2.3 Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego

Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego (RPO WP) przyjęty został przez Zarząd Województwa Pomorskiego i zatwierdzony decyzją wykonawczą Komisji Europejskiej nr C(2018) 4398 z dnia 5 lipca 2018 r.

Celem strategicznym tego dokumentu jest poprawa konkurencyjności gospodarczej, spójności społecznej i dostępności przestrzennej województwa przy zrównoważonym wykorzystaniu specyficznych cech potencjału gospodarczego i kulturowego regionu oraz przy pełnym poszanowaniu jego zasobów przyrodniczych.

Zarząd Województwa Pomorskiego przygotował dodatkowy dokument uszczegóławiający zapisy RPO WP. Dokumentem tym jest Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych (SzOOP) z dnia 29 listopada 2018 r., stanowiący kompendium wiedzy dla potencjalnych wnioskodawców i beneficjentów Programu na temat możliwości i sposobu realizacji projektów współfinansowanych z RPO WP. Zawiera szczegółowy opis osi priorytetowych.

W osi priorytetowej 8 Konwersja celem wsparcia jest rozwój potencjału obszaru Pomorza przez rewitalizację zdegradowanych terenów miast, renowację zabytków ważnych dla rozwoju turystyki oraz tworzenie publicznej infrastruktury turystycznej. Cel ten będzie realizowany poprzez następujące działania:

- **KOMPLEKSOWE PRZEDSIĘWZIĘCIA REWITALIZACYJNE:** kompleksowa rewitalizacja wybranych zdegradowanych obszarów miast odbywa się przez aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców oraz odbudowę infrastruktury publicznej, w tym m.in. dostosowanie budynków do funkcji społecznych, kulturalnych i edukacyjnych, remont budynków komunalnych, wspólnot mieszkaniowych i spółdzielni wraz z zagospodarowaniem otoczenia, przestrzeni publicznych, w tym parków i skwerów, remonty dróg. Wszystkie realizowane projekty oprócz działań infrastrukturalnych obejmują również bezpośrednio z nimi powiązane działania społeczne skierowane do mieszkańców zdegradowanych obszarów i wynikają z przeprowadzonych konsultacji społecznych, odpowiadają więc na problemy, potrzeby i sugestie mieszkańców.
- **MATERIALNE I NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE:** osiągnięciu celu ma służyć prowadzenie prace restauratorskich lub konserwatorskich zabytków oraz ich adaptacja do nowych funkcji publicznych.
- **WSPARCIE ATRAKCYJNOŚCI WALORÓW DZIEDZICTWA PRZYRODNICZEGO:** Tworzenie i rozwój publicznej infrastruktury turystycznej o znaczeniu regionalnym lub ponadregionalnym (m.in. przystanie i pomosty służące turystyce wodnej, przenoski, szlaki wodne, trasy rowerowe, wraz z oznakowaniem) zwiększy atrakcyjność miejsc o szczególnych walorach kulturowych i przyrodniczych.

Program Opieki zgodny jest z zapisami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego.

4.2.4 Strategia Rozwoju Powiatu Starogardzkiego 2021-2027

Rada Powiatu Starogardzkiego uchwałą nr XXVIII/275/2021 z dnia 23 czerwca 2021 r. przyjęła Strategię Rozwoju Powiatu Starogardzkiego 2021 – 2027.

Jak zapisano w dokumencie „głównym zadaniem strategii jest przedstawienie aktualnej diagnozy stanu Powiatu, określenie na jej podstawie istniejącego stanu oraz zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju powiatu, a następnie wyznaczenie strategicznych kierunków działania, które mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia zaspokajania potrzeb mieszkańców.

Strategia wskazuje najważniejsze problemy do rozwiązania, na których powinna być skoncentrowana uwaga organów decyzyjnych w powiecie. Dostosowanie kierunków rozwoju powiatu do zmieniających się wyzwań lokalnych, regionalnych potrzeb i oczekiwań mieszkańców oraz do warunków prawnych i finansowych, związanych z funkcjonowaniem Samorządu Powiatowego”.

Misja Powiatu Starogardzkiego została sformułowana w sposób następujący: „Rozwijamy potencjał społeczny i gospodarczy naszego Powiatu dla dobra jego mieszkańców, przedsiębiorców, inwestorów, turystów – poprzez poprawę dostępu do infrastruktury, pełne wykorzystanie lokalnych zasobów i szans rozwojowych, umacnianie dobrego poziomu oświaty i ochrony zdrowia, dbając o środowisko przyrodnicze w myśl zasad zrównoważonego rozwoju oraz integracji społeczności lokalnej z udziałem samorządu kierującego się zasadami współdziałania i partnerstwa”.

Zgodnie z zapisami Strategii wizją rozwoju Powiatu Starogardzkiego jest hasło: „Powiat Starogardzki Miejscem Zrównoważonego i Bezpiecznego Życia”.

Wizja rozwoju powiatu realizowana będzie przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych. Celem strategicznym związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest cel strategiczny 4. Rozwój edukacji i kapitału społecznego i przypisany do niego cel operacyjny 4.4 Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego powiatu. W ramach tego celu przewidziano działanie „Rozwój kompleksowej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami”, polegające na zapewnieniu właściwej opieki, ochrony i modernizacji obiektów zabytkowych oraz sprawnej administracji w zakresie dóbr kultury; eksponowaniu zabytków poprzez wystawy i galerie twórczości lokalnej, odnawianie tradycyjnej zabudowy historycznej; promocji na rzecz ochrony i wykorzystania dziedzictwa lokalnego.

Program Opieki zgodny jest z przyjętą w Strategii Rozwoju Powiatu Starogardzkiego 2021 - 2027 wizją rozwoju.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy.

Gmina ma obowiązek wykonania do dnia 1 stycznia 2026 r. Planu Ogólnego zastępującego zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1688).

5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański

W dniu 24.09.2023 r. weszła w życie nowelizacja ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wyeliminuje studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W miejscu tego dokumentu będą musiały zostać wykonane plany ogólne. Obowiązujące przed wejściem w życie nowelizacji studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin zachowają moc do dnia wejścia w życie planu ogólnego danej gminy, jednak nie dłużej niż do dnia 31 grudnia 2025 r. i będzie stosowało się do nich przepisy dotychczasowe. Zgodnie z zapisami ustawy plany ogólne sporządza się dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu. W planie ogólnym określa się strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne; można określić również obszary uzupełnienia zabudowy i obszary zabudowy śródmiejskiej. Ustalenia planu ogólnego uwzględnia się przy sporządzeniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz stanowią podstawę prawną decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenu. Przy ustalaniu planu ogólnego gminy uwzględnia się m.in. zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie, którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń niniejszego Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi, dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium, co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Gminy, co wynika także z obowiązujących przepisów.

Studium ma bardzo duże znaczenie dla prawidłowej realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Ustalenia tam zawarte rzutują w następstwie na dalszą politykę gminy odnoszącą się do ochrony zabytków, a ustaloną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy. Ponadto w Studium zawarta jest spójna koncepcja rozwoju gminy oraz poszczególnych branż ważnych z punktu widzenia lokalnych społeczności, które mogą znacząco wpływać na jakość ochrony i stan zachowania zabytków.

Pierwsze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Starogard Gdański zostało opracowane w 1999 r. zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu

przestrzennym. Ostatnia zmiana została podjęta uchwałą nr XLVIII/567/2022 Rady Gminy Starogard Gdański z dnia 25 sierpnia 2022 r.

W Studium zostały określone obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej z uwzględnieniem istniejących opracowań - Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Programu opieki nad zabytkami. Dla wskazanych w studium obiektów i obszarów zabytkowych szczegółowe zasady określone są w planach zagospodarowania przestrzennego.

W obszarze gminy ustalono następujące obszary i obiekty dziedzictwa kulturowego i krajobrazu o wartości lokalnej wskazane do ochrony:

- Miejsce pamięci narodowej – miejsce kaźni w Lesie Szpęgawskim, wraz z pomnikiem, terenem cmentarza i grobami masowymi ofiar zbrodni.

Przedmiotem ochrony jest lokalizacja elementów zagospodarowania; obowiązuje nakaz zachowania istniejących pomników, nagrobków i elementów małej architektury składających się na upamiętnienie miejsca kaźni, z możliwością ich przebudowy i budowy nowych elementów zagospodarowania w celu wyeksponowania historii miejsca.

- Wartościowe historyczne układy ruralistyczne miejscowości.

Dotyczy miejscowości: Dąbrówka (figurujący w GEZ) oraz Brzeźno Wielkie, Klonówka, Krąg, Linowiec, Rywałd, Siwiałka, Sumin, Sucumin oraz Szpęgawsk dla których należy wyznaczyć w planie miejscowym strefy ochrony konserwatorskiej.

W obszarach historycznych granic układu przestrzennego wsi obowiązuje:

- ✓ przedmiotem ochrony są: historyczne podziały własnościowe, historyczny układ komunikacyjny, układ zabudowy w zagrodach, obiekty małej architektury oraz historyczna zieleń związana z zabudową i układem komunikacyjnym,
- ✓ w obrębie zabudowy zagrodowej obowiązuje wymóg zachowania historycznych zasad zagospodarowania,
- ✓ ustala się wymóg ochrony historycznych rozgraniczeń nieruchomości,
- ✓ zabytkowa zieleń wysoka w obrębie strefy wymaga ochrony,
- ✓ zakazuje się wprowadzania zabudowy przeskalowanej w stosunku do historycznej zabudowy i obniżającej estetykę otoczenia.

W opracowaniach studialnych cennych układów ruralistycznych należy określić przede wszystkim:

- ✓ szczegółowy przedmiot ochrony każdego z układów wraz ze wskazaniem wszystkich jego elementów,
- ✓ ograniczenia, nakazy i zakazy w użytkowaniu i zagospodarowaniu terenów,
- ✓ działania niezbędne dla zapobiegania zagrożeniom dla zabytków,
- ✓ możliwości wykorzystania obiektów i zespołów zabytkowych zgodnie z ich rangą.

Szczegółowe studia środowiska kulturowego powinny być sporządzane w fazie przedprojektowej do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a ich wyniki „skonsumowane” w ustaleniach tych planów. Dopiero plan miejscowy, stanowiący przepis prawa lokalnego stanowić może skuteczne narzędzie ochrony cennych walorów środowiska kulturowego.

- Wartościowe historyczne zespoły zabudowy.

W obszarach i dla obiektów w zespołach zabudowy wskazanych na załączniku graficznym - Rysunku studium obowiązuje:

- ✓ przedmiotem ochrony jest historyczny układ przestrzenny, z elementami struktury: historyczną zabudową, układem komunikacyjnym i historyczną zielenią,
- ✓ obowiązuje nakaz kontynuowania tradycji miejsca poprzez zachowanie tradycyjnych zasad kształtowania przestrzeni, architektury i jej otoczenia przyrodniczego; kontynuowania tradycji budowlanej poprzez utrzymanie (w przypadku modernizacji) i stosowanie (w przypadku przebudowy i rozbudowy) zasad kształtowania tradycyjnej bryły i form nawiązujących do form tradycyjnych,

- ✓ przedmiotem ochrony obiektów architektonicznych są: historyczna bryła i kształt dachu, dyspozycja ścian zewnętrznych, kształt i podziały stolarki okiennej, detal architektoniczny oraz układ budynków i sposób zagospodarowania terenu,
- ✓ postuluje się promocję obszarów i obiektów w celu zagospodarowania i utrzymania zgodnego z ich wartością oraz wykorzystania ich w promocji gminy.
- ✓ dla terenów historycznych parków towarzyszących zabudowie obowiązują zasady zagospodarowania jak dla historycznej zieleni parkowej.

- Zieleń historycznych parków i cmentarzy.

Dotyczy parków wiejskich i parków w zespołach dworsko-parkowych oraz cmentarzy w miejscowościach i okolicach miejscowości:

- ✓ Jabłowo, Owidz, Klonówka, Kolincz, Krąg, Nowa Wieś Rieczna, Rokocin, Sucumin, Sumin i Szpęgawsk (parki),
- ✓ Brzeźno Wielkie, Dąbrówka, Jabłowo, Owidz, Klonówka, Kokoszkowy, Kolincz, Krąg, Linowiec, Nowa Wieś Rieczna, Siwiałka, Sumin, Szpęgawsk, Trzcina (cmentarze).

Obowiązują następujące zasady:

- ✓ przedmiotem ochrony jest historyczna zieleń,
- ✓ postuluje się rehabilitację i przekształcenia parków i cmentarzy w ich historycznych granicach z zachowaniem wartościowego starodrzewu zieleni wyznaczającej układ kompozycyjny,
- ✓ postuluje się wykorzystanie parków jako tereny zieleni ogólnodostępnej oraz zieleni wzbogacającej podstawę ekologiczną gminy.

- Historyczna zieleń komponowana związana z układem komunikacyjnym: aleje i szpalery drzew cenne krajobrazowo.

Dla alei drzew przydrożnych i szpalerów obowiązują następujące zasady:

- ✓ przedmiotem ochrony jest historyczna zieleń w postaci alei przydrożnych lub szpalerów drzew,
- ✓ obowiązuje wymóg zachowania ich ciągłości i ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych,
- ✓ pielęgnacja i wzmocnienie zieleni komponowanej związanej z układem komunikacyjnym pozwoli na zachowanie charakterystycznego krajobrazu Kociewia, z alejami drzew wyróżniającymi się z otoczenia.

- Elementy ekspozycji krajobrazu, w tym: otwarcia widokowe, ciągi ekspozycji krajobrazowej oraz strefy ekspozycji otoczenia wsi/ekspozycji panoramy miejscowości.

W obszarze gminy wyznaczono otwarcia widokowe oraz ciągi ekspozycji widokowej. Są one często związane z przyrodniczymi walorami krajobrazu i stanowią np. otwarcie widoku po wyjeździe z lasu na pola uprawne ze ścianą lasu w formie tła widoku czy otwarcie widokowe z taflą jeziora z formie przedpola widokowego - jeśli widok trwa przez część drogi wtedy stanowi ciąg ekspozycji widokowej. Otwarcia widokowe związane są również widokiem panoramy wsi - jeśli jest czytelna wyznaczono również do ochrony strefę jej ekspozycji.

Ekspozycja krajobrazu kulturowego, w tym cennych historycznie panoram wsi: Dąbrówka, Klonówka, Kokoszkowy, Krąg, Sucumin, Sumin, Szpęgawsk oraz zespołów zabudowy założeń folwarcznych (w miejscowościach: Jabłowo, Owidz, Klonówka, Krąg, Nowa Wieś Rieczna, Rokocin, Sucumin i Szpęgawsk) od strony ciągów komunikacyjnych, a także tło widoku podlegają ochronie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Lokalizacja obiektów wysokich lub o znaczącej powierzchni (w szczególności elektrowni wiatrowych czy ogniw fotowoltaicznych) wymaga opracowania analiz krajobrazowych. Szczegółowe analizy dotyczące lokalizacji tych obiektów należy wykonać po ustaleniu charakterystycznych parametrów planowanych urządzeń na etapie sporządzania planów miejscowych lub określania uwarunkowań lokalizacyjnych w decyzjach środowiskowych.

W obszarach i dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (z wyjątkiem obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego) obowiązuje:

- przedmiotem ochrony są historyczne: bryła i kształt dachu, dyspozycja ścian zewnętrznych, kształt, wielkość i podziały stolarki okiennej i drzwiowej, materiały budowlane i kolorystyka obiektów, detal architektoniczny,
- dopuszcza się lokalizację nowej zabudowy w historycznych zespołach pod warunkiem zharmonizowania z istniejącą zabudową o wartościach historycznych, pod względem gabarytów, ukształtowania dachów, formy architektonicznej, detali, materiałów budowlanych i kolorystyki oraz usytuowania,
- w obrębie zabytkowych zespołów ochronie podlegają: układ budynków i sposób zagospodarowania terenu,
- rozbudowa budynków (zmiany w obrębie elementów chronionych wymienionych wyżej) powinna być uzgodniona / opiniowana przez właściwego terenowo Konserwatora Zabytków,
- obowiązuje wymóg uzgadniania projektów budowlanych z właściwym terenowo konserwatorem zabytków - zgodnie z przepisami odrębnymi,
- postuluje się promocję obszarów i obiektów w celu zagospodarowania i utrzymania zgodnego z ich wartością oraz wykorzystania ich w promocji gminy.

Ogólne zasady ochrony dla obiektów archeologicznych są następujące:

- w granicach stref ścisłej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- w granicach stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych w ewidencji zabytków obowiązuje współdziałanie w zakresie zamierzeń inwestycyjnych z właściwym organem do spraw ochrony zabytków, który określi zakres i sposób przeprowadzenia niezbędnych do wykonania badań archeologicznych poprzedzających proces zainwestowania terenu, zgodnie z zasadami wynikającymi z przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- tereny płaskich stanowisk archeologicznych mogą być przeznaczone pod zagospodarowanie po przeprowadzeniu archeologicznych badań ratowniczych i sporządzeniu dokumentacji archeologiczno-konserwatorskiej;
- dla stanowisk o własnej formie krajobrazowej – grodzisk i cmentarzysk przewidzianych do trwałej ochrony – wprowadza się znaczne ograniczenia inwestowania na ich terenie i na obszarze przylegającym bezpośrednio do nich – zasady zagospodarowania określi Wojewódzki Konserwator Zabytków po przeprowadzeniu stosownych badań terenowych,
- w folderach i przewodnikach turystycznych należy umieścić informacje o zabytkach archeologicznych, uzyskanych w trakcie prac wykopaliskowych.

5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków

Gmina Starogard Gdański posiada znaczny stopień pokrycia obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Poniżej, w tabeli nr 1 zostały opisane te plany, w których zawarte zostały zasady ochrony dziedzictwa kulturowego.

Tabela 1. Wykaz aktualnych Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański, w których uwzględniono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego¹.

Lp.	Nazwa planu	Numer i data uchwały	Ustalenia ochrony zabytków
1.	MPZP terenu działki nr 54 we wsi Jabłowo w gminie Starogard Gdański	XXVI/208/2000 z 24.10.2000 r.	W strefie ochrony archeologicznej przed przystąpieniem do prac ziemnych przeprowadzić ratownicze badania wykopaliskowe i wykonać dokumentację archeologiczno-konserwatorską ¹ w uzgodnieniu z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i w porozumieniu z Muzeum Archeologicznym w Gdańsku
2.	MPZP obszaru oddziaływania zakładowej oczyszczalni ścieków Z.F. Polpharma S.A. – dla fragmentu wsi OWIDZ (obręb geod. Janowo) – w gminie Starogard Gdański	VII/56/2003 z 20.03.2003 r.	Część terenu znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie strefy ochrony archeologicznej; orientacyjny zasięg strefy jak na rysunku planu
3.	MPZP fragmentu wsi Janowo – część dz. 244	XIX/194/2008 z 24.04.2008 r.	Część obszaru znajduje się w strefie ochrony ekspozycji zespołu ruralistycznego i dworsko-parkowego wsi Owidz. Wszelkie działania inwestycyjne w obrębie strefy ochrony ekspozycji należy realizować w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Nową zabudowę w obrębie strefy ochrony ekspozycji należy realizować na warunkach określonych w punkcie 8 oraz w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
4.	MPZP fragmentu wsi Owidz obejmującego działkę nr 171 oraz część działek nr 174, 175, 188/14 w obrębie Janowo	XXXV/368/2009 z 27.08.2009 r.	W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego ustala się: 1) zachowanie i ochronę terenu grodziska wczesnośredniowiecznego zgodnie z przepisami odrębnymi; 2) ochronę ekspozycji zabytkowego zespołu dworsko-parkowego w Owidzu; 3) ochronę krajobrazu i ekspozycji doliny rzeki Wierzyca; 4) kształtowanie zabudowy w nawiązaniu do tradycji budowlanej regionu. 1. Ustala się ochronę terenu grodziska wczesnośredniowiecznego wpisanego do rejestru zabytków decyzją nr. 22/Archeol. z dnia 03.09.1962 r. z wyznaczoną strefą ochrony stanowiska archeologicznego zgodnie z przepisami odrębnymi. 2. Teren objęty planem położony jest w strefie ochrony ekspozycji wsi i zespołu podworskiego w Owidzu, z ustalonymi warunkami ochrony, ograniczeniami i zakazami zabudowy. 3. Ustala się ochronę ekspozycji zespołu dworskiego poprzez ograniczenia wysokości i intensywności zabudowy, wyznaczenie terenów z wykluczeniem lokalizacji zabudowy, wyznaczenie linii regulacyjnych zabudowy w ciągu drogi dojazdowej, zapewniających ochronę ekspozycji z kierunku północnowschodniego, zgodnie z rysunkiem i ustaleniami szczegółowymi planu. 4. Ustala się ochronę konserwatorską bezpośredniego otoczenia stanowiska archeologicznego z zakazem lokalizacji zabudowy, zgodnie z przepisami odrębnymi, rysunkiem i ustaleniami szczegółowymi planu. 5. Ustala się ochronę konserwatorską ekspozycji terenu zabytkowego grodziska z wyznaczeniem stref ekspozycji grodziska i doliny Wierzyca oznaczonych na rysunku planu symbolem E i liniami granicznymi strefy. 6. W wyznaczonych strefach ochrony konserwatorskiej ekspozycji grodziska i doliny rzeki Wierzyca ustala się zakaz lokalizacji zabudowy zgodnie z ustaleniami szczegółowymi planu. 7. Na terenie objętym planem obowiązuje uzgadnianie projektów wszelkich inwestycji i zmian zagospodarowania terenu z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. 8. Dopuszcza się wykonanie rekonstrukcji obiektów na terenie grodziska i na terenach przyległych wyłącznie w oparciu o wyniki badań wykopaliskowych, archeologicznych prowadzonych zgodnie z przepisami odrębnymi, w uzgodnieniu z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w

¹ <https://starogardgdanski.e-mapa.net/>

			Gdańsku. 9. Na terenach przylegających do grodziska (U,ZLZ,ZL) przed realizacją planowanych zadań inwestycyjnych należy wykonać wyprzedzająco ratownicze badania archeologiczne. 10. Na wszelkiego rodzaju badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. 11. W przypadku natrafienia na zabytki archeologiczne w trakcie prac ziemnych ustala się obowiązek niezwłocznego powiadomienia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. 12. Wszelkie prace ziemne na terenie objętym planem należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym ustanowionym zgodnie z pozwoleniem Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. 13. W strefie ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego grodziska ustala się: 1) ochronę formy krajobrazowej grodziska poprzez zachowanie układu wzniesienia i stoków i przestrzeganie ustalonych zakazów lokalizacji zabudowy; 2) obowiązek uzgadniania z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich działań inwestycyjnych, prac ziemnych, zmian warunków zabudowy, zagospodarowania oraz sposobu użytkowania terenu; 3) obowiązek wykonania archeologicznych badań wykopaliskowych lub interwencyjnych wyprzedzających działania inwestycyjne; 4) obowiązek uzyskania pozwolenia Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie wszelkich inwestycji, prac budowlanych, prac ziemnych, prac archeologicznych, lokalizacji obiektów budowlanych, dokonania nasadzeń zieleni, zmian warunków zagospodarowania terenu. 14. Nową zabudowę kubaturową należy projektować w nawiązaniu do tradycyjnej zabudowy regionalnej, w elewacjach należy stosować materiały naturalne, np. cegła, kamień, tynki o wyglądzie tynków tradycyjnych, drewno.
5.	MPZP fragmentu wsi Jabłowo – dz. nr 20/13, 20/14, 20/44, 164/1 oraz część 20/45 i 164/2	XLIV/431/2010 z 29.04.2010 r.	1) ze względu na położenie terenu planu w strefie ochrony ekspozycji zabytkowego zespołu ruralistycznego połowiarznej wsi Jabłowo ustala się: a) stosowanie kolorystyki dachów budynków w odcieniach czerwieni (ceglanej), brązów i szarości, b) stosowanie kolorystyki ścian budynków w odcieniach pastelowych beżów oraz bieli lub naturalnych okładzin (cegła, drewno, klinkier, kamień itp.), c) zakaz stosowania prefabrykowanych ogrodzeń betonowych, d) zakaz lokalizacji nośników wielkoformatowych nośników reklamowych.
6.	MPZP fragmentu wsi Nowa Wieś Rieczna	IV/21/2011 z 27.01.2011 r.	- część terenów, jak na rysunku planu, jest położona w strefie ochrony krajobrazu, - teren 26MN położony jest w obrębie historycznego układu wiejskiego, strefie ochrony zespołu ruralistycznego zespołu dworsko-parkowego wpisanego do rejestru, gdzie obowiązują ustalenia pkt 6 i 8, gdzie obowiązują następujące zasady: - ochrona historycznego zespołu ruralistycznego wsi, - zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz fragmentów (wnętrz, placów, dróg), - dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji ruralistycznej w zakresie skali i bryły zabudowy, z możliwością modyfikacji wysokości zabudowy, przy założeniu współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej. – projekt architektoniczny wymaga uzgodnienia z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków.
7.	MPZP fragmentu wsi Jabłowo – „Na Jeziorze”	X/111/2011 z 23.09.2011 r.	Ustalenia w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków – obszar, o którym mowa w § 1 ust. 1 znajduje się w strefie ochrony ekspozycji kościoła parafialnego p.w. św. Wawrzyńca (Nr rej. 321 z dnia 8 września 1962 r.) wraz z cmentarzem i otoczeniem - nakaz uzgodnienia projektu zagospodarowania terenu przez właściwy terenowo organ do spraw ochrony zabytków.
8.	MPZP fragmentu wsi Szpęgawsk – działki nr 327/1, 327/2, 327/3 oraz	XXIII/273/2012	1) Wskazuje się, że cały teren znajduje się w zasięgu strefy ochrony ekspozycji krajobrazu

	część działek 328 i 329 w obrębie Szpęgawsk	z 26.10.2012 r.	przyrodniczo-kulturowego 2) W zasięgu strefy, o której mowa w pkt 1) ustala się: a) zakaz realizacji obiektów dysharmonizujących istniejące panoramy widokowe, w tym zakaz realizacji dominant wysokościowych, b) nakaz zharmonizowania zabudowy pod względem ich gabarytów: wysokości, geometrii dachów oraz detalu architektonicznego wykończenia elewacji i dachu, c) nakaz realizacji obiektów i urządzeń małej architektury w sposób spójny dla całej strefy.
9.	MPZP fragmentu wsi Trzcińsk – działka nr 107/3, 110 i 111 w obrębie Trzcińsk	XXIII/274/2012 z 26.10.2012 r.	1) wskazuje się, że cały teren znajduje się w zasięgu strefy ochrony konserwatorskiej historycznego zespołu ruralistycznego wsi Trzcińsk, 2) w zasięgu strefy, o której mowa w pkt.1) ustala się: a) zakaz realizacji obiektów budowlanych mogących negatywnie wpływać na ekspozycję obiektów zabytkowych, w tym realizacji dominant przestrzennych i wysokościowych, b) nakaz komponowania zabudowy z uwzględnieniem warunków krajobrazowych oraz historycznego rozplanowania założenia ruralistycznego, c) nakaz zharmonizowania zabudowy w strefie pod względem ich gabarytów: wysokości, geometrii dachów oraz detalu architektonicznego wykończenia elewacji i dachu, d) nakaz realizacji kalenicy nowo projektowanych budynków równoległe do frontu działki budowlanej, na których będą realizowane, e) nakaz uzgadniania wszelkich zamierzeń inwestycyjnych z właściwym terenowo konserwatorem zabytków.
10.	MPZP dla wsi Kolincz	XXXII/358/2013 z 23.05.2013 r.	1. Obiekty o wartościach historyczno – kulturowych, wpisane do gminnej ewidencji zabytków, podlegają ochronie w zakresie: a) historycznej bryły, kształtu dachu, formy architektonicznej, b) historycznego detalu architektonicznego, w tym wielkości i kształtu otworów okiennych i drzwiowych wraz z historycznymi podziałami stolarki, c) historycznych materiałów budowlanych i kolorystyki. 2. Istniejące дренаże należy bezwzględnie zachować lub przełożyć zachowując spójność systemu drenażowego całego obszaru. Dla istniejących дренаży, ze względu na konieczność okresowej konserwacji, należy pozostawić bezpośrednio nad nimi pas wolny od zabudowy, ogrodzeń, zadrzewień, itp. lub, w przypadku napotkania rurociągów drenarskich przy prowadzeniu wykopów pod fundamenty, należy wykonać ich obejście poza obręb wykopu. 3. Wszelkie ciekі, oczka oraz zbiorniki wodne podlegają ochronie, dopuszcza się konserwację i udrożnienie cieków wodnych z zapewnieniem nienaruszalnego przepływu wód. Dopuszcza się regulację oraz skanalizowanie cieków wodnych z zapewnieniem spójności swobodnego przepływu wód dla całego systemu hydrologicznego i pod warunkiem uzyskania pozytywnych decyzji administracyjnych, zgodnie z przepisami szczegółowymi. Właściciele terenów zobowiązani są utrzymywać i konserwować rowy melioracyjne i ciekі wodne stanowiące ich własność oraz mają obowiązek zapewnić dostęp odpowiednim służbom do rowów publicznych i cieków wodnych w celu ich utrzymania i konserwacji. Zabrania się grodzenia nieruchomości przyległych do powierzchniowych wód publicznych w odległości mniejszej niż 1,5m od linii brzegu, a także zakazywania lub uniemożliwiania przechodzenia przez ten obszar. 4. Należy zabezpieczyć odpływ wód opadowych w sposób chroniący teren przed erozją wodną oraz przed zaleganiem wód opadowych. Wody opadowe lub roztopowe ujęte w systemy kanalizacyjne, pochodzące z powierzchni zanieczyszczonych wymagają oczyszczenia, zgodnie z przepisami szczególnymi. 5. Na terenach przewidzianych pod zainwestowanie, o ograniczonej przydatności do zabudowy ze względu na znaczne spadki terenu lub występowanie gruntów słabonośnych, dla posadowionych obiektów na etapie projektów budowlanych konieczne jest ustalenie kategorii geotechnicznej warunków posadawiania obiektów budowlanych z analizą stateczności zbocza wraz z projektem zabezpieczenia skarp przed erozją i osuwiskiem (zgodnie z obowiązującymi przepisami) oraz

			sporządzenie oceny warunków geologiczno - inżynierskich w formie dokumentacji geologiczno – inżynierskiej (zgodnie z obowiązującymi przepisami). 6. Należy chronić i zabezpieczyć przed zmianą użytkowania i zniszczeniem torfowiska. 7. Planowane zagospodarowanie terenu nie może stanowić źródła zanieczyszczeń dla środowiska gruntowo – wodnego. 8. Dopuszcza się wydzielenie terenu dla potrzeb infrastruktury technicznej i dróg wewnętrznych (sieci, przepompownie, stacje transformatorowe, osadniki itp.) o parametrach wynikających z technologii i przepisów szczegółowych oraz dla potrzeb regulacji granic między sąsiadującymi nieruchomościami lub powiększenia nieruchomości sąsiedniej. 9. Przez obszar, oznaczony na rysunku planu, przebiegają napowietrzne linie elektroenergetyczne średniego napięcia SN - 15 kV, wzdłuż których obowiązuje pas ograniczeń o szerokości 14m (po 7m w każdą stronę od osi linii); zagospodarowanie terenu w obszarze pasa ograniczeń należy uzgodnić z zarządcą sieci. 10. Przeciwpowozarowe zaopatrzenie w wodę dla przedmiotowego obszaru – zgodnie z obowiązującymi przepisami.
11.	MPZP dla wsi Koteże	XXXVII/395/2013 z 24.10.2013 r.	1. Obiekty o wartościach historyczno – kulturowych, wpisane do gminnej ewidencji zabytków, podlegają ochronie w zakresie: 1) historycznej bryły, kształtu dachu, formy architektonicznej; 2) historycznego detalu architektonicznego, w tym wielkości i kształtu otworów okiennych i drzwiowych wraz z historycznymi podziałami stolarki; 3) historycznych materiałów budowlanych i kolorystyki. 2. Istniejące дренаże należy bezwzględnie zachować lub przełożyć zachowując spójność systemu drenazowego całego obszaru. Dla istniejących дренаży, ze względu na konieczność okresowej konserwacji, należy pozostawić bezpośrednio nad nimi pas wolny od zabudowy, ogrodzeń, zadrzewień, itp. lub, w przypadku napotkania rurociągów drenarskich przy prowadzeniu wykopów pod fundamenty, należy wykonać ich obejście poza obręb wykopu. 3. Wszelkie ciek, oczka oraz zbiorniki wodne podlegają ochronie, dopuszcza się konserwację i udrożnienie cieków wodnych z zapewnieniem nienaruszalnego przepływu wód. Dopuszcza się regulację oraz skanalizowanie cieków wodnych z zapewnieniem spójności swobodnego przepływu wód dla całego systemu hydrologicznego i pod warunkiem uzyskania pozytywnych decyzji administracyjnych, zgodnie z przepisami szczegółowymi. Właściciele terenów zobowiązani są utrzymywać i konserwować rowy melioracyjne i ciek wodne stanowiące ich własność oraz mają obowiązek zapewnić dostęp odpowiednim służbom do rowów publicznych i cieków wodnych w celu ich utrzymania i konserwacji. Zabrania się grodzenia nieruchomości przyległych do powierzchniowych wód publicznych w odległości mniejszej niż 1,5m od linii brzegu, a także zakazywania lub uniemożliwiania przechodzenia przez ten obszar. 4. Należy zabezpieczyć odpływ wód opadowych w sposób chroniący teren przed erozją wodną oraz przed zaleganiem wód opadowych. Wody opadowe lub roztopowe ujęte w systemy kanalizacyjne, pochodzące z powierzchni zanieczyszczonych wymagają oczyszczenia, zgodnie z przepisami szczególnymi. 5. Na terenach przewidzianych pod zainwestowanie, o ograniczonej przydatności do zabudowy ze względu na znaczne spadki terenu lub występowanie gruntów słabonośnych, dla posadowionych obiektów na etapie projektów budowlanych konieczne jest ustalenie kategorii geotechnicznej warunków posadawiania obiektów budowlanych z analizą stateczności zbocza wraz z projektem zabezpieczenia skarp przed erozją i osuwiskiem (zgodnie z obowiązującymi przepisami) oraz sporządzenie oceny warunków geologiczno - inżynierskich w formie dokumentacji geologiczno – inżynierskiej (zgodnie z obowiązującymi przepisami). 6. Należy chronić i zabezpieczyć przed zmianą użytkowania i zniszczeniem torfowiska. 7. Planowane zagospodarowanie terenu nie może stanowić źródła zanieczyszczeń dla środowiska gruntowo – wodnego.

			8. Dopuszcza się wydzielanie terenu dla potrzeb infrastruktury technicznej i dróg wewnętrznych (sieci, przepompownie, stacje transformatorowe, osadniki itp.) o parametrach wynikających z technologii i przepisów szczegółowych oraz dla potrzeb regulacji granic między sąsiadującymi nieruchomościami lub powiększenia nieruchomości sąsiedniej. 9. Przez obszar, oznaczony na rysunku planu, przebiegają napowietrzne linie elektroenergetyczne średniego napięcia SN - 15 kV, wzdłuż których obowiązuje pas ograniczeń o szerokości 14m (po 7m w każdą stronę od osi linii); zagospodarowanie terenu w obszarze pasa ograniczeń należy uzgodnić z zarządcą sieci. 10. Przeciwpowozarowe zaopatrzenie w wodę dla przedmiotowego obszaru – zgodnie z obowiązującymi przepisami. 11. Część obszaru objętego planem znajduje się w strefie ochrony pośredniej ujęcia wody „Południe”, w granicach strefy obowiązują następujące zakazy i ograniczenia: 1) zakaz wprowadzania jakichkolwiek ścieków (w tym wód opadowych zaliczanych do ścieków na podstawie obowiązujących przepisów szczególnych) do ziemi i wód powierzchniowych; 2) zakaz odprowadzania ścieków sanitarnych do zbiorników bezodpływowych oraz lokalizowania przydomowych oczyszczalni ścieków; 3) zakaz lokalizowania ferm chowu lub hodowli zwierząt gospodarskich; 4) zakaz budowy magazynów produktów ropopochodnych, toksycznych surowców, substancji chemicznych oraz lokalizowania rurociągów dla ich transportu; 5) zakaz mycia pojazdów mechanicznych; 6) zakaz lokalizowania nowych ujęć wodnych, z wyjątkiem nowoprojektowanych studni ujęcia „Południe”; 7) zakaz sytuowania inwestycji mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko oraz przedsięwzięć mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w tym także stacji bazowych telefonii komórkowej, przy czym zakaz ten nie dotyczy inwestycji związanych z budową dróg oraz infrastruktury technicznej; 8) zakaz sytuowania elektrowni wiatrowych; 9) lokalizacja zabudowy zagrodowej możliwa wyłącznie w przypadku, gdy gospodarstwo rolne w granicach planu ma powierzchnię min. 2 ha. 12. Wymienione w ust 11 pkt 1-7 zakazy wynikają z treści decyzji ustanawiającej strefę ochrony pośredniej. Mogą one podlegać zmianie w przypadku nowych uregulowań dotyczących strefy, wynikających z przepisów szczególnych.
12.	MPZP dla wsi Lipinki, gmina Starogard Gdański	XXXVIII/421/2013 z 19.12.2013 r.	- Zespół zabudowy byłej szkoły (budynek szkoły i budynek gospodarczy) wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków podlegający ochronie konserwatorskiej; - Istniejąca kapliczka (figura Matki Boskiej) – obiekt wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków do zachowania i ochrony: a) lokalizacja w liniach rozgraniczających drogi wojewódzkiej – według rysunku planu, b) obiekt kultu religijnego, c) prace remontowe prowadzić za zgodą właściwego konserwatora zabytków;
13.	MPZP fragmentu wsi Sumin, obejmującego obszar działki nr 355/7 w obrębie Sucumin, gmina Starogard Gd.	XLV/475/2014 z 21.07.2014 r.	a) Obszar działki znajduje się w obrębie strefy ochrony otoczenia i ekspozycji wsi Sucumin z wpisaniem do rejestru zabytków zespołem dworsko-parkowym z folwarkiem b) Część obszaru działki znajduje się w granicach strefy archeologicznej – roboty budowlane i ziemne w obrębie strefy archeologicznej wymagają uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.
14.	MPZP dla wsi Okole	XIX/183/2016 z 28.04.2016 r.	Na przedmiotowym terenie zlokalizowany jest obiekt o wartościach historyczno – kulturowych, wpisany do gminnej ewidencji zabytków: budynek mieszkalny (dz. nr 31/1 – na rysunku planu nr I) XIX wiek 1887 r.; wszelkie działania inwestycyjne dotyczące powyższego budynku podlegają uzgodnieniu z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, zgodnie z obowiązującymi przepisami. Obiekt o wartościach historyczno – kulturowych podlega ochronie w zakresie:

			- historycznej bryły, kształtu dachu, formy architektonicznej, - historycznego detalu architektonicznego, w tym wielkości i kształtu otworów okiennych i drzwiowych wraz z historycznymi podziałami stolarki, - historycznych materiałów budowlanych i kolorystyki. Część terenu, oznaczona na rysunku planu, zlokalizowana jest w granicach strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków decyzją nr 362/A z dnia 15.12.1978 r. Obowiązują przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Część terenu, oznaczona na rysunku planu, zlokalizowana jest w granicach stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. Obowiązują przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
15.	MPZP dla lokalizacji inwestycji celu publicznego, jaką jest dwutorowa napowietrzna linia elektroenergetyczna 400 kV Grudziądz – Pelplin – Gdańsk Przyjaźń.	XXI/214/2016 z 16.06.2016 r.	W granicach planu znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Na terenach 17.E, 18.ZL, 43.ZL, 60.ZL, 64.ZL, 75.R, 76.E, 77.R, 88.WS, 90.E, 91.E, 92.ZL, 93.ZL, 94.R, 95.E, 96.R, 97.R, 98.ZL, 99.R, 100.E, 103.R, 108.R, 109.E, 110.R, 111.R, 112.E, 113.R, 51.R, 08.KDL, 13.KDL, 16.KDA i 19.KDW w obrębie stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych w przypadku zamiaru wykonania robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie stref, zastosowanie mają przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotyczące w szczególności konieczności prowadzenia badań archeologicznych.
16.	MPZP fragmentu wsi Jabłowo obejmującego działkę nr 78/4	XXVIII/258/2016 z 24.11.2016 r.	Ustala się strefę ochrony ekspozycji zabytkowego zespołu kościoła wpisanego do rejestru zabytków oraz zespołu dworsko-parkowego w Jabłowie, gdzie wzdłuż drogi wojewódzkiej i drogi KDL należy wprowadzić nasadzenia zieleni niskiej i wysokiej gatunkami zgodnymi z warunkami siedliskowymi, w formie pasa zieleni izolacyjno-krajobrazowej o minimalnej szerokości 10 m, z zachowaniem warunków: a) nasadzenia muszą uwzględniać zagospodarowanie poszczególnych działek w tym lokalizację wjazdu na działkę, istniejącą i projektowaną infrastrukturę techniczną, urządzenia melioracyjne; b) nasadzenia nie mogą ograniczać wymaganego pola widoczności na drogach.
17.	MPZP dla obszaru obejmującego części obrębów geodezyjnych: Janowo, Jabłowo i Barchnowy dla przebiegu dwutorowej linii elektroenergetycznej 110 kV relacji Pelplin – Starogard Gdański/ Czarna Woda na terenie gminy Starogard Gdański	XXXVI/340/2017 z 08.06.2017 r.	1) na terenie objętym planem znajdują się następujące stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Starogard Gdański: a) AZP 20-43/33 (śląd osadnictwa; epoka kamienia), b) AZP 20-43/32 (śląd osadnictwa; późne średniowiecze); 2) teren objęty planem zlokalizowany jest częściowo w granicach strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego, oznaczonej na rysunku planu; 3) strefa ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego, o której mowa w pkt 2, jest ustanowiona dla stanowiska archeologicznego AZP 20- 43/31 (śląd osadnictwa; okres nowożytny) zlokalizowanego poza granicą planu miejscowego; 4) w obszarze strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego (ujętego w gminnej ewidencji zabytków), wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami; 5) ze względu na charakter występowania znalezisk archeologicznych, nie można wykluczyć istnienia na terenie objętym granicami planu zabytkowych obiektów archeologicznych, objętych ochroną na podstawie przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków.
18.	MPZP dla wsi Stary Las, gmina Starogard Gdański.	XLI/392/2017 z 26.10.2017 r.	1) Strefy ochrony archeologicznej znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji stanowisk archeologicznych - zasięg stref i numeracja zgodnie z rysunkiem planu; a) Nr 1 – obiekt wielokulturowy, śląd osadnictwa wczesnej epoki żelaza wczesne średniowiecze, późna

			średniowiecze, okres nowożytny, b) Nr 2 – ślad osadnictwa, okres nowożytny, c) Nr 3 – cmentarzysko wczesnej epoki żelaza, d) Nr 4- ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza, e) Nr 5 – ślad osadnictwa, obiekt wielokulturowy, f) Nr 6 - punkt osadniczy, okres nowożytny, g) Nr 7– ślad osadnictwa, okres nowożytny, h) Nr 8 - ślad osadnictwa, i) Nr 9– ślad osadnictwa, późne średniowiecze, j) Nr 10 – ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze, okres nowożytny. W strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych obowiązują przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczące w szczególności konieczności przeprowadzenia badań archeologicznych; 2) Obiekty wskazane na rysunku planu wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej (kuźnia-obecnie składzik nr 5b; budynek mieszkalny nr 7, 8; budynek mieszkalny nr 5). a) ochronie podlega historyczny kształt bryły, historyczny kształt dachu, historyczna dyspozycja ścian (rozmieszczenie otworów okiennych i drzwiowych), historyczna forma architektoniczna, historyczny detal, architektoniczny w tym wielkość i kształt otworów okiennych oraz podziały stolarki okiennej i drzwiowej, historyczna kolorystyka oraz materiały budowlane; b) wszelkie działania inwestycyjne należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 3) Obiekty i zespoły o walorach historyczno-kulturowych wskazane do ochrony zgodnie z rysunkiem planu; a) Zespół przestrzenny dawnego folwarku wskazany do zachowania - nową zabudowę należy realizować lokalizując budynki kalenicami prostopadłe lub równoległe do istniejącej historycznej zabudowy lub do dróg oznaczonych w planie symbolami KDD i KDW, - ochronie podlegają istniejące budynki o walorach historycznych, - nowe budynki powinny być realizowane z zachowaniem historycznych proporcji bryły, należy stosować historyczne wykończenie ścian zewnętrznych z zastosowaniem naturalnych materiałów takich jak: cegła, tynk, drewno o historycznej kolorystyce oraz historyczny materiał pokrycia i kolorystyki dachu, - należy stosować ogrodzenia ażurowe bądź pełne drewniane, ażurowe metalowe w tym z siatki podsadzonych żywopłotem; zakaz stosowania ogrodzeń z prefabrykowanych przęseł betonowych, - ochronie podlega istniejące zadrzewienie dawnego parku, - zakaz sytuowania reklam w każdej formie oraz szyldów na ogrodzeniach, - zakaz lokalizacji przydomowych elektrowni wiatrowych; 4) Miejsce z obiektem o walorach kulturowych wskazane do ochrony (krzyż przydrożny wskazany na rysunku planu), - ochronie podlega usytuowanie obiektu.
19.	MPZP osiedla mieszkaniowego w Barchnowach w rejonie ulic: Rubinowa, Perłowa, Bursztynowa i Diamantowa, gmina Starogard Gdański	XL/379/2017 z 28.09.2017 r.	Ochronie konserwatorskiej podlegają: 1) Cmentarz wskazany na rysunku planu wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków – cmentarz pocholeryczny (nr dz. 18/8). a) Ochronie podlega historyczne ukształtowanie terenu - zakaz wykonywania robót ziemnych, zmiany ukształtowania terenu i niwelacji, b) Istniejąca historyczna zieleń wysoka (leśna) do ochrony: - istniejące zadrzewienie liściaste (4 dęby) do bezwzględnej ochrony i wyeksponowania, - istniejące zadrzewienie leśne do ochrony; dopuszcza się wycinkę sosen (samosiejek) i części zakrzewień w celach sanitarnych, uporządkowania i wyeksponowania terenu,

			- zielen niska związana z terenami cmentarnymi do zachowania, - wprowadzane gatunki drzew i krzewów powinny być zgodne z miejscowymi warunkami siedliskowymi i zielenią cmentarną, c) Teren należy oznakować, zakazać wysypywania śmieci, niszczenia zabytku oraz zamieścić informację o zabytku, d) Teren należy uporządkować i zlikwidować istniejące zniszczenia powierzchni (rozkopane mogiły). e) Wszelkie działania inwestycyjne należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 2) Strefa ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego - obiekt wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków nr AZP 20-43, ślad osadnictwa, epoka kamienia, zasięg stanowiska jak na rysunku planu. a) W strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych obowiązują przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczące w szczególności konieczności przeprowadzenia badań archeologicznych.
20.	MPZP dla wsi Krąg	XIV/135/2019 z 31.10.2019 r.	1. Chronione ustaleniami planu są następujące elementy struktury przestrzennej o wartościach historycznych, kompozycyjnych i kulturowych (obszary i obiekty zaznaczone na rysunku planu): 1) obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa: a) kościół parafialny wpisany do rejestru zabytków nieruchomych województwa pod nr 1674 (stary nr 1193), znajdujący się w obrębie terenu oznaczonego symbolem 138.U,ZP, b) budynek ubikacji przy kościele wpisany do rejestru zabytków nieruchomych województwa pod nr 1674 (stary nr 1193), znajdujący się w obrębie terenu oznaczonego symbolem 138.U,ZP; 2) obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków, z wyjątkiem obiektów wymienionych w pkt. 1, opisane według kart GEZ i zestawione w poniższej tabeli, z uwzględnieniem rodzaju obiektu (obiekty oznaczone na rysunku planu). 3) obiekty współtworzące klimat historycznej zabudowy chronione ustaleniami planu miejscowego (obiekty oznaczone na rysunku planu); 4) historyczny zespół dworsko-parkowy (granicę zespołu oznaczono na rysunku planu); 5) historyczny zespół przestrzenny wsi wraz ze strefą ekspozycji i otoczenia tego zespołu (granicę zespołu wraz ze strefą oznaczono na rysunku planu); 6) stanowiska archeologiczne ujęte w GEZ/WEZ, wymienione w poniższych tabelach, wraz z określeniem rodzaju/funkcji stanowiska, datowania oraz nr stanowiska z oznaczeniem arkusza AZP (stanowiska archeologiczne oznaczono na rysunku planu). 2. Ustala się następujące zasady ochrony poszczególnych elementów struktury przestrzennej wymienionych w ust. 1: 1) zasady zagospodarowania oraz kształtowania zabudowy w obrębie obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, wymienionych ust 1 pkt 1 określono w § 7 „Granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, ustalonych na podstawie odrębnych przepisów”; 2) dla poszczególnych budynków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, wymienionych w ust 1 pkt 2 litera a – zabytkowe budynki ustala się: a) przedmiotem ochrony są historyczne: bryła i kształt dachu, forma architektoniczna, dyspozycja ścian zewnętrznych (tj. artykulacja pionowa i pozioma), detal architektoniczny (w tym: wielkość i kształt otworów okiennych i drzwiowych, podziały stolarki okiennej i drzwiowej), materiały budowlane, kolorystyka, b) działania inwestycyjne przy obiektach chronionych, w obrębie elementów chronionych, w tym zakres i sposób dopuszczalnych zmian przy budynkach prowadzić w porozumieniu z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego, c) wykończenie elewacji z materiałów naturalnych: cegła, kamień, drewno; pokrycie dachu w kolorze

			naturalnej dachówki ceramicznej lub w odcieniach od szarości do grafitu; 3) dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, wymienionych w ust 1 pkt 2 litera b - zabytkowe elementy zagospodarowania, mała architektura ustala się: a) przedmiotem ochrony jest: historyczna forma architektoniczna obiektów, historyczne materiały budowlane oraz kolorystyka obiektów, b) działania inwestycyjne przy obiektach chronionych, w tym zakres i sposób dopuszczalnych zmian elementów chronionych prowadzić w porozumieniu z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego; 4) dla obiektu wpisanego do gminnej ewidencji zabytków, wymienionego w ust 1 pkt 2 litera c – zabytkowy park ustala się: a) przedmiotem ochrony jest: starodrzew i elementy zieleni komponowanej, historyczne i naturalne ukształtowanie terenu wraz z elementami przyrodniczymi i historyczną siecią dróg i ścieżek, pozostałościami historycznego ogrodzenia i bram wjazdowych, b) działania inwestycyjne w obrębie obszaru, w tym planowane zabiegi pielęgnacyjne, nasadzenia bądź zamiar wycięć drzewostanu prowadzić w porozumieniu z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego; 5) dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, wymienionych w ust 1 pkt 2 litera d – zabytkowe cmentarze ustala się: a) przedmiotem ochrony jest: historyczne nagrobki i krzyże, historyczne ogrodzenie oraz historyczna zieleni, b) zaleca się rewaloryzację cmentarza w historycznych granicach z zachowaniem wartościowego starodrzewu i zieleni wyznaczającej układ kompozycyjny założenia cmentarnego, c) działania inwestycyjne w obrębie obszaru prowadzić w porozumieniu z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego; 6) dla obiektów współtworzących klimat historycznej zabudowy chronionych ustaleniami planu miejscowego ustala się: a) przedmiotem ochrony są historyczne: bryła i kształt dachu, zachowany detal architektoniczny, b) ewentualna przebudowa, nadbudowa i rozbudowa obiektów chronionych dopuszczalna w przypadku zachowania historycznych proporcji bryły architektonicznej oraz geometrii dachu, a także dostosowania do elementów chronionych obiektu, c) w sytuacji złego stanu technicznego budynku, doprowadzającego do nieodwracalnej degradacji substancji budowlanej oraz utraty wartości historycznych lub katastrofalnego stanu zachowania elementów historycznych dopuszcza się rozbiorę budynku; przy odbudowie należy dostosować gabaryty, proporcje rzutu budynku, rodzaje użytych materiałów w celu odtworzenia historycznej zabudowy, d) wykończenie elewacji z materiałów naturalnych: cegła, kamień, drewno; pokrycie dachu w kolorze naturalnej dachówki ceramicznej lub w odcieniach od szarości do grafitu; 7) dla historycznego zespołu dworsko-parkowego ustala się: a) przedmiotem ochrony jest historyczny układ przestrzenny, z elementami struktury: historyczną zabudową, historycznym otoczeniem obszaru zabudowanego i historyczną zielenią oraz historyczne podziały parcelacyjne, b) zakaz dalszych podziałów na działki budowlane; dopuszcza się scalenie w obrębie historycznych działek; 8) dla historycznego zespołu przestrzennego wsi wraz ze strefą ekspozycji i otoczenia tego zespołu ustala się: a) przedmiotem ochrony jest historyczny układ przestrzenny, z elementami struktury: historyczną
--	--	--	--

			zabudową zlokalizowaną w obrębie zespołu, rolniczym otoczeniem obszaru zabudowanego i historyczną zielenią, b) należy kontynuować tradycję miejsca poprzez zachowanie tradycyjnych zasad kształtowania przestrzeni, architektury i jej otoczenia przyrodniczego (terenów rolniczych niezabudowanych, za wyjątkiem wyznaczonych w planie terenów zabudowy), c) dla nowej zabudowy należy stosować formy architektoniczne zgodne z formami występującymi w obszarze kulturowym regionu Kociewia, d) obowiązuje ochrona elementów zagospodarowania, takich jak kapliczki i krzyże przydrożne w zakresie ich lokalizacji; 9) dla stanowisk archeologicznych ujętych w GEZ/WEZ ustala się strefy ochrony konserwatorskiej – granice stref wskazano na rysunku planu, w obrębie których obowiązują następujące ustalenia: a) wykonywanie prac ziemnych związanych z zainwestowaniem terenu i zmianą sposobu jego zagospodarowania wymagają przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; b) w przypadku niewyznaczenia strefy ochrony konserwatorskiej dla stanowisk archeologicznych ujętych w GEZ/WEZ obowiązuje wymóg przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
21.	MPZP dla wsi Kokoszkowy	XXIV/255/2020 z 27.08.2020 r.	1) na terenie 043.U znajduje się obiekt zabytkowy wpisany do rejestru zabytków woj. Pomorskiego - kościół parafialny p.w. św. Barbary nr rej. 299 (d.238) z dnia 8.09.1962 r. – obowiązuje ścisła ochrona konserwatorska na podstawie przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) na terenie 043.U znajduje się otoczenie obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków tj. historyczny cmentarz wraz z ogrodzeniem (ujęte w gminnej ewidencji zabytków) – ochronie podlegają: mur, zagospodarowanie cmentarza, historyczna zieleń, obiekty małej architektury; wszelkie zmiany w obrębie elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 3) na terenie 043.U i 042.U oraz części terenów 041.MW i 17.KDX ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zespołu zabytkowego kościoła (wraz z otoczeniem) i plebanii – ochronie podlegają: obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków, historyczny układ zabudowy i ich proporcje, historyczne elementy zagospodarowania terenu jak mury, ogrodzenia, zabudowa gospodarcza (jej układ, gabaryty, historyczny kształt dachu) oraz historyczne ukształtowanie terenu, historyczny starodrzew, historyczna nawierzchnia itp.; 4) na terenie 043.U znajduje się historyczna plebania ujęta w gminnej ewidencji zabytków – ochronie podlega: historyczna bryła budynku, historyczny kształt dachu, historyczna dyspozycja ścian, historyczna forma architektoniczna, historyczny kształt otworów okiennych i drzwiowych, historyczne podziały stolarki okiennej i drzwiowej, historyczny detal architektoniczny oraz historyczne materiały i historyczna kolorystyka; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 5) na terenie 043.U w otoczeniu obiektu zabytkowego znajduje się historyczna zieleń wysoka podlegająca ochronie; wszelkie zmiany w obrębie chronionej zieleni wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 6) na terenie 010.MN, 014.MN, 065.RM, 067.RM, 106.MN, 188.P,U, 245.MN obejmuje się ochroną obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków – ochronie podlega: historyczna bryła budynku, historyczny kształt dachu, historyczna dyspozycja ścian, historyczna forma architektoniczna, historyczny kształt otworów okiennych i drzwiowych, historyczne podziały stolarki okiennej i drzwiowej, historyczny detal architektoniczny oraz historyczne materiały i historyczna kolorystyka; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

			7) na terenie 035.ZC i 043.U znajdują się cmentarze ujęte w gminnej ewidencji zabytków: ochronie podlega historyczna kompozycja zieleni, rozplanowanie dróg i alejek oraz zachowanych nagrobków i małej architektury; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 8) na terenie 010.MN, 011.RM, 073.RM, 017.RM, 018.RM, 023.RM i 211.MN obejmuje się ochroną zespoły zabudowy o wartościach kulturowych, wskazane na rysunku planu: obowiązuje ochrona w zakresie historycznych cech: rozmieszczenia budynków, bryły, kształtu dachu, dyspozycji ścian, formy architektonicznej, kształtu otworów okiennych i drzwiowych, detalu architektonicznego oraz historycznych materiałów i kolorystyki; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 9) na terenie 009.R, 012.MN i 011.RM znajduje się strefa ochrony stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków woj. Pomorskiego – Dec. nr 241/Archeol. z dnia 27.06.2011 r.; zasady ochrony zabytku wpisanego do rejestru zabytków regulują przepisy odrębne; wszelkie prace naruszające strukturę gruntu wymagają przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 10) na terenie 009.R, 063.R, 074.R, 077.MN, 078.MN, 079.RM, 081.ZL, 082.IE, 086.R, 087.IE, 101.R,ZL, 103.ZL, 104.R, 105.U,US, 111.ZL, 121.R, 122.ZL, 123.ZL, 128.MW,U, 129.MW, 130.MN, 131.MN, 148.MN, 152.MN,U, 153.MN, 154.MN, 156.MN, 166.R, 208.MN, 211.MN, 212.MN,U, 214.MN,U, 215.MN, 221.R, 222.R, 01.KDG, 27.KDW, 28.KDW, 29.KDL, 31.KDD, 36.KDW, 59.KDW, 60.KDX znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków – wszelkie prace naruszające strukturę gruntu wymagają przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 11) na terenie 052.ZP,US, 043.U, 195.ZP, 245.MN, 01.KDG, 05.KDL, 29.KDL, 49.KDL i 02.KDL znajduje się historyczna zieleń wysoka wskazana do ochrony; wycinkę dopuszcza się wyłącznie w sytuacjach szczególnie uzasadnionych ich stanem zachowania, stwarzającym zagrożenie dla życia, mienia ludzkiego lub bezpieczeństwa ruchu drogowego. W przypadku wycinki zaleca się nowe nasadzenia zgodnie z historycznymi gatunkami; 12) na terenie 043.U, 045.MN,U, 047.MN, 106.MN, 190.MN,U, 192.MN, 194.MN, 207.MN, 208.MN obejmuje się ochroną obiekty o zachowanych walorach historyczno-kulturowych współtworzących krajobraz kulturowy wsi, wskazane na rysunku planu: obowiązuje ochrona w zakresie proporcji bryły i kształtu dachu, dopuszcza się ich przebudowę i rozbudowę pod warunkach zachowania ww elementów bryły głównej; 13) tereny 194.MN, 195.ZP, 196.U,MW, 197.U,MN, 198.MN, 199.P,U, 52.KDW, 53.KDW, 56.KDW i część terenu 188.P,U położone są w zasięgu historycznego zespołu dworsko-parkowego i folwarcznego, gdzie: kształtowanie nowej zabudowy w zakresie kompozycji i skali winno uwzględniać zasady kształtowania zabudowy w obrębie zespołu folwarcznego, na terenie 195.ZP obejmuje się ochroną historyczny starodrzew i zachowane elementy historycznego układu, 14) na terenach 03.KDL, 04.KDL, 05.KDL i 01.KDG obejmuje się ochroną krzyże przydrożne i ich lokalizację; dopuszcza się jedynie przesunięcie krzyża w obrębie terenu 01.KDG.
22.	MPZP dla działki nr 115/3 położonej w obrębie Klonówka	XXV/259/2020 z 24.09.2020 r.	1. W obszarze planu znajdują się elementy struktury przestrzennej o wartościach historycznych, kompozycyjnych i kulturowych wymagające ochrony, są to strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych w ewidencji zabytków. 2. Podstawowe zasady kształtowania ładu przestrzennego (nakazy, zakazy, dopuszczenia i ograniczenia w zagospodarowaniu terenów) dla wydzielonego liniami rozgraniczającymi terenu zostały określone w § 12 - 13 poprzez ustalenie przeznaczenia terenów, parametrów i wskaźników zabudowy oraz zagospodarowania terenu.
23.	MPZP JANOWO-ZACHÓD	XXVI/276/2020 z 29.10.2020 r.	1. W obszarze planu znajdują się elementy struktury przestrzennej o wartościach historycznych, kompozycyjnych i kulturowych wymagające ochrony, są to:

			1) stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków; Szczegółowy opis elementów chronionych oraz zasady ich ochrony określono w ustaleniach § 6 „Zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków”. 2. W obszarze planu nie znajdują się obszary przestrzeni publicznej, wyznaczone w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Starogard Gdański.
24.	MPZP dla osiedla mieszkaniowego w Nowej Wsi Rzecznej położonego pomiędzy Drogą Nowowiejską a rzeką Wierzą.	XXXI/363/2021 z 06.05.2021 r.	1. Część terenu oznaczona na rysunku planu, znajduje się w granicach strefy ochrony konserwatorskiej zachowanego historycznego układu wiejskiego. Ochronie podlega: 1) historyczna struktura przestrzenna wsi Nowa Wieś Rzeczna wraz z zielenią wysoką, 2) nakaz dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie jej lokalizacji, skali i bryły oraz nawiązania form współczesnych do regionalnej tradycji architektonicznej.
25.	MPZP dla wsi Linowiec	XXXVI/438/2021 z 28.10.2021 r.	1. Chronione ustaleniami planu są następujące elementy struktury przestrzennej o wartościach historycznych, kompozycyjnych i kulturowych (obszary i obiekty zaznaczono na rysunku planu): 1) strefa ochrony konserwatorskiej historycznego układu ruralistycznego wsi Linowiec, 2) obiekty zabytkowe ujęte w ewidencji zabytków, opisane według kart gminnej ewidencji zabytków (obiekty oznaczono na rysunku planu): a) szkoła, obecnie świetlica i budynek mieszkalny; działka ewidencyjna 82/2, b) obora w zespole folwarcznym; działka ewidencyjna 68/3, c) cmentarz ewangelicki; działka ewidencyjna 124; 3) obiekty o zachowanych walorach historyczno-kulturowych współtworzące klimat historycznej zabudowy 4) strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji zabytków, (strefy oznaczono na rysunku planu), w tym: a) strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej dla stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków pod nr C-300 (stary nr 242/A), decyzją z dnia 07.12.1972 r. (rodzaj stanowiska: cmentarzysko płaskie); b) strefa pełnej ochrony konserwatorskiej dla stanowiska archeologicznego ujętego w ewidencji zabytków; c) strefy ochrony konserwatorskiej dla pozostałych stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków; 5) historyczne aleje i szpalery drzew przydrożnych; 6) otwarcia widokowe o szczególnym znaczeniu, czyli miejsca ekspozycji obszaru historycznego zespołu ruralistycznego wsi Linowiec lub rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej w jego otoczeniu; 7) lokalne obiekty kultu religijnego do zachowania i ochrony – kapliczki i krzyże przydrożne; 2. Ochronie podlega także zieleń wysoka łąk oraz związana z siedliskami rolniczymi jako elementy współtworzące krajobraz kulturowy siedlisk oraz rozłogów. 3. Ustala się następujące zasady ochrony poszczególnych elementów struktury przestrzennej wymienionych w ust. 1: 1) dla strefy ochrony konserwatorskiej historycznego układu ruralistycznego wsi Linowiec ustala się: a) przedmiotem ochrony jest historyczny układ przestrzenny, z elementami struktury: historyczną zabudową zlokalizowaną w obrębie zespołu, historycznym sposobem rozplanowania zabudowy, historycznymi ciągami komunikacyjnymi i historyczną zielenią, b) należy kontynuować tradycję miejsca poprzez zachowanie tradycyjnych zasad kształtowania przestrzeni, architektury i jej otoczenia przyrodniczego, c) dla nowej zabudowy należy stosować formy architektoniczne charakterystyczne dla obszar kulturowego regionu Kociewia, w szczególności w zakresie utrzymania proporcji rzutu budynków w kształcie prostokątnym i zachowania kształtu dachu w formie wysokiego, symetrycznego dachu dwuspadowego, zgodnie z ustaleniami szczegółowymi dla poszczególnych terenów, d) otoczenie obiektów ujętych w ewidencji zabytków i posiadających zachowane walory historycznokulturowe należy kształtować w sposób zachowujący ich odpowiednią ekspozycję poprzez

			sytuowanie nowych budynków z zachowaniem odpowiedniego odstępu od budynków zabytkowych oraz zachowujący w zabudowie zagrodowej dziedzińce wewnętrzne jako wolne od zabudowy – nowe budynki należy lokalizować wokół historycznego podwórza; w nowej zabudowie uwzględnić lokalne tradycje kształtowania siedlisk historycznych, e) obowiązuje ochrona elementów zagospodarowania, takich jak kapliczki i krzyże przydrożne w zakresie ich lokalizacji; 2) dla poszczególnych budynków ujętych w ewidencji zabytków – zabytkowe budynki (pkt. 2 litera a i b) ustala się: a) przedmiotem ochrony są historyczne: bryła i kształt dachu, forma architektoniczna, dyspozycja ścian zewnętrznych (tj. artykulacja pionowa i pozioma), detale architektoniczne (w tym: wielkość i kształt otworów okiennych i drzwiowych, podziały stolarki okiennej i drzwiowej), materiały budowlane, kolorystyka, b) otoczenie obiektów ujętych w ewidencji zabytków i posiadających zachowane walory historycznokulturowe należy kształtować w sposób zachowujący ich odpowiednią ekspozycję poprzez sytuowanie nowych budynków z zachowaniem odpowiedniego odstępu od budynków zabytkowych oraz zachowujący w zabudowie zagrodowej dziedzińce wewnętrzne jako wolne od zabudowy – nowe budynki należy lokalizować wokół historycznego podwórza; w nowej zabudowie uwzględnić lokalne tradycje kształtowania siedlisk historycznych, c) działania inwestycyjne przy obiektach chronionych, w obrębie elementów chronionych, w tym zakres i sposób dopuszczalnych zmian przy budynkach prowadzić w porozumieniu z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego; 3) dla obiektu ujętego w ewidencji zabytków – zabytkowy cmentarz (pkt. 2 litera c) ustala się: a) przedmiotem ochrony są: układ zabytkowego cmentarza, historyczne nagrobki i krzyże, historyczne ogrodzenie oraz historyczna zieleni, b) zaleca się rewaloryzację cmentarza w historycznych granicach z zachowaniem wartościowego starodrzewu i zieleni wyznaczającej układ kompozycyjny założenia cmentarnego, c) działania inwestycyjne w obrębie obszaru prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego; 4) dla obiektów o zachowanych walorach historyczno-kulturowych współtworzących klimat historycznej zabudowy (pkt. 3), chronionych ustaleniami planu miejscowego ustala się: a) przedmiotem ochrony są historyczne: bryła i kształt dachu, zachowany detale architektoniczne, b) otoczenie obiektów posiadających zachowane walory historyczno-kulturowe należy kształtować w sposób zachowujący ich odpowiednią ekspozycję poprzez sytuowanie nowych budynków z zachowaniem odpowiedniego odstępu od budynków zabytkowych oraz zachowujący w zabudowie zagrodowej dziedzińce wewnętrzne jako wolne od zabudowy – nowe budynki należy lokalizować wokół historycznego podwórza; w nowej zabudowie uwzględnić lokalne tradycje kształtowania siedlisk historycznych; c) ewentualna przebudowa, nadbudowa i rozbudowa obiektów chronionych dopuszczalna w przypadku zachowania historycznych proporcji bryły architektonicznej oraz geometrii dachu, a także dostosowania do elementów chronionych obiektu, d) w sytuacji złego stanu technicznego budynku, doprowadzającego do nieodwracalnej degradacji substancji budowlanej oraz utraty wartości historycznych lub katastrofального stanu zachowania elementów historycznych dopuszcza się rozbórkę budynku; przy odbudowie należy dostosować gabaryty, proporcje rzutu budynku, rodzaje użytych materiałów w celu odtworzenia historycznej zabudowy; 5) dla strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków (pkt. 4, litera a) oraz w obrębie strefy pełnej ochrony stanowiska archeologicznego ujętego w ewidencji zabytków, a stanowiącego sąsiedztwo i otoczenie stanowiska wpisanego do rejestru
--	--	--	---

			zabytków (pkt. 4, litera b) ustala się: a) zakaz zabudowy, b) zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej i gospodarczej związanej z naruszaniem struktury gruntu, w szczególności zakaz prowadzenia orki i wydobywania surowca, c) zakaz wprowadzania nasadzeń zieleni średniej i wysokiej, d) zakaz karczunku, e) przy prowadzeniu zrywki zapewnić zastosowanie zrywki w technice nasiębiernej, zakazuje się stosowania zrywki wleczonej; f) dopuszcza się prowadzenie prac porządkowych, zabezpieczających, konserwujących, rewaloryzacyjnych (także związanych z pracami naruszającymi strukturę gruntu, jeżeli jest to konieczne dla bezpieczeństwa zabytku lub bezpieczeństwa publicznego), g) stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków podlega ochronie na podstawie przepisów odrębnych a wszelkie działania w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków należy prowadzić na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 6) dla stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków (pkt. 4, litera c) ustala się a) roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na obszarze występowania zabytków archeologicznych, mogące doprowadzić do ich przekształcenia lub zniszczenia, wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 7) dla historycznych alei i szpalerów drzew przydrożnych (pkt. 5) obowiązuje: a) przedmiotem ochrony jest historyczna zieleń drzew przydrożnych, jako element współtworzący krajobraz kulturowy, b) wymóg ochrony drzew niekolidujących z wymogami bezpieczeństwa ruchu oraz realizacji przedsięwzięć i prac budowlanych ustalonych w planie; zaleca się odtworzenie drzew usuniętych z alei po realizacji przedsięwzięć i prac budowlanych ustalonych w planie; w nowych nasadzeniach stosować gatunki drzew dopasowane do występujących w historycznych alejach i szpalerach drzew; 8) w widoku z miejsc otwartych widokowych (pkt. 6) ustala się zachowanie ekspozycji krajobrazu przyrodniczo-kulturowego dla ochrony historycznego zespołu ruralistycznego i jego otoczenia, tj. obowiązuje: a) konserwacja krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem ruralistycznym, b) dążenie do uwolnienia jego obszaru od elementów dysharmonizujących, do rekultywacji fragmentów zniszczonych, do wprowadzenia nowych elementów krajobrazowych, podnoszących estetyczne wartości tych terenów i podkreślających ich związek przestrzenny z historycznym założeniem ruralistycznym; 9) dla lokalnych obiektów kultu religijnego (pkt 7) obowiązuje: a) przedmiotem ochrony małych obiektów sakralnych – krzyży przydrożnych oraz kapliczek jest: forma architektoniczna i lokalizacja, b) nakaz ochrony lokalizacji obiektów w miejscach ich historycznego występowania.
26.	MPZP dla zespołu pałacowo-parkowego w Nowej Wsi Rzecznej	XXXVIII/454/2021 z 25.11.2021 r.	a) na terenie znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego - zespół pałacowo – parkowy (pałac, park, poł.XIX w.) nr rej. 1014 i 775 z 07.07.1982, oznaczone na rysunku planu, objęte ochroną konserwatorską. Dla obiektów tych obowiązują następujące ustalenia: - dla pałacu: adaptacja i rewaloryzacja, ochronie podlegają historyczne: bryła budynku, kształt dachu, dyspozycja ścian, forma i detale architektoniczne (w tym podziały stolarki okiennej i drzwiowej), materiały budowlane i kolorystyka; - dla parku: chroni się historyczny układ założenia parkowego, w tym: elementy zieleni komponowanej, historyczny przebieg ścieżek (alei, obsadzenia granic itp.), obiekty małej architektury,

			przed rozpoczęciem inwestycji należy sporządzić projekt rewaloryzacji dla całego założenia pałacowo-parkowego, - nowa zabudowa musi być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej, - wszelkie działania w obrębie w/w elementów chronionych należy prowadzić w oparciu o przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, b) teren znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu ruralistycznego. W strefie tej ochronie podlegają historyczne: układ przestrzenny, zespoły zabudowy, tereny niezabudowane, układ dróg i placów, skala zabudowy oraz zieleni, c) na terenie znajduje się pomnik oznaczony na rysunku planu – głaz z tablicą ku czci Edwarda Przanowskiego podlegający ochronie poprzez utrzymanie; d) na terenie ujawniono dwa kasztanowce białe oznaczone jako wartościowy drzewostan. W celu ich zabezpieczenia przed uszkodzeniem należy zastosować ekrany korzeniowe oraz system nawadniania i napowietrzania. Fundamenty istniejącego budynku gospodarczego (ruiny) nie mogą zostać naruszone w zasięgu rzutu poziomego korony kasztanowca;
27.	MPZP dla obszaru w rejonie ulicy Brzozowej w miejscowości Rokocin.	XXXIX/469/2021 z 21.12.2021 r.	1) W strefie ochrony ekspozycji krajobrazu kulturowego nakazuje się zachowanie wystroju elewacji oraz stosowanie materiałów do pokrycia dachów zgodnie z tradycją budowlaną regionu - materiały elewacyjne: tynki mineralne w odcieniach bieli, beży, szarości; ceramiczne, drewniane, lub licówki ceramiczne, okładziny drewniane, kamień w partii cokołowej; wyklucza się okładziny z tworzyw sztucznych np. siding; dla pokryć dachowych dopuszcza się dachówkę ceramiczną w odcieniach spieku ceramicznego. 2) Wszelka działalność związana z prowadzeniem prac ziemnych na obszarze strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego ujętego w ewidencji zabytków wymaga przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków.
28.	MPZP dla wsi Koteże	XLI/492/2022 z 01.02.2022 r.	1. Część terenu oznaczona na rysunku planu, znajduje się w historycznych granicach wsi Koteże, ochronie i zachowaniu podlegają: 1) historyczna struktura przestrzenna, w tym zagospodarowanie terenu, 2) układ komunikacyjny i historyczny plan wsi, 3) najcenniejsze elementy historycznej struktury przestrzennej i w sposób harmonijny kształtowanie współczesnych elementów zabudowy z poszanowaniem przestrzenno –architektonicznych wartości historycznego zagospodarowania, 4) historyczna zieleni, w szczególności zadrzewienia przydrożne. 2. Na obszarze objętym planem występują nieruchome zabytki archeologiczne: 1) strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków, dla których wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, 2) strefa ochrony archeologicznej dla historycznego układu ruralistycznego, oznaczona na rysunku planu, dla której wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
29.	MPZP dla wsi Klonówka	XLV/543/2022 z 28.04.2022 r.	1. Chronione ustaleniami planu są następujące elementy struktury przestrzennej o wartościach historycznych, kompozycyjnych i kulturowych (obszary i obiekty zaznaczone na rysunku planu): 1) obiekt wpisany do rejestru zabytków nieruchomych województwa pomorskiego: kościół parafialny pw. Św. Katarzyny wpisany do rejestru zabytków nieruchomych województwa pod nr 739 (stary nr 618); 2) stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego pod nr C-224 (decyzja WKZ w Gdańsku sygn. KL.IV/6200/4562/71 z dnia 21.11.1971 r. dawny nr rej. 169/A) - osada wielokulturowa datowana na okres wpływów rzymskich oraz wczesne średniowiecze; 3) strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków (strefy

			oznaczono na rysunku planu); 4) obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków (GEZ), opisane według kart GEZ i zestawione w poniższej tabeli, z uwzględnieniem rodzaju obiektu (obiekty oznaczono na rysunku planu) – lista załączona w Planie. 5) strefa ochrony konserwatorskiej historycznego układu ruralistycznego wsi Klonówka wraz ze strefą ekspozycji tego układu; 6) obiekty współtworzące klimat historycznej zabudowy wsi, chronione ustaleniami planu miejscowego; 7) historyczne siedliska cenne dla zachowania krajobrazu kulturowego gminy; 8) historyczne aleje i szpalery drzew przydrożnych oraz historyczna zieleń w formie grup drzew lub pojedynczych okazów; 9) obiekty o wartościach historyczno-kulturowych takie jak obiekty kultu religijnego, pomniki i miejsca pamięci; 10) otwarcia widokowe o szczególnym znaczeniu, czyli miejsca ekspozycji obszaru historycznej zabudowy wsi Klonówka lub rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej; 2. Ustala się następujące zasady ochrony poszczególnych elementów struktury przestrzennej wymienionych w ust. 1: 1) dla obiektu wpisanego do rejestru zabytków nieruchomości województwa ustala się: a) nakaz zachowania historycznych elementów budynków, w tym: formy architektonicznej, materiałów budowlanych, detalu architektonicznego, wnętrza; b) zakaz lokalizacji obiektów kubaturowych w terenie 162.U/ZC stanowiącym otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, c) zakaz umieszczania elementów dysharmonizujących w otoczeniu zabytkowego obiektu; d) obowiązuje pełna i ścisła ochrona konserwatorska, zasady ochrony regulują przepisy odrębne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. 2) dla strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków archeologicznych województwa ustala się: a) zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej i gospodarczej związanej z naruszaniem struktury gruntu, w szczególności: zakaz zabudowy, zakaz prowadzenia orki i wydobywania surowca, zakaz wprowadzania nasadzeń zieleni wysokiej, w tym samosiewów zakaz karczunku – przy usuwaniu drzewostanu należy zachować część korzeniową, b) w przypadku zamiaru dokonywania wycinki drzewostanu należy stosować zrywkę w technice nasiębiernej, zakazuje się stosowania zrywki wleczonej; c) wszelkie działania w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków należy prowadzić na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; d) w celu ochrony zabytku archeologicznego obszar strefy ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków winien być przeznaczony pod zieleń urządzoną lub użytek zielony; 3) dla stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków ustala się a) roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na obszarze występowania zabytków archeologicznych, mogące doprowadzić do ich przekształcenia lub zniszczenia, wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 4) dla strefy ochrony konserwatorskiej historycznego układu ruralistycznego wsi Klonówka wraz ze strefą ekspozycji tego układu ustala się: a) przedmiotem ochrony jest historyczny układ przestrzenny, z elementami struktury: historyczną zabudową zlokalizowaną w obrębie zespołu, historycznym sposobem rozplanowania zabudowy,
--	--	--	---

			historycznymi ciągami komunikacyjnymi i historyczną zielenią oraz tereny otoczenia układu, historycznie niezabudowane, w tym stanowiące przedpola ekspozycji układu, b) należy kontynuować tradycję miejsca poprzez zachowanie tradycyjnych zasad kształtowania przestrzeni, architektury i jej otoczenia przyrodniczego, c) dla nowej zabudowy należy stosować formy architektoniczne charakterystyczne dla obszar kulturowego regionu Kociewia, w szczególności w zakresie utrzymania proporcji rzutu budynków w kształcie prostokątnym i zachowania kształtu dachu w formie wysokiego, symetrycznego dachu dwuspadowego, zgodnie z ustaleniami szczegółowymi dla poszczególnych terenów, d) obowiązuje ochrona elementów zagospodarowania, takich jak kapliczki i krzyże przydrożne w zakresie ich lokalizacji; 5) dla poszczególnych budynków wpisanych do ewidencji zabytków – zabytkowe budynki ustala się: a) przedmiotem ochrony są historyczne: bryła i kształt dachu, forma architektoniczna, dyspozycja ścian zewnętrznych (tj. artykulacja pionowa i pozioma), detal architektoniczny (w tym: wielkość i kształt otworów okiennych i drzwiowych, podziały stolarki okiennej i drzwiowej), materiały budowlane, kolorystyka, b) działania inwestycyjne przy obiektach ewidencyjnych, w obrębie elementów chronionych, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami, c) zakaz rozbudowy i nadbudowy, d) zakaz ocieplania od zewnątrz ścian o licu ceglanym (nie dotyczy docieplenia od wewnątrz budynku), e) wykończenie elewacji z materiałów naturalnych: cegła, kamień, drewno; pokrycie dachu w kolorze naturalnej dachówki ceramicznej lub w odcieniach od szarości do grafitu; 6) dla obiektów wpisanych do ewidencji zabytków – zabytkowe cmentarze (cmentarz przykościelny i cmentarz rzymsko-katolicki) ustala się: a) ochronie podlega: historyczny układ przestrzenny cmentarza, w tym historyczny układ kwater oraz historyczny przebieg dróg i ścieżek; historyczne ukształtowanie terenu, historyczne zainwestowanie terenu, zachowane historyczne nagrobki, ogrodzenia i inne elementy małej architektury, historyczna zieleń wysoka, b) zaleca się rewaloryzację cmentarza w historycznych granicach z zachowaniem wartościowego starodrzewu i zieleni wyznaczającej układ kompozycyjny założenia cmentarnego, c) działania inwestycyjne i budowlane w obrębie wyznaczonej na rysunku planu strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowego cmentarza ujętego w gminnej ewidencji zabytków oraz działania ingerujące w wymienione elementy chronione, wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami; 7) dla obiektu wpisanego do ewidencji zabytków – zabytkowy park podworski ustala się: a) przedmiotem ochrony jest: historyczny układ, historyczne ukształtowanie terenu, historyczna zieleń komponowana (aleje, szpalery, altany, nasadzenia graniczne), istniejący starodrzew i zachowane elementy historycznego zagospodarowania terenu, b) działania inwestycyjne i budowlane w obrębie zabytkowego parku wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego; 8) dla obiektów wpisanych do ewidencji zabytków, takich jak kapliczki i krzyże przydrożne obowiązuje ochrona w zakresie ich lokalizacji oraz zabytkowej formy; 9) dla historycznych siedlisk cennych dla zachowania krajobrazu kulturowego gminy oraz dla obiektów współtworzących klimat historycznej zabudowy wsi, chronionych ustaleniami planu miejscowego (obszary i obiekty chronione wskazano na rysunku planu): 1) przedmiotem ochrony są historyczne: rozplanowanie budynków w obrębie siedliska, dla budynków: historyczna bryła i historyczny kształt dachu, zachowany historyczny detal architektoniczny, historyczne materiały wykończeniowe oraz historyczna artykulacja elewacji, w tym kształt otworów okiennych i drzwiowych; dla historycznego ogrodzenia: materiał budowlany, lokalizacja i detal; 2) zagospodarowanie historycznych siedlisk cennych dla zachowania krajobrazu kulturowego gminy
--	--	--	--

			oraz otoczenie obiektów współtworzących klimat historycznej zabudowy wsi należy kształtować w sposób zachowujący ich odpowiednią ekspozycję poprzez sytuowanie nowych budynków z zachowaniem odpowiedniego odstępu od budynków zabytkowych oraz zachowujący historyczne sposoby zagospodarowania w zespołach zabudowy i w zabudowie zagrodowej, tj. dziedzińce wewnętrzne zachować jako wolne od zabudowy – nowe budynki należy lokalizować wokół historycznego podwórza; w nowej zabudowie uwzględnić lokalne tradycje kształtowania siedlisk historycznych; 3) ewentualna przebudowa, nadbudowa i rozbudowa obiektów chronionych nie może niwelować elementów chronionych budynku i jest dopuszczalna wyłącznie w przypadku zachowania historycznych proporcji bryły architektonicznej oraz geometrii dachu, a także dostosowania do innych elementów chronionych obiektu współtworzącego klimat historycznej zabudowy wsi. 10) dla historycznych alei i szpalerów drzew przydrożnych oraz historycznej zieleni w formie grup drzew lub pojedynczych okazów obowiązuje: a) przedmiotem ochrony jest historyczna zieleń wysoka o charakterze zieleni komponowanej, jako element współtworzący krajobraz kulturowy, b) wymóg ochrony drzew niekolidujących z wymogami bezpieczeństwa ruchu oraz realizacji przedsięwzięć i prac budowlanych ustalonych w planie; zaleca się odtworzenie drzew usuniętych po realizacji przedsięwzięć i prac budowlanych ustalonych w planie; w nowych nasadzeniach stosować gatunki drzew dopasowane do występujących w historycznej zieleni; 11) dla innych obiektów o wartościach historyczno-kulturowych takich jak obiekty kultu religijnego, pomniki i miejsca pamięci obowiązuje ochrona w zakresie ich lokalizacji oraz zabytkowej formy; 12) w strefach widoku z miejsc otwarcia widokowych ustala się zachowanie ekspozycji krajobrazu przyrodniczo-kulturowego: a) konserwacja krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem ruralistycznym, b) dążenie do uwolnienia jego obszaru od elementów dysharmonizujących, do rekultywacji fragmentów zniszczonych, do wprowadzenia nowych elementów krajobrazowych, podnoszących estetyczne wartości tych terenów i podkreślających ich związek przestrzenny z historycznym układem ruralistycznym.
30.	MPZP dla wsi Dąbrówka	XLVI/548/2022 z 26.05.2022 r.	1) na terenie 126.U,ZC znajduje się obiekt zabytkowy wpisany do rejestru zabytków woj. Pomorskiego - kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św. nr rej. 320 (d.235) z dnia 08.09.1962 r. – obiekt objęty ścisłą ochroną konserwatorską, wszelkie działania w obrębie budynku i jego bezpośredniego otoczenia wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) na terenie 126.U,ZC znajduje się otoczenie obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków tj. historyczny cmentarz i ogrodzenie z dwiema bramami (ujęte w gminnej ewidencji zabytków) – ochronie podlegają: historyczna forma architektoniczna, historyczny detal architektoniczny oraz historyczne materiały i historyczna kolorystyka; wszelkie zmiany w obrębie elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 3) na terenie 102.MN i 104.MN obejmuje się ochroną obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków - ochronie podlega: historyczna bryła budynku, historyczny kształt dachu, historyczna dyspozycja ścian, historyczna forma architektoniczna, historyczny kształt otworów okiennych i drzwiowych, historyczne podziały stolarki okiennej i drzwiowej, historyczny detal architektoniczny oraz historyczne materiały i historyczna kolorystyka; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 4) na terenie 126.U,ZC i 145.ZP znajdują się cmentarze ujęte w gminnej ewidencji zabytków: ochronie podlega historyczna kompozycja zieleni, rozplanowanie dróg i alejek oraz zachowanych nagrobków i małej architektury; wycinkę zieleni wysokiej dopuszcza się wyłącznie w sytuacjach szczególnie uzasadnionych ich stanem zachowania. W przypadku wycinki zaleca się nowe nasadzenia zgodnie z

			historycznymi gatunkami; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 5) na terenie 111.KS i 06.KDL obejmuje się ochroną kapliczki ujęte w gminnej ewidencji zabytków - ochronie podlega: historyczna bryła, historyczna forma architektoniczna, historyczny detal architektoniczny oraz historyczne materiały i historyczna kolorystyka; wszelkie zmiany dotyczące elementów chronionych wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 6) w strefie ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu ruralistycznego wsi Dąbrówka, ujętej w gminnej ewidencji zabytków, ochronie podlegają: historyczny układ przestrzenny, historyczne zespoły zabudowy – układ przestrzenny zagród, historyczny układ dróg i placów, skala zabudowy oraz historyczna zieleni; w strefie obowiązują następujące ustalenia: a) ogranicza się materiał pokrycia dachu do dachówki ceramicznej, betonowej, gontu, strzechy, pokrycia bitumicznego oraz jego kolorystyki do koloru naturalnego spieku ceramicznego, brązowego lub grafitowego, dopuszczając jedynie matowe wykończenie, b) ogranicza się wykończenie elewacji do cegły, drewna, tynku naturalnego w kolorze białym, beżowym lub jasnoszarym, kamienia w partii cokołowej oraz wyklucza się okładziny z tworzyw sztucznych, siding oraz klinkier, c) główna bryła budynku kształtowana na rzucie prostokąta w proporcjach od 1:1,75 do 1:2, d) budynki należy lokalizować kalenicą równolegle bądź prostopadle względem drogi, e) dla zabudowy zagrodowej wprowadza się wymóg lokalizacji jednego budynku mieszkalnego na działce budowlanej, a budynków gospodarczych i inwentarskich prostopadle lub równolegle do niego, z wytworzeniem czworokątnego dziedzińca wewnętrznego, f) wyznaczona w planie obowiązująca linia zabudowy dotyczy budynków mieszkalnych zlokalizowanych w pierwszym rzędzie zabudowy, g) zaleca się lokalizację budynków gospodarczych i garaży wolno stojących w głębi działki, h) dla budynków mieszkalnych jednokondygnacyjnych z płaskim dachem dopuszcza się przykrycie dachem dwuspadowym lub naczółkowym o parametrach zgodnych z ustaleniami szczegółowymi dla terenów, i) dla budynków mieszkalnych dwukondygnacyjnych z płaskim dachem dopuszcza się przykrycie dachem dwuspadowym o nachyleniu połaci dachowych do 30° pod warunkiem nie przekroczenia maksymalnej wysokości zabudowy, określonej w ustaleniach szczegółowych dla terenów, j) pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 7) na terenie 002.R, 144.R, 160.MN, 161.ZL, 162.R, 167.ZL, 168.ZL, 169.ZL, 197.U,P, 125.MN i 126.U,ZC, 08.KDL, 31.KDW, 55.KDW, znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków – w obrębie stref roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na obszarze występowania zabytków archeologicznych, winny być prowadzone na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 8) na terenie 041.RM, 087.RM, 090.MN, 095.MN, 107.MN, 110.MN, 116.RM, 117.MN, 121.MN, 122.MN,U, 127.MN, 131.MN, 134.MN, 138.RM, 139.MN, 140.MN i 141.RM obejmuje się ochroną obiekty o zachowanych walorach historyczno-kulturowych współtworzących krajobraz kulturowy wsi, wskazane na rysunku planu: obowiązuje ochrona w zakresie proporcji bryły i kształtu dachu; dopuszcza się ich przebudowę i rozbudowę pod warunkiem zachowania ww elementów bryły głównej; po ociepleniu budynków materiały wykończeniowe i kolorystyka winna nawiązywać do cech historycznych budynku; dopuszcza się okna połaciowe, dopuszcza się lukarny w głównej osi elewacji budynku, na powierzchni nie większej niż 30% połaci dachowej - zaleca się lokalizowanie lukarn od strony podwórza; 9) na terenie 018.MN, 061.RM, 066.RM, 177.RM i 089.RM obejmuje się ochroną zespoły zabudowy o
--	--	--	---

			wartościach kulturowych, wskazane na rysunku planu: obowiązuje ochrona w zakresie rozmieszczenia budynków, bryły, kształtu dachu; dopuszcza się okna połaciowe lukarny zaleca się lokalizować od strony podwórza; w przypadku rozbiórki ze względu na zły stan techniczny budynków, rozmieszczenie nowych budynków, ich bryła oraz kształtu dachu winien nawiązywać do historycznego zespołu zabudowy; 10) ustala się strefę ochrony ekspozycji zabytkowego zespołu ruralistycznego, gdzie: a) ustala się ochronę historycznego krajobrazu kulturowego, b) w obszarze ekspozycji panoram widokowych na sylwetę Dąbrówki, na terenach 047.R, 052.R, 064.R, 076.R, 096.R, 097.R, 115.R, 142.R, 144.R, 146.MN, 184.R, 185.R, 194.R ustala się zakaz zabudowy; 11) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego – pozostałości terenowych historycznego osadnictwa w historycznym układzie ruralistycznym wsi Dąbrówka, której granice ujawniono na rysunku planu. W obrębie strefy roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na obszarze występowania zabytków archeologicznych, winny być prowadzone na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 12) ustala się ochronę historycznej zieleni wysokiej na odcinku drogi 034.KDW oznaczonym na rysunku planu; wycinkę dopuszcza się wyłącznie w sytuacjach szczególnie uzasadnionych ich stanem zachowania, stwarzającym zagrożenie dla życia, mienia ludzkiego lub bezpieczeństwa ruchu drogowego.
31.	MPZP dla wsi Rokocin	XLVIII/568/2022 z 04.10.2022 r.	1) na terenie 229.U,ZP, 230.U,ZP i na części terenu 161.WS znajduje się obiekt i obszar wpisany do rejestru zabytków woj. pomorskiego – zespół dworsko-parkowy (dwór, park) nr rej. 1206 (d.1028) z dnia 15.02.1988 r. – objęty ścisłą ochroną konserwatorską, wszelkie działania w obrębie budynku i parku wymagają stosowania przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) na terenie 229.U,ZP, 230.U,ZP, 161.WS, 158.U,P,MN, 159.MN,U, 160.U,ZP, 300.MN, 301.MN, 49.KDW, 50.KDD, 03.KDL w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego zespołu zabudowy, ochronie podlegają: historyczny układ przestrzenny, skala zabudowy oraz założenie parkowe (historyczny przebieg ścieżek i cieków wodnych, historyczna zielen komponentowa oraz historyczny drzewostan), nowa zabudowa winna skalą, bryłą, kolorystyką, geometrią dachu, nawiązywać do historycznego zespołu zabudowy; 3) na terenie 199.MN, 200.ZO, 197.R, 201.MN, 198.MN, 202.R, 192.R, 193.MN, 195.RM, 196.MN, 194.ZO, 190.RM, 191.MN, 189.MN, 58.KDW, 56.KDW, 57.KDX, 227.MN, 226.ZL, 225.MN,U, 224.MN, 223.U, 222.MN, 221.MN,U, 218.MN, 61.KDX, 60.KDD, 62.KDW, 259.R, 270.R, 05.KDL, 146.R, 135.MN,U, 136.RM, 151.MN, 150.ZO, 57.R, 121.MN,U, 38.KDD, 21.R, 44.U,P, 45.RM, 42.R, 43.MN, 40.MN, 39.MN, 32.MN,U, 35.U, 16.KDW, 14.KDW, 13.KDW, 61.R, 69.MN, 73.ZL, 75.RM, 01.R, 04.R, 47.R, 07.KDW, 297.R, 209.MN, 66.KDW znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych – w obrębie stref roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na obszarze występowania zabytków archeologicznych, winny być prowadzone na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, 4) na terenie 232.ZL znajduje się grób masowy ofiar zbrodni, ustala się ich ochronę i dopuszcza lokalizację elementów zagospodarowania (nagrobków, małej architektury, pomnika) mających na celu wyeksponowanie historii miejsca.
32.	MPZP dla fragmentu wsi Kolincz	LV/679/2023 z 20.04.2023 r.	Na obszarze objętym planem występują nieruchome zabytki archeologiczne - strefa ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego w gminnej ewidencji zabytków, dla którego wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych na zasadach określonych przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Charakterystyka gminy

Ryc. 1. Położenie gminy Starogard Gdański na terenie powiatu starogardzkiego (mapa: *Strategia Rozwoju Gminy Wiejskie Starogard Gdański na lata 2012-2022*).

Gmina Starogard Gdański stanowi jednostkę samorządu terytorialnego o statusie gminy wiejskiej. Siedzibą gminy jest Starogard Gdański. Gmina zajmuje powierzchnię 196,16 km² i zamieszkuje ją 15 932 osoby.

Gmina wiejska Starogard Gdański usytuowana jest w południowo - wschodniej części województwa pomorskiego, w powiecie starogardzkim. Gmina położona jest na pograniczu Borów Tucholskich i stanowi integralną część Kociewia, a swoim terenem otacza stolicę regionu, 50-tysięczne miasto Starogard Gdański. Większa część gminy Starogard Gdański położona jest w obszarze Pojezierza Starogardzkiego, za wyjątkiem niewielkiego obszaru porośniętego lasem, w okolicach jeziora Płaczewo na południowych krańcach gminy, który zgodnie z obowiązującą systematyką zaliczany jest do Borów Tucholskich. Na Pojezierzu Starogardzkim przeważają duże, względnie jednorodne, powierzchnie wysoczyzn morenowych falistych i równinnych, użytkowane rolniczo. Podstawowe urozmaicenie struktury środowiska przyrodniczego wprowadza dolina rzeki Wierzycy. Wierzyca tworzy liczne meandry i wielokrotnie zmienia bieg, wyznaczając przełomy, na przykład w Barchnowach i koło Klonówki. Jej wyjątkowy urok podziwiać można w okolicach Okola i Żabna, gdzie płynie w otoczeniu stromych, wysokich brzegów ukształtowanych w malownicze parowy. Teren położony po obu brzegach rzeki, w zakolu wsi Żabno tworzy wizytówkę krajobrazu rzeki Wierzycy nazywana przez mieszkańców „Szwajcaria Żabińska”.

Gmina Starogard Gdański składa się z 27 sołectw położonych na obszarze 196 km²: Barchnowy, Brzeźno Wielkie, Ciecholewy, Dąbrówka, Jabłowo, Janin, Janowo, Klonówka, Kokoszkowy, Kolincz, Koteże, Krąg, Linowiec, Lipinki Szlacheckie, Nowa Wieś Rzeczna, Okole, Owidz, Rokocin, Rywałd, Siwiątka, Stary Las, Sucumin, Sumin, Szpegawsk, Trzcinsk, Zduny, Żabno. Największa

miejscowością pod względem liczby mieszkańców są Kokoszkowy (1 568 osób) i Nowa Wieś Rzeczna (961 mieszkańców). Najmniej mieszkańców liczy Stary Las z 54 mieszkańcami i Janin ze 121 osobami zameldowanymi.

Gmina wiejska Starogard Gdański graniczy z gminami wiejskimi Zblewo, Lubichowo i Bobowo oraz Subkowy i Tczew w powiecie tczewskim, z gminami miejsko-wiejskimi Skarszewy oraz z gminą Pelplin w powiecie tczewskim, a także z gminą miejską Starogard Gdański.

5.2.2 Rys historyczny

Historyczny rozwój osadnictwa na terenie współczesnej Gminy Starogard Gdański ma silny związek z Miastem Starogard Gdański, stanowiącym od zarania czasów historycznych centrum tego obszaru. Istnienie tego ośrodka, pierwotnie jako grodu, elementu systemu obronnego, później ośrodka miejskiego, wpłynęło na charakterystyczne ukształtowanie osadnictwa w gminie, odmiennie od innych obszarów, typowo rolniczych, oddalonych od silnych centrów administracyjno-miejskich.

Wg danych archeologicznych zasiedlenie rejonu Starogardu sięga neolitu (4500 - 1800 lat p.n.e.). W obszarze dzisiejszego miasta już wówczas położona była osada. Epokę brązu na tych terenach reprezentuje kultura łużycka, dla większości obszarów Polski jest to okres 1500 - 400 p.n.e. Jednak na Pomorzu od ok. 700 p.n.e. rozwija się odmienna kultura, zwana pomorską lub wschodniopomorską, czasami traktowana, jako wariant kultury łużyckiej. Kultura ta w VI - IV w. p.n.e. ekspanduje na południe i ostatecznie wypełnia znaczną część terenów objętych pierwotnie przez kulturę łużycką. Na ziemiach polskich epoka żelaza wiąże się z rozpowszechnieniem się kultury lateńskiej. Wiązana jest ona z osadnictwem celtyckim pojawiającym się od IV w p.n.e., które jednak przyjmowało formę enklaw i raczej nigdy nie wypełniło jednorodnie całego obszaru. Być może ostatecznie doszło do wymieszania się napływających Celtów (zwanych w źródłach rzymskich Galami) z miejscową ludnością kultury pomorskiej. Celtowie odpowiadają za ogromny skok cywilizacyjny tych ziem, wprowadzając zaawansowane jak na owe czasy techniki wytopu żelaza (z rud bagiennych), umiejętność eksploatacji soli z solanek, produkcji ceramiki z wykorzystaniem koła garncarskiego. Narzędzia żelazne (okute radło), żarna obrotowe zwiększyły plony rolne i ułatwiły produkcję żywności. Trudno stwierdzić, czy obszar gminy był przedmiotem jakichś incydentów osadniczych Celtów. Nie można wykluczyć tych kontaktów, gdyż stwierdzone faktorie celtyckie znajdowały się w odległości zaledwie 100 - 150 km, w rejonie dzisiejszego Torunia i Inowrocławia, gdzie istnieją stanowiska archeologiczne związane z eksploatacją kujawskich solanek. Sól w dobie dominacji gospodarki rolnej, opartej na produkcji roślinnej była bardzo ważnym i cenionym towarem.

W tzw. okresie wpływów rzymskich (I - IV w. n.e.) terytorium Pomorza Wschodniego znalazło się na szlaku wędrówek jednego z plemion germańskich zmierzających na południe i południowo-wschód Europy. Byli to Goci i Gepidzi, którzy przybyli ze Skandynawii i stopniowo przemieszczali się na ziemie Cesarstwa Rzymskiego (Gepidzi) oraz w kierunku Morza Czarnego (Goci), aby ostatecznie założyć na parę wieków swe siedziby na Krymie (Królestwo Gotów). Śladem po tej wędrówce są zabytki tzw. kultury wielbarskiej, obejmujące m.in. kamienne kręgi znajdujące się w kilku miejscach na Pomorzu, m.in. w Węsiarach oraz oddalonych o zaledwie 40 km od Starogardu Gdańskiego Odrach koło Karsina. Trudno powiedzieć, czy przybysze ci zdominowali etnicznie obszar Pomorza, czy też przebywali tu incydentalnie, częściowo opuszczając te tereny, a częściowo asymilując się z ludnością reprezentującą starsze kultury.

W tym czasie jakiś wpływ na osadnictwo mógł wywierać przebieg szlaku bursztynowego. Uważa się, że jego główna trasa przebiegała doliną Wisły, ale niewielka odległość od tej rzeki pozwala przypuszczać, że jakieś jego odnogi w pewnych okresach mogły również dotyczyć ziemi starogardzkiej.

Osadnictwo słowiańskie zaczyna się pojawiać w VI w. n.e. Początkowo Słowianie reprezentują mniej zaawansowaną kulturę materialną: prymitywniejsza ceramika, metalurgia i rolnictwo wyłącznie oparte na gospodarce żarowej (łazowej). Ale wykazują szybkie tempo samoorganizacji, uwidaczniającej się w rozwijającym się systemie grodowym, który jest charakterystyczny dla słowiańskiego osadnictwa tego czasu oraz wielką dynamikę demograficzną, skutkującą migracjami, które sięgają znacznej części Europy. Słowiańska ludność Pomorza tworzy plemienne organizacje, łącznie określane mianem Pomorzan, z których wywodzą się współcześni Kaszubi.

Z tego pierwotnego wczesnośredniowiecznego okresu osadnictwa słowiańskiego, organizującego się wokół centrów grodowych, zapewne pochodzi Starogard, na co wskazuje jego nazwa. Znaczenie tego ośrodka stale rośnie, zarówno w strukturze państwa Piastów, jak i później w ramach księstwa pomorskiego. W XII wieku Starogard ma status grodu kasztelańskiego. W 1198 r. Starogard, określony jako *Castrum Starigrod* (zamek Starigrod), zostaje nadany przez księcia pomorskiego Grzymisława, zakonowi rycerskiemu Joannitów. W XIII w. Starogard Gdański po raz pierwszy uzyskuje prawa miejskie z nadania księcia pomorskiego Świętopełka Wielkiego. Później nadanie praw miejskich na prawie chełmińskim zostało ponowione przez Krzyżaków 1348 r., którzy odkupili miasto od Joannitów ok. 1305 r.

Poniżej zaprezentowano krótką historię wsi gminy Starogard Gdański².

Barchnowy. Niemiecka nazwa - Barchnau. Wieś o rodowodzie szlacheckim, własność Grabczewskiego. Wieś położona na południowy - zachód od miasta Starogard Gdański, fragment starej wsi czytelny - rozbudowana o nowe osiedla w kierunku wsi Owidz (w kierunku miasta Starogard Gdański). Brak szczególnych wartości krajobrazowych.

Brzeźno Wielkie. Pierwsza pisana wzmianka o wsi Brzeźno Wielkie pochodzi z 1248 r. Kolejne informacje pochodzą z 1292 r. (*villa Bresna*) oraz z 1295 r. (*Bresno*). Miejscowość wymieniana była także jako Bresno i Bresow (1323 i 1342 r.), Bresin (1402-1415 r.), Bresno (1471 r.), Brziesno (1570 r.) oraz Brzezno (1583 r.). Nazwa wsi najprawdopodobniej pochodzi od słowa brzoza, brzezina, od wykarczowanych lasów w XIV w. Pochodzenie nazwy miejscowości może być również związane z jeziorem Brzeźno, dziś nieistniejącym. Wieś położona była przy średniowiecznym szlaku kupieckim biegnącym z południa Europy do Gdańska. Miejscowość była terenem wojen od 1046 r., aż po II wojnę światową. Okres międzywojenny był czasem spokojnego rozwoju wsi. W 1937 r. na terenie wsi działały dwie piekarnie, trzy sklepy oraz karczma. Pod koniec II Wojny Światowej wieś została zbombardowana przez radzieckie samoloty. Spłonęła wówczas remiza, stodoła i dom wiejski. W 1952 lub 1953 r. wieś otrzymała nazwę Brzeźno Wielkie.

Układ starej wsi dobrze zachowany, jednak dookoła widoczny duży nacisk inwestycyjny - duże osiedla mieszkaniowe otoczone lasem powstają w kierunku autostrady.

Ciecholewy. Niemiecka nazwa - Czechlau. Wieś o rodowodzie rycerskim w pow. starogardzkim (XVIII w.), milę drogi od Starogardu, o obszarze ziemi ok. 4919 m, liczbie mieszkańców: 160 katolików i 46 ewangelików, 13 domów mieszkalnych, w parafii Kokoszki. Wieś położona wśród lasów, składająca się z siedlisk lokalizowanych wzdłuż czterech przecinających się dróg. Układ dawnego majątku nieczytelny. Zabudowania w formie pojedynczych siedlisk rozległe, położone wzdłuż czterech przecinających się dróg. Następuje uzupełnienie zabudowy wzdłuż dróg, zabudową niezwiązaną z rolnictwem.

Dąbrówka. Niemiecka nazwa wsi - Dombrowken. W XIX w. była to wieś królewska zlokalizowana przy głównym trakcie ze Skórcza do Starogardu, zastąpionym następnie przez nową szosę do Bobowa. Obejmowała 42 posiadłości włościańskie i 18 ogrodników, łącznie 78 domów mieszkalnych z 490 mieszkańcami katolickimi oraz 164 osobami wyznania ewangelickiego. Wieś należała do Parafii Bobowo. Na miejscu istniała szkoła oraz kościół Znalezienia Św. Krzyża.

Układ wsi zachowany - owalnica z nawsiem, w którego centralnej części znajduje się kościół. Układ czytelny wewnątrz wsi. W panoramie wsi z dróg dojazdowych widoczna dominanta w postaci wieży kościoła, ale też mocne akcenty w postaci nowej zabudowy o gabarytach konkurujących z dominantą.

Jabłowo. Niemiecka nazwa wsi - Jablau. Po raz pierwszy w zapisach historycznych nazwa wsi pojawiała się w XII w. Wieś zlokalizowana nad jeziorem, w pobliżu którego w XIX w. przebiegały dwa bite trakty: jabłońsko-pepliński i starogardzko-skórzecki. Jabłowo było pierwotnie królewską, a od XVI w. należało do starostwa gniewskiego. Gdy starostwo gniewskie zostało

² na podstawie Program Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański na lata 2016-2029, s. 29-34 oraz Studium wartości kulturowej Gminy Starogard Gdański.

oddane we władanie królowi Janowi Sobieskiemu, podarował on wieś Samuelowi Czarlińskiemu. W miejscowości znajdowały się liczne murowane zabudowania gospodarcze, dwór oraz kościół filialny przyłączony do Starogardu, a ponadto elementarna szkoła katolicka i poczta. We wsi było 475 mieszkańców katolickich i 72 ewangelików.

Panorama wsi niewidoczna. Najbardziej widoczne i charakterystyczne dla widoku wsi są elewatory, będące silną dominantą krajobrazową. Układ wsi silnie przebudowany, dawny folwark oraz układ wiejski zaburzony poprzez zabudowania dawnej RSP.

Janin. Niemiecka nazwa - Janin. W założeniu miała to być wieś folwarczna należąca do Obozina. W XVIII w. była to parafia Godziszewo, szkoła Obozin, poczta Skarszewy. Po zachodniej stronie drogi pozostałości niewielkiego majątku folwarcznego. Układ dawnej wsi uzupełniony nową zabudową.

Janowo. Rozproszone zabudowania na południowy-wschód od granicy miasta Starogard Gdański zwane Janowo. Brak tu jakichkolwiek wartości historycznych zabudowań.

Klonówka. Niemiecka nazwa - Klonowken. Nazwa miejscowości pochodzi od słowa klon. Pod koniec XIX w. Klonówka obejmowała folwarki: Mosty, Najmusy i Marywil. Wieś zajmowała wówczas 5.363 morgi ziemi. Liczyła 37 domostw zamieszkiwanych przez 497 katolików i 8 ewangelików. Znajdował się tam kościół parafialny, szkoła, ogród z parkiem oraz dwór. Wieś była dobrami królewskimi, a jej kolejni dzierżawcy legitymowali się szlacheckim pochodzeniem. Od 1760 r. właścicielami byli Kalksteinowie, po pozyskaniu Klonówki przez Jerzego Kalksteina. Następnie po 151 latach przeszła ona w ręce Rodziny Rudowskich.

Na terenie wsi odnaleziono ślady osadnictwa z różnych okresów pradziejowych w tym z wczesnej epoki żelaza i okresu średniowiecza. We wczesnym średniowieczu istniały też dwa grody obronne, z których zachowały się grodziska nazywane współcześnie Wałami Szwedzkimi i Zakłątą Górą. Jeszcze w 1877 r. istniał uszkodzony w części krąg kamienny.

Wieś położona na wschód od miasta Starogard Gdański, o zachowanym układzie ulicowym. Zachowany jest zespół dworsko-parkowy. Panorama wsi czytelna w krajobrazie od strony południowej (od wiaduktu nad autostradą A1). Odnacza się zadrzewienie parku dworskiego, akcent w postaci wieży kościoła. Dominanta wieży kościoła również widoczna z drogi do Lipinek Szlacheckich (droga o wysokich wartościach krajobrazowych - atrakcyjne ciągi widokowe). Układ wsi bardzo dobrze zachowany. Zagrożeniem jest pojawiająca się nowa zabudowa niedopasowana gabarytami do tradycyjnej

Kokoszkowy (niemiecka nazwa - Kokoschken). Wieś pod koniec XIX w. opisano pod nazwą Kokoszki. Wieś kościelna zlokalizowana była przy bitym trakcie starogrodzko-skarszewskim. Pod koniec XIX w. we wsi było 298 katolików, 69 ewangelików skupionych w 21 domach. Za czasów książąt pomorskich w granicach wsi istniały dwie osady: Małe i Wielkie Chojno, wymienione po raz ostatni w dokumentach z 1287 r. W 1198 r. Książę Grzymisław podarował wieś z okolicą Joannitom, po których dobra przejęli Krzyżacy, następnie tereny te przeszły w ręce Polaków. Kościół zlokalizowany we wsi służył luteranom. Dopiero w 1596 r. biskup kujawski ponownie go poświęcił i oddał katolikom.

Układ historyczny nie zachowany. Wieś została rozcięta drogą Gdańsk -Starogard Gdański. W części zachodniej znajduje się kościół z najstarszą częścią wsi. Teren byłego majątku znajduje się po stronie wschodniej - majątek został zdegradowany powojenną zabudową. Zauważalne jest duże ciśnienie w kierunku miasta - nowe zespoły zabudowy jednorodzinnej lokalizowane są w kierunku miasta, w południowo-wschodniej oraz południowo-zachodniej części wsi.

Kolincz. Niemiecka nazwa - Kollenz. Dobra rycerskie w lesistej okolicy nad Wierzycą z młynem i tartakiem. W 1388 r. Konrad Zollner von Retenstein mistrz w. krzyżacki nadał wiernemu Tesławowi z Bonin na dziedziczną własność prawem chełmińskim 120 włók w miejscu, które zwą Kalensch. Wieś położona na wschód od miasta Starogard Gdański, bardzo ładnie położona - wybitne walory krajobrazowe oraz bliskość miasta powoduje jej niekontrolowany rozrost poprzez duży nacisk inwestycyjny. Wieś staje się osiedlem mieszkaniowym. Wieś o silnie przekształconym układzie

ulicowym - uzupełniany i rozbudowany szczególnie w kierunku południowym o nową zabudowę o charakterze mieszkaniowym jednorodziennym.

Koteże. Niemiecka nazwa - Kottish. Od XIX w. przez teren wsi biegła droga handlowa do Starogardu Gdańskiego. Na początku XX w. we wsi znajdowała się szkoła. Mieszkańcy to: 83 katolików, 296 ewangelików. Układ dawnej wsi zaburzony, nieczytelny w krajobrazie, rozbudowany poprzez intensywny rozwój zabudowy – osiedli mieszkaniowych w kierunku miasta. Wewnątrz wsi widoczny poprzez zachowane stare budynki tworzące dawną wieś. Brak ekspozycji wsi oraz jej wyraźnej granicy (postępujące „zlewianie się” z miastem).

Krag (niemieckiej nazwa - Kranken) to dawniej dobra rycerskie w powiecie starogrodzkim. Wieś ulokowano nad jeziorem Kręskim blisko rzeki Wierzycy, która napędzała młyn Kręski. W czasach wczesnego średniowiecza i średniowiecza wieś należała do cystersów oliwskich. W XIX w. obszar obejmował 4.003 morgi ziemi i zamieszkały był przez 203 mieszkańców katolickich i 70 ewangelików. Wieś liczyła 26 domów i należała do parafii Kokoszki (obecnie Kokoszkowy). Istniała tu też poczta oraz szkoła. Wieloletnimi właścicielami wsi była szlachecka rodzina Kręckich.

Wieś jest położona w północno-zachodniej części gminy, zlokalizowana wzdłuż drogi biegnącej w kierunku północ-południe. Założenie dworskie sąsiadujące z kościołem otoczone starodrzewem czytelne w krajobrazie wsi. Przy stacji kolejowej, wzdłuż torów znajduje się droga z jednostronnym szpalerem drzew o dużych wartościach krajobrazowych.

Kręski Młyn (niemiecka nazwa - Hermannsrode. Zlokalizowany w zakolu Wierzycy zespół młyna – obecnie stanowi ośrodek rekreacyjno-gastronomiczny.

Linowiec. Niemiecka nazwa - Lienfitz. Wieś położona przy drodze Starogard-Skarszewy o niewielkich walorach krajobrazowo-kulturowych. W centrum wsi budynek dawnej szkoły. Od strony Starogardu pozostałości zabudowania dawnego dużego gospodarstwa. Układ wsi rozbudowany.

Lipinki Szlacheckie. Niemiecka nazwa - Lippinken. W XVIII w. dziedzic Teodor Kalkstein z Jabłówka, parafia Klonówka, szkoła Nowy Dwór, poczta Pelplin. Wieś wraz z Jabłowem była od dawno królewską, do dóbr starosty gnieńskiego należąca. Dawniej graniczyły z opactwem pelplińskim. Ok. 1650 r. Jan Sobieski darował Samuelowi Czarlińskiemu. Dopiero w 1867 r. po śmierci Wincentego Jackowskiego zostały dołączone do Jabłówka. Około 1860 r. Hiacenty Jackowski wznosił tu nowe i okazałe zabudowania z niewielkim dworkiem. Wieś położona na drodze Starogard – Pelplin o niewielkich walorach krajobrazowo-kulturowych. Układ wsi silnie rozbudowany. Nasilenie zabudowy w kierunkach północnym i południowym, powstałe kolejne rzędy zabudowy a nawet całe osiedla mieszkaniowe, wśród lasu.

Nowa Wieś Rieczna. Pierwsze wzmianki o wsi pojawiają się w dokumentach z czasów panowania krzyżackiego w 1348 r. Wieś występuje tam pod pochodzącą od lasów nazwą - Molenwald. Nazwa ulegała zmianom, tj. po powrocie Pomorza do Polski przemianowano ją na Nową Wieś, w okresie zaborów na Neudorf, a w 1953 r. na Nową Wieś Rieczną. W latach 1448 - 1449 w krzyżackich spisach czynszowych zostało wymienione uposażenie parafii wynoszące 4 włóki. Od 1 października 1472 r. Nowa Wieś zarządzana była przez starostę starogardzkiego Fabiana Legendorfa, a później przez jego następców. W ciągu stu lat obszar wsi powiększył się o 10 łanów i w II poł. XVI w. Nowa Wieś zajmowała już obszar 60 łanów, z czego 6 należało do sołtysa a 4 do proboszcza. We wsi znajdował się kościół filialny p.w. św. Anny, przejęty przez innowierców w okresie reformacji i zwrócony ok. 1600 r. katolikom. Zniszczony został przez Szwedów wraz z całą wsią w 1655 r. W 1661 r. starostwo starogardzkie objął Władysław Denhoff i przekazał Nową Wieś w dzierżawę pułkownikowi wojska polskiego Chrystianowi Stanisławowi Gumkowskiemu, który odbudował wieś i ze wsi sołectwej stała się folwarkiem królewskim. W 1670 r. z dobrowolnych składek parafian odbudowano kościół. W 1765 r. Stanisław August Poniatowski nadał sołectwo w Nowej Wsi obejmujące 6 włók (ok. 100 ha) gruntów Walerianowi Piwnickiemu, lecz już w 7 lat później w wyniku I rozbioru Polski na prawie 150 lat Pomorze trafiło pod panowanie Prus. Ówczesny dzierżawca Antoni Zembrzycki zarządzał już obszarem wsi o powierzchni 460 ha.

W 1879 r. we wsi istniało 17 domów zamieszkiwanych przez 45 rodzin, łącznie 254 mieszkańców. Obszar dóbr obejmował 788,87 ha w tym 540,69 ha gruntów ornych, 38,63 ha łąk, 134,36 ha pastwisk, 46,33 ha lasów, 18,4 ha nieużytków i 10,46 ha wód. Urząd Stanu cywilnego oraz szkoła symultanna (skupiająca dzieci różnych wyznań) zlokalizowane były w Rokocinie. We wsi nie było poczty, więc mieszkańcy korzystali z jej usług w Starogardzie, gdzie znajdowała się także najbliższa stacja kolejowa. W 1888 r. wybudowano gorzelnię. W roku 1904 majątek obejmował powierzchnię 853 ha, a po dwóch latach wieś została zelektryfikowana, przy czym prąd pochodził z pobliskiej elektrowni wodnej wybudowanej na przepływającej przez wieś rzece Piesienicy. W 1909 r. właścicielem majątku rycerskiego Neudorf był Ewald von Hertzberg, który posiadał 769,82 ha gruntów, a w 1922 r. 833 ha. Następnym właścicielem był Stefan Perzanowski. W 1926 r. majątek uległ częściowej parcelacji. Po odzyskaniu niepodległości i zmianie przepisów Nowa Wieś jako prywatny majątek administracyjnie stanowiła tzw. Obszar Dworski. W okresie II wojny światowej majątek został przejęty przez Niemców, a we wsi funkcjonowała filia obozu dla jeńców rosyjskich. Po wojnie majątek rozparcelowano pomiędzy byłych pracowników.

Okole. Niemiecka nazwa - Okolen. Rozwój osadnictwa na tym terenie nastąpił we wczesnej epoce żelaza. Z tego okresu pochodzą zwarte zespoły osadnicze położone nad Wierzycą. Zabudowa wsi rozrzucona. Zauważa się kilka kierunków rozwoju zabudowy tzw. osiedla mieszkaniowe). Zauważalny nacisk inwestycyjny. Dawniej Okole stanowiła osada na rzece. Dzisiaj jest to wieś podmiejska, składająca się z osiedli domów jednorodzinnych oraz zabudowy, usługowej, przemysłowej czy magazynowej.

Owidz. Wieś funkcjonowała pod nazwami niemieckimi: Owitz, Owitzer Muchle. Nazwa wsi pochodzi od imienia Owid i po raz pierwszy pojawia się w dokumentach nadania praw Chełmińskich Starogardowi w 1348 r. Na wzgórzu nad Wierzycą znajduje się grodzisko funkcjonujące od IX do XII w., stanowiące ważny element systemu obronnego wschodniego Pomorza, nazywane przez mieszkańców Szańcem Szwedzkim. W 1886 r. wieś liczyła 195 mieszkańców zamieszkujących 11 domów, z czego 139 osób było katolikami, a 56 ewangelikami. W 1879 r. liczba mieszkańców zwiększyła się do 218 osób, a we wsi funkcjonowały: gorzelnia parowa, cegielnia oraz prowadzona była hodowla bydła i owiec. Obszar wsi wynosił 614,13 ha, z czego grunty orne i ogrody to 482,32 ha, łąki 66,54 ha, pastwiska 1,94 ha, lasy 39,21 ha, nieużytki 16,44 ha, wody 7,68 ha. W drugiej połowie XVI w. wieś była własnością szlachecką J. Guta Herbu Sas. Około 1780 r. funkcjonowała we wsi kaplica domowa utrzymywana przez dziedzica Ignacego Grąbczewskiego. W 1876 r. pożar spowodował znaczne zniszczenie majątku wsi. W XIX w. powstał dworek secesyjny z parkiem angielskim, który był siedzibą późniejszych właścicieli. W latach 1911 - 1912 Franciszek Wiechert, właściciel młynów w Starogardzie, wybudował elektrownię wodną na Wierzycy. Do wybuchu I Wojny Światowej funkcjonowały także: gorzelnia i cegielnia. W 1926 r. majątek Owidz przejął Kazimierz Rącia - minister przemysłu i handlu w rządzie Ignacego Paderewskiego. W 1932 r. powstała przetwórnia owoców i warzyw działająca do okupacji niemieckiej. W czasie II wojny światowej w majątku Owidz pracowała grupa około 60 jeńców francuskich i angielskich. W 1945 r. założono szkołę rolniczą w Owidzu.

Rokocin. Nazwa wsi pochodzi od słów kaszubskich - rokitnik, Rokitno, Rokitnica, rokita, Rokitki itp., oznaczających wierzbę. Niektórzy uważają, że nazwa wywodzi się od imienia przezwiska *Rokota* (Rokicina) lub od słowa rokita, tj. zły duch, przeszkadzający ludziom w pracy i we śnie. Istnieje też opinia, że nazwa powstała od słowa rokosz, które oznacza bunt lub też wywodzi się od słowa obcego pochodzenia

W XII w. książę Grzymisław II nadał ziemie rokocińskie Joannitom ze Starogardu. W 1258 r. ich właścicielem stał się możny feudal Gotszalk. W 1348 r. na podstawie prawa chełmińskiego Krzyżacy przekazali Starogardowi obszar Rokocina. W XIV w. dobra rokocińskie zostały przeniesione na prawo niemieckie. W połowie XV w. ziemie rokocińskie stały się własnością rycerza Teoderyka, który pieczęcią swą opatrzył spis osób składających hołd królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi w Toruniu. W okresie wojny trzynastoletniej (1454 - 1466) wieś uległa całkowitemu zniszczeniu. W II połowie XVI w. Rokocin stanowił własność szlachecką, której właścicielem był A. Brandt. Dobra zajmowały obszar 40 łanów (ok. 672 ha) z czego folwark stanowił 26 łanów. We wsi był młyn

i karczma. Wieś, ze względu na swoje położenie przy głównym trakcie, została ponownie zniszczona w czasie wojen szwedzkich. Kolejnymi właścicielami wsi byli Grąbczewscy, którzy własną kaplicę zlokalizowaną w pobliżu dworu. W 1869 r. Rokocin liczył 263 mieszkańców, w tym 173 katolików i 90 ewangelików. We wsi była szkoła, do której uczęszczało 90 dzieci z Rokocina i pobliskich miejscowości. W 1880 r. majątek przeszedł w ręce Wilhelma von Haydena. Po pięciu latach zajmował powierzchnię 780 ha i liczył 330 mieszkańców, w tym 225 katolików i 105 ewangelików. We wsi było 18 domów i szkoła, do której w 1887 r. uczęszczało 83 dzieci. W skład dóbr wchodził młyn i osada leśna Rokocin. W majątku była gorzelnia i wzniesiony w I poł. XIX w. nowy dwór. W 1905 r. Rokocin zajmował powierzchnię 779,6 ha i liczył 246 mieszkańców. W latach 1889 - 1909 rząd pruski wykupił dobra i od tego czasu majątek był w rękach niemieckich, a zarządcą był Max Kray. W 1922 r. majątek był własnością Skarbu Państwa, a dzierżawił go Józef Brok, który specjalizował się w hodowli bydła. W 1926 r. majątek uległ parcelacji, lecz pozostawiono gospodarstwo o powierzchni 169 ha. W 1934 r. Rokocin odwiedził prezydent Ignacy Mościcki. Ostatnim właścicielem majątku ziemskiego w Rokocinie był Teofil Wdziękoński. W czasie II wojny światowej Niemcy zajmowali majątek i wykorzystywali do pracy więźniów. W 1942 r. wysiedlono 17 polskich rodzin, a ich gospodarstwa przekazano sprowadzonym Niemcom. Po wojnie majątek stał się własnością Skarbu Państwa i został rozparcelowany, a dwór i park przekazano Państwowemu Domowi Pomocy Społecznej. W latach 1954 - 1971 Rokocin był siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej.

Rywałd. Niemiecka nazwa - Reiwalde, Rudowe, Meradow, Niradowe (1306), Hnie (1343), Rabenwalde (1341), Rinwald (1583). Wojewoda pomorski Święca i jego syn sprzedaje wieś Krzyżakom za 40 grzywien. Przywilej wystawił w 1341 r. komtur gniewski Hermann v. Kudorf. W przywileju tym poświadcza komtur, że jego poprzednicy założyli wieś Rabenwalde, nadając Mikołajowi sołtysowi von Gabelow, t. j. z Jabłowa 45 włók na prawie chełmińskim z sołectwem, Zakon zastrzegł sobie sądownictwo nad Prusakami, Polakami i Wendami i tymi, którzy innym mówią językiem i nie mają prawa chełmińskiego, także karczma miała do zakonu należeć. Sołtys otrzymał prawo rybołówstwa dla własnego stołu, lecz tylko przez 3 godziny w środę, piątek i sobotę.

Wieś położona na wschód od miasta Starogard Gdański, o zachowanym układzie ruralistycznym. Wieś o charakterze rolniczym. Układ wsi bardzo dobrze zachowany. Dawny dwór z folwarkiem został rozbudowany w kierunku południowym o dalsze zabudowania gospodarcze. Na zachód, w pewnej odległości od wsi znajdują się nowe osiedle mieszkaniowe oraz zabudowa produkcyjna.

Siwiałka. Niemiecka nazwa - Schiwialken. Wieś w XVIII w. zamieszkiwana przez 307 ewangelików oraz 85 katolików. We wsi istniała szkoła ewangelicka. Wieś położona wzdłuż drogi Starogard - Gdańsk, w północnej części gminy. Zabudowa zlokalizowana wzdłuż drogi oraz wokół placu. Ze względu na atrakcyjne położenie krajobrazowe występuje nacisk inwestycyjny zabudowy rekreacyjnej (nad jeziorem Godziszewskim). Zachodnia część obrębu należy do Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Wierzycy”. Układ dawnej wsi silnie rozbudowany. W centrum wsi znajduje się dawna zabudowa zlokalizowana wzdłuż drogi oraz wokół placu i dróg odchodzących.

Stary Las. Niemiecka nazwa - Alt-Busch. Zabudowania w terenach pól uprawnych zlokalizowane na północ od Sucumina. Krajobraz typowo rolniczy z zagrodami. Na północ od zabudowań wsi znajduje się Zakład Utylizacji Odpadów Komunalnych. Śladem dawnego majątku jest budynek dawnej kuźni.

Sucumin. Niemiecka nazwa - Suzemin. Wieś stanowiła dobra rycerskie. Należała w XVIII w. do parafii Pinczyn, licząc mieszkańców 150 katolików oraz 212 ewangelików. W tym czasie istniała we wsi szkoła ewangelicka, gorzelnia parowa i młyn. W majątku istniała hodowla owiec. Obecnie wieś rozdzielona drogą krajową nr 22, mimo tego układ dawnej wsi czytelny.

Sumin. Niemiecka nazwa - Summin. Najstarsze wzmianki pochodzą z 1270 r., kiedy to wieś nosiła nazwę Somino. W 1280 r. wieś została nadana braciom Jakubowi i Luthardowi Gotshalk przez księcia Mestwina. W 1438 r. wieś wzmiankowana jest jako dobra rycerskie. W 1648 r. należała do Andrzeja Rembowskiego herbu Jelita, a następnie do Katarzyny Dubskiej herbu Przegonia z Korony. W 1780 r. dziedzicem był podstoli Józef Grąbczewski, zaś Sumin wraz z folwarkami: Józefów,

Brzeziny i Wygoda liczył 172 mieszkańców w tym 125 katolików i 47 ewangelików. Pod koniec XIX w. do dóbr rycerskich należały folwarki: Brzeziny (1 dom, 24 mieszkańców), Buchwalde (2 domy, 32 mieszkańców), Lipy (3 domy, 55 mieszkańców), wyb. Waldhaus (1 dom, 4 mieszkańców), leśniczówka Wygoda (1 dom, 8 mieszkańców) i cegielnia (1 dom, 4 mieszkańców). Cały klucz obejmował 1.240 ha w tym 763 ha gruntów ornych, 100 ha łąk, 150 ha lasów i liczył 340 mieszkańców zamieszkujących w 20 domach. W miejscowości istniała szkoła ewangelicka z 66 uczniami, gorzelnia parowa, młyn, cegielnia i hodowla owiec i bydła. W 1908 r. pruska komisja kolonizacyjna rozparcelowała majątek i wybudowała wiejskie zagrody. Po odzyskaniu niepodległości ziemie wróciły w ręce Polaków, przy czym w części przejęli je żołnierze generała Hallera. W 1921 r. powstała polska szkoła we dworze, a pięć lat później rozpoczęto budowę kościoła według projektu inż. Okonka ze Starogardu. W 1939 r. po wkroczeniu wojsk niemieckich zamordowany został miejscowy proboszcz ks. Reginald Krzyżanowski.

Układ wsi zachowany. Od strony północnej dobra ekspozycja panoramy wsi z odznaczającą się dominantą w postaci wieży kościoła oraz mocnym akcentem zadrzewienia parkowego. Przedpole ekspozycji panoramy wsi stanowią pola uprawne.

Szpegawsk (niemiecka nazwa - Speugawskén). Najstarsza wzmianka pisemna pochodzi z XIII w., z dokumentów nadania Rywałdu. Od VII do IX w. istniał tu gród ziemno-drewniany. Pod koniec XII w. wybudowano kościół. W 1323 r. pojawiła się nazwa wsi - Spangoskow. W 1402 r. wieś była własnością szlachecką na prawie polskim. Od drugiej połowy XVI w. do końca XVIII w. właścicielami Szpegawska była polska szlachta. Pod koniec XIX w. były to dobra rycerskie. W 1885 r. wieś zamieszkiwało 324 mieszkańców, w 31 domach. 174 osoby spośród mieszkańców były katolikami, a 150 ewangelikami. Dobra zajmowały powierzchnię 1.229 ha, z czego 447 ha to grunty orne, 59 ha łąki i 564 ha lasy. We wsi istniały: gorzelnia parowa, cegielnia, zakład sztucznego wylęgania ryb, szkoła ewangelicka (w 1887 r. liczyła 74 dzieci i 1 nauczyciela). Dzieci katolickie uczyły się w Ciecholewach. Szpegawsk wraz z Ciecholewami i Zdunami tworzył Szpegawski majorat. W 1780 r. wieś należała do Walentyny Konarskiej i liczyła 121 mieszkańców. Pod koniec XVIII w. dziedzicami wsi byli Piwnicy. Od 1874 r. do 1945 r. właścicielami majątku była niemiecka rodzina Paleske. W czasie II wojny światowej w pobliskim Lesie Szpegawskim miały miejsce masowe zbrodnie hitlerowskie. Od września do grudnia 1939 r. okupanci mordowali tam głównie przedstawicieli polskiej inteligencji, nauczycieli, księży, działaczy społecznych, patriotów, społeczność żydowską, a także pacjentów szpitala psychiatrycznego w Kocborowie. Przyjmuje się, że zginęło od 4 do 7 tysięcy ofiar, których 32 mogiły zachowały się w centralnej części Lasu Szpegawskiego, a pozostałe w najbliższej okolicy.

Sucumin. Przez lata funkcjonowało kilka nazw wsi o obecnej nazwie. W 1648 r. wieś nazywała się Sycimino, w 1685 r. Sycimin, w 1710 r. Sucimin, w 1780 r. Sukumin. Funkcjonowała także niemiecka nazwa Suzemin. Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z XIII w. W XVII w. dobra stanowiły własność szlachecka Rembowskiego herbu Jelita. Prawdopodobnie już wtedy istniał niewielki folwark. Pod koniec XIX w. były to dobra rycerskie zajmujące obszar 845 ha, z czego 600 ha stanowiły grunty orne, 57 ha łąki, a 92 ha las. W 1885 r. wieś zamieszkiwało 276 mieszkańców w 11 domach. 150 osób stanowili katolicy, a 126 ewangelicy. Ponadto we wsi istniała szkoła ewangelicka (w 1887 r. kształciła 65 dzieci), gorzelnia parowa, młyn i hodowla owiec. W 1780 r. dziedziczką była pani Grąbczewska a Sucumin liczył 110 mieszkańców (w tym 69 katolików). Podkomorzyna Balbina Grąbczewska utrzymywała tu kaplicę domową. Przy wsi istniał też Sucyminek, który zapewne połączył się ze wsią. Na początku XX w. właścicielami dworku została przybyła z Prus rodzina Wicherków, później Albrechtów.

Trzeińsk. Niemiecka nazwa - Labuhnken. Wieś o rodowodzie szlacheckim. Należąca do dzisiaj do parafii Godziszewo. W XVIII w. we wsi znajdowała się szkoła. Dawniej własność Bonifratów. Do końca XVIII w. istniała we wsi kaplica. Wieś położona wzdłuż drogi Starogard - Gdańsk. Wyrazną dominantą jest wieża radiowo-telewizyjna. Dawna zabudowa uzupełniona nową, często niedopasowaną do zabudowy tradycyjnej. Układ dawnego majątku nieczytelny. Zabudowania w formie pojedynczych siedlisk rozległe, położone wzdłuż czterech przecinających się dróg. Następuje uzupełnienie zabudowy wzdłuż dróg, zabudową niezwiązaną z rolnictwem.

Zduny. Niemiecka nazwa - Zduny. Dawne dobra rycerskie. Na miejscu znajdowała się gorzelnia i cegielnia oraz hodowla bydła, świń i owiec. Był to folwark rodziny Piwnickich. Wieś położona po dwóch stronach drogi krajowej nr 22. Brak śladów dawnego założenia, w jego miejscu zabudowa wielorodzinna niedopasowana do krajobrazu wiejskiego. Droga krajowa przecięła wieś na dwie części - północną i południową. Po stronie południowej zabudowania wsi, dawniej znajdował się tu majątek (dziś brak śladów założenia), obecnie w jego miejscu znajduje się zabudowa wielorodzinna. Po stronie północnej duże obszary sadów, nowa zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna oraz letniskowa (w kierunku jeziora).

Żabno. Niemiecka nazwa - Saaben. Wieś położona jest w północno-zachodniej części gminy. Stara część wsi obecnie znajduje się w granicach miasta. Granica miasta i wsi niezauważalna. Brak ekspozycji wsi i wartości wiejskiego krajobrazu. Układ starej wsi czytelny, jednak bardzo rozbudowany - dawna wieś w całości w granicach miasta Starogard Gdański. Zauważalne duże ciążenie w kierunku miasta. W obszarze gminy wiejskiej „nowsza” część wsi.

5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podziale na krainy historyczne, Gmina Starogard Gdański leży na Pomorzu Wschodnim, określanym współcześnie po prostu jako Pomorze lub tzw. Pomorze Gdańskie, stanowiącym część Polski północnej. W odniesieniu do granic podziału administracyjnego, położona jest w środkowo-wschodniej części województwa pomorskiego, na południe od Gdańska, miasta wojewódzkiego. Stanowi północno-wschodni fragment powiatu starogardzkiego, okalając Miasto Starogard, który jest siedzibą powiatu.

Gmina położona jest w regionie etniczno-kulturowym Kociewia, posiadającym własny zespół gwar, tworzący wyodrębniony etnolekt kociewski, o cechach łączących pierwiastki pomorskie (kaszubskie) oraz polskie (wielkopolskie, kujawskie). Razem z miastem Starogard, które uważane jest za stolicę Kociewia, stanowi ona centrum rolniczej, północno-wschodniej części Kociewia, w odróżnieniu od południowo-zachodniej, którą wypełniają w znacznej części Bory Tucholskie.

Geneza większości spośród 27 ośrodków wiejskich, przypada na średniowiecze, a znaczna ich część została założona nie później niż w XIII - XIV w. Część z nich zachowała swój historyczny układ ruralistyczny, a we wszystkich, ślady tego układu kształtują centra wsi. Te układy przestrzenne miały ścisły i niemal wyłączny związek z rolnictwem. Pierwotnie wszystkie wsie tworzyły się jako jednostki związane z gospodarką rolną. W każdej w związku z tym można znaleźć istniejący lub zachowany fragmentarycznie układ ruralistyczny. Utrzymujący się charakter rolniczy utrzymywał ten kształt i nawet, gdy wieś się rozwijała, zabudowa kontynuowała formę pierwotnego układu.

Najlepiej zachowane wiejskie układy przestrzenne można odnaleźć we wsiach oddalonych od Miasta Starogard Gdański lub niekorzystnie z nim powiązanych oraz we wsiach położonych przy szlakach komunikacyjnych nieodgrywających istotnej roli w ponadlokalnym ruchu kołowym. Przykłady takich wsi to: Linowiec, Ciecholewy, Rywałd, Brzeźno Wielkie, Klonówka, Dąbrówka, Sumin i Janin. Pewne cechy pierwotnego układu zachowała miejscowość Krąg (część centralna), przy czym na ukształtowanie rolniczej struktury zabudowy wsi nałożył się również obecnie historyczny przebieg linii kolejowej, Starogard Gdański – Skarszewy, ze zlokalizowaną w pewnej odległości od zwartej zabudowy wsi stacją kolejową z zabudową stacyjną. Powiązanie wsi ze stacją wyznaczyło nową oś rozwojową, prostopadłą do głównej ulicy wiejskiej. Miejscowościami, które uległy daleko idącemu przekształceniu w dobie gospodarki socjalistycznej, są dawne wsie folwarczne. W tych miejscowościach, w tym okresie funkcjonowały Państwowe Gospodarstwa Rolne lub ich filie. Odcisnęły one swoje piętno zarówno na układzie przestrzennym, formach zabudowy, ale również na szeroko rozumianym łańdźcu przestrzennym. W pierwszej kolejności znacznej degradacji uległy zespoły dworsko - parkowe lub pałacowo - parkowe. Powyższe zmiany są skutkiem decyzji i form działalności gospodarczej prowadzonych do końca lat 80-tych XX w. Pomimo, że obecnie nie są one kontynuowane, ich skutki trwają do dzisiaj, a niektóre negatywne przekształcenia (np. zabudowa mieszkaniowa) mają charakter nieodwracalny.

W miarę rozwoju systemu osadniczego rozwija się też organizacja kościelna. Tworzy ona sieć ośrodków, które schodzą do poziomu parafii. Najstarsze z nich to parafie: w Kokoszkowach, Jabłowie,

Dąbrówce, Klonówce oraz Linowcu, gdzie parafia wraz z kościołem parafialnym istniała przed połową XVI w. Kościoły parafialne wraz z plebaniami integrują ośrodki wiejskie, podnosząc ich rangę, ustalając hierarchię węzłów sieci osadniczej. Parafia w Suminie pochodzi z późniejszego okresu.

I. UKŁADY PRZESTRZENNE

Kształtowanie się układów przestrzennych wsi gminy Starogard Gdański stanowi efekt wielowiekowych przekształceń. Część wsi należała do starego, wczesnego osadnictwa słowiańskiego. Pierwotne układy często uległy już zatarciu w toku późniejszych przesiedleń ludności. Trwalsze stały się układy powstałe w toku średniowiecznej kolonizacji wiejskiej. Przykładami takich układów jest Dąbrówka lub Rywałd. Głębokie zmiany w strukturze przestrzennej wsi wprowadziły procesy kształtowania się gospodarki folwarcznej. Wiązały się one ze wzrostem od końca XV w. cen na produkty rolne i sprzyjały koncentracji produkcji rolnej w wielkich majątkach ziemskich (folwarkach). Szły one w parze ze zmianą świadczenia renty feudalnej z czynszowej na odrobkową (tzw. pańszczyznę). Skutkowało to często nowym podziałem gruntów chłopskich, z jednoczesnym zmniejszeniem działek poszczególnych gospodarstw. Mogło to również mieć wpływ na układ przestrzenny zabudowy - często rozproszona zabudowa, zabudowa rzędowa była zastępowana ulicową.

Kolejny etap przekształceń wiąże się z kryzysem gospodarki folwarcznej. Rozpoczął się on na przełomie XVII i XVIII w., gdy ceny produktów rolnych zaczęły spadać i trwał aż do XIX w., gdy na wsi, w dużych majątkach ziemskich, zaczynają się upowszechniać uprzemysłowione formy produkcji rolnej. Wiąże się to z jednej strony z rozwojem techniki, z drugiej z uwłaszczeniem chłopów. Od tej pory duże majątki korzystają z najemnej siły roboczej, na podobieństwo przemysłu. W dawnych folwarkach, oprócz produkcji rolnej pojawia się również przetwórstwo rolno-spożywcze (gorzelnie, ubojnie itp.), rośnie znaczenie hodowli oraz produkcji roślin przemysłowych. W tym czasie następuje na tych terenach sterowany przez państwo pruskie proces komasacji gruntów (łączenia rozproszonej własności, często połączony z tzw. separacją, czyli podziałem dawnej własności gminnej między właścicieli).

Ostatnim etapem są przekształcenia XX-wieczne, w tym kilkukrotne reformy rolne, nacjonalizacja dużych majątków ziemskich i próba siłowej kolektywizacji. Międzywojenna reforma Poniatowskiego, była dobrze przygotowana i zmierzała do poprawy efektywności gospodarstw rolników indywidualnych. Nowe gospodarstwa uzyskiwały pewien potencjał startowy w postaci zaczątkowej zagrody (są to tzw. poniatówki). Niestety jej zakres, w związku ze słabością gospodarczą państwa był ograniczony. Powojenna reforma realizowana na mocy dekretu PKWN przyjęła skalę masową, jednak oparta na założeniach ideologicznych, a nie ekonomicznych, zakonserwowała niekorzystną strukturę własności i charakter produkcji gospodarstw indywidualnych. Utworzenie Państwowych Gospodarstw Rolnych i późniejsza rabunkowa gospodarka rolna doprowadziło zarówno do dewastacji tych majątków, jak i do degradacji przestrzeni wiejskiej. Na te reformy i procesy nakładają się współczesne zjawiska utraty charakteru rolnego wielu wsi, czy to w sąsiedztwie miasta, czy też w sąsiedztwie ważnych szlaków transportowych.

Wsie gminy Starogard Gdański zlokalizowane w strefie podmiejskiej miasta, prawie nigdy nie tworzą funkcjonalnego centrum obszaru. Osadnictwo podmiejskie skutkuje znacznym rozrostem wsi położonych w sąsiedztwie miasta. Wśród nich są wsie stanowiące tradycyjne ośrodki wiejskie, pełniące historycznie, dzięki zlokalizowanym tam parafiom, majątkom ziemskim, funkcje centrów administracyjnych, życia społecznego i gospodarczego, są to:

- Kokoszkowy - duża wieś, od samego zarania pełniąca ważną rolę w sieci osadniczej ziemi starogardzkiej (siedziba parafii i dużego majątku ziemskiego). Dzisiaj jej struktura przestrzenna uległa deformacji, w związku z przebiegiem drogi wojewódzkiej niszczącej założenie parkowo-pałacowe oraz wskutek rozwoju na południowo-wschodnim fragmencie rozległego osiedla mieszkaniowego o cechach podmiejskich, które dodatkowo jest oddzielone od tradycyjnego centrum funkcjonalno-przestrzenną barierą wyżej wymienionej drogi,
- Nowa Wieś Rzeczna - duża wieś skupiona wokół dużego i dobrze rozwiniętego majątku ziemskiego. Układ ruralistyczny przetrwał, został jednak zdegradowany estetycznie.

Pierwotnie nie odgrywała ważnej roli w sieci osadniczej (brak parafii), ale współcześnie sąsiedztwo miasta oraz drogi nr 22 silnie napędza jej rozwój obejmując nowe kompleksy zabudowy. Przy granicy z miastem - osiedle mieszkaniowe, którego cechy niczym nie odbiegają od sąsiadującej zabudowy miejskiej oraz wzdłuż drogi nr 22 i w jej sąsiedztwie - obszary zabudowy usługowej, przemysłowej, często przemieszanej z mieszkaniową (obszary zupełnie amorficzne, jeżeli doszukiwać się w nich jakiegokolwiek układu przestrzennego).

- Rokocin - wieś zorganizowanego wokół pięknego i w miarę dobrze utrzymanego założenia parkowo-pałacowego. Niestety częściowo jest ona rozdzielona przez przebieg drogi krajowej nr 22. Na południe Rokocina tworzą się nowe, zupełnie oderwane od tego układu obszary osiedli mieszkaniowych, związane z osadnictwem podmiejskim, ciągnące się aż do granic obrębu Koteże.
- Owidz - wieś ukształtowana wokół dużego majątku ziemskiego. Obecnie siedziba zespołu szkół średnich. Sam układ wsi nie jest rozległy, ale też nie został zdegradowany. Duże obszary osiedli mieszkaniowych lokują się w oderwaniu od niego, w kierunku wsi Barchnowy.

Inne ważne wsie, które historycznie tworzyły węzły sieci osadniczej i centra życia tego terytorium, to:

- Szpęgawsk - stara wieś, która zawsze odgrywała ważną rolę dla okolic wiejskich, choć historycznie silnie powiązana z Tczewem. Do XVI w. we wsi znajdował się kościół. Rola wsi wzrastała od XIX w., w związku z przebiegiem linii kolejowej i lokalizacją przystanku kolejowego.
- Klonówka - stara wieś parafialna, majątek ziemski. Historycznie pełniła ważniejszą rolę w systemie osadniczym niż dzisiaj. Współcześnie wieś z dobrze utrzymaną funkcją rolniczą. Nie obserwuje się tutaj żywiołowych procesów rozlewania się zabudowy.
- Jabłowo - jedna z najstarszych wsi parafialnych, zlokalizowany jest tu kościół pochodzący z XIV w. oraz duży majątek ziemski. Od strony zachodniej dobrze zarysowana granica urbanizacji (krawędź obszaru zabudowanego i przestrzeni otwartej). Pewne tendencje do rozpraszania zabudowy obserwowane są od strony wschodniej, w kierunku Lipinek Szlacheckich.
- Dąbrówka - stara wieś parafialna z zachowanym średniowiecznym kościołem, dawne dobra królewskie (wcześniej książęce) z osadnictwem włościańskim, lokowanym prawdopodobnie na prawie niemieckim. Wieś doskonale zachowała swój historyczny układ przestrzenny. Sama wieś nie wykazuje tendencji rozpraszania zabudowy, ale takie procesy można zaobserwować na północy obrębu, w sąsiedztwie drogi Koteże - Jabłowo.
- Sumin - wieś ukształtowana w sąsiedztwie majątku ziemskiego (dobra rycerskie). Znajduje się tu również parafia z późniejszego okresu. Wieś już pierwotnie posiadała funkcje wzmacniające jej rangę (kuźnia, karczma). Dzisiaj istotny ośrodek usługowy (oświata, kultura).

Odmierna sytuacja dotyczy podrzędnych wsi podmiejskich, które nie posiadały silnych elementów koncentrujących osadnictwo i funkcje usługowe, lub nie tworzących zwartego zagospodarowania. Nie stanowiły one wcześniej głównych centrów osadniczych, czy też usługowych dla terytorium dzisiejszej gminy. Dopiero w ostatnich latach są one przedmiotem intensywnego osadnictwa podmiejskiego. Obejmują one następujące wsie:

- Janowo - wieś związana administracyjnie z Owidzem, jej kształt przestrzenny i wyposażenie usługowe, osłabia jej rolę jako samodzielnego ośrodka).
- Kolincz - częściowo zachowany układ ruralistyczny, wzdłuż drogi powiatowej. Wieś stanowi obszar żywiołowego rozwoju nowych obszarów zabudowy mieszkaniowej w postaci osiedli podmiejskich.
- Koteże - częściowo zachowany układ ruralistyczny, lecz jego otoczenie ulega głębokiemu przekształceniu. Przy granicy z miastem kształtują się rozległe osiedla.

Ostatnia grupa wsi podmiejskich to jednostki, które praktycznie tworzą się współcześnie lub są w fazie zaniku (wchłaniania przez miasto), są to:

- Żabno - obecnie jednostka ta nie występuje w pierwotnym kształcie, w ostatnim dziesięcioleciu została ona podzielona, przy czym wschodnia jej część została wcielona do miasta, a jej struktura zaczyna się coraz bardziej rozpuszczać w układzie ogólnie miejskim. Pozostała część uległa dezintegracji, utraciła jasno określone centrum i zaczyna rozwijać się jako peryferia miejska.
- Okole - dawniej mała osada wiejska, która dzisiaj nie tworzy żadnej struktury centralnej w stosunku do rozwijającego się żywiołowo osadnictwa podmiejskiego, w żaden sposób nie związanego z dawnym układem przestrzennym i funkcjonalnym.
- Barchnowy - wieś ta, jak również obręb geodezyjny Barchnowy, nie sąsiadują z Miastem. Jednak północny fragment obrębu jest obszarem intensywnego osadnictwa podmiejskiego kontynuującego przestrzennie rozwój wsi Owidz. Sama wieś Barchnowy nie posiada bogatego wyposażenia usługowego i również funkcjonalnie jest silnie związana z Owidzem.

Poniższa tabela (Tabela 2) zestawia dane o układach przestrzennych, roli wsi w organizacji kościelnej oraz sytuację kształtowania się własności ziemskiej w poszczególnych wsiach³.

³ na podstawie: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Starogard Gdański - dokument pierwotny, 1999 r.

Tabela 2. Układy przestrzenne wsi, lokalizacja kościołów, własność ziemska.

	Układ przestrzenny	Parafia/ kościół	Własność dóbr	Zachowane elementy zagospodarowania folwarcznego	Udział gruntów folwarcznych/ czynszowych XVI w.			
			XVI w.		grunty folwarczne		grunty czynszowe /włościańskie	
					[łany]	[hektary]	[łany]	[hektary]
Barchnowy	nieczytelny		szlachecka					
Brzeźno Wielkie	owalnica		kościelna				20	359,1
Ciecholewy	wielodrożny (centrum), rzędowy (obrzeża)		szlachecka		21.5	386,03	12	215,46,
Dąbrówka	owalnica (wieś placowa)	kościół parafialny (XIV/XV w.)	królewska				58	1041,39
Jabłowo	nieczytelny	kościół parafialny (XIV w.)	królewska	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy, zabudowa folwarczna			66	1185,03
Janin	wieś folwarczna		b.d.	folwark				
Janowo			b.d.					
Klonówka	ulicowy (centrum)	kościół parafialny (poł. XIV w.)	królewska	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy, zabudowa folwarczna			60	1077,3
Kokoszkowy	nieczytelny	kościół parafialny (poł. XIV w.)	królewska	pozostałości pałacu i zabudowy folwarku	7	125,69	53	951,62
Kolincz	ulicowy (pierwotny)		szlachecka	folwark			24	430,92
Koteże	ulicowy (centrum)		miejska		16	287,28	0	0
Krąg	wielodrożny (centrum), rzędowy (obrzeża)	kościół poewangelicki (pocz. XX w.)	szlachecka		18	323,19	11,5	206,48
Linowiec	ulicowy (centrum)		królewska	majątek ziemski, zabudowa folwarczna			50	897,75
Lipinki Szl.	rzędowy		królewska				9	161,6
Nowa Wieś Rzeczna	ulicowy (pierwotny)	kościół filialny (do XVII w.)	królewska	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy, zabudowa folwarczna			60	1077,3
Okole			b.d.					
Owidz	wieś folwarczna		szlachecka	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy, zabudowa folwarczna			6	107,73
Rokocin	nieczytelny		szlachecka	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy, zabudowa folwarczna	26	466,83	14	251,37
Rywałd	owalnica (wieś placowa)		królewska	zabudowa folwarczna			45	807,98
Siwiątka	nieczytelny		b.d.					
Sucumin	nieczytelny		szlachecka	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy, zabudowa folwarczna			23,75	426,43
Sumin	wielodrożny (centrum), rzędowy (obrzeża)	kościół parafialny (XX w. - 1926/27 r.)	szlachecka	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy	26	466,83	18	323,19
Stary Las			b.d.					
Szpegawsk	ulicowy (centrum)	kościół parafialny (do XVI w.)	szlachecka	majątek ziemski, zespół dworsko-parkowy	12	215,46	15	269,33
Trzecińsk	nieczytelny		szlachecka		4,5	80,8	26	466,83
Zduny	nieczytelny		szlachecka	majątek ziemski, zabudowa folwarczna			21	377,06
Żabno	nieczytelny		królewska				36	646,38

II. OBIEKTY SAKRALNE

Architekturę sakralną na terenie gminy Starogard Gdański reprezentuje sześć kościołów w miejscowości: Dąbrówka, Jabłowo, Klonówka, Kokoszkowy, Krąg i Sumin. Świątynie pełnią rolę dominant architektonicznych w obrębie historycznych układów przestrzennych. Charakteryzuje je najbogatsza forma architektoniczna. Wszystkie zabytki sakralne są w stanie dobrym lub bardzo dobrym. Cztery z nich datowane są na okres średniowiecza - XIV i XV w., pozostałe dwa pochodzą z XIX i początku XX w. Wszystkie wpisane są do rejestru zabytków.

Tabela 3. Obiekty sakralne na terenie gminy Starogard Gdański.

Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Rejestr zabytków
Dąbrówka	Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	XV w.	320 z dnia 08.09.1962 r.
Jabłowo	Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca	XIV w.	321 z dnia 08.09.1962 r.
Klonówka	Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny	XIV w.	739 z dnia 21.12.1972 r.
Kokoszkowy	Kościół parafialny p.w. św. Barbary	XIV w.	299 z dnia 06.08.1962 r.
Krąg	Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	XIX w.	1674 z dnia 23.09.1998 r.
Sumin	Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	1926 r.	1185 z dnia 20.10.1987 r.

Dąbrówka. Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (rejestr zabytków nr 320). Kościół powstał w XV w., w centralnej części wsi Dąbrówka. Kościół jest orientowany, murowany z cegły nieotynkowanej, a jego korpus posadowiono na planie prostokąta. Do elewacji szczytowej przylega wieża na planie kwadratu nakryta stromym dachem namiotowym, krytym dachówką. Na osi elewacji frontowej znajduje się profilowany portal drzwiowy zamknięty łukiem ostrym. Naroża wieży są oskarpowane. W najwyższej kondygnacji wieży w każdej ze ścian umieszczone są pary prostokątnych okien zamkniętych ostrołukowo. Pięcioosiowa tylna elewacja szczytowa jest schodkowa i zwieńczona sterczynami, w jej obrębie znajdują się prostokątne tynkowane na biało blendy z dwoma niewielkimi oknami na planie prostokąta. Poniżej na osi elewacji frontowej znajduje się prostokątne okno zamknięte ostrołukowo. Kościół nakryty jest dachem dwuspadowym krytym dachówką. Do zachodniej elewacji przylega nawa na planie prostokąta. Stan zachowania kościoła dobry, miejscami mury zewnętrzne zawilgocone.

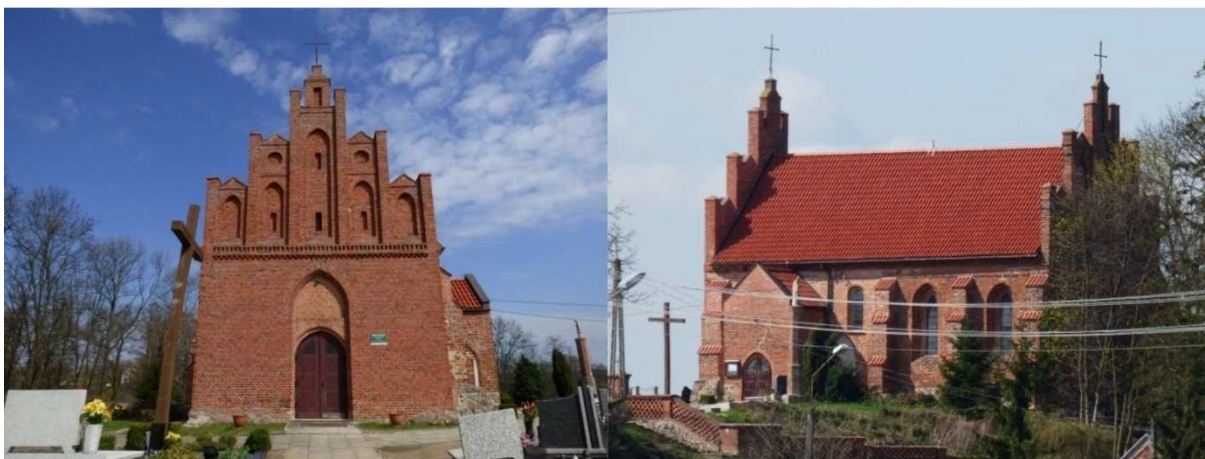
Fot. 1. Dąbrówka. Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Jabłowo. Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca (rejestr zabytków nr 321). Kościół został zbudowany w XIV w. Jest to obiekt murowany z cegły na podmurówce z kamienia założony na planie prostokąta. Elewacje boczne oraz szczytowe kościoła są oskarpowane, zakończone schodkowo i udekorowane sterczynami. W części szczytowej znajdują się ostrołukowo zakończone blendy, a na osi elewacji umieszczono prostokątne, zakończone ostrołukowo okno z witrażem. Pomiędzy skarpami na elewacjach bocznych znajdują się dwa prostokątne okna zakończone łukiem ostrym oraz blendy tynkowane na biało. Do północnej ściany przylega transept. Kościół nakryty jest dwuspadowym dachem pokrytym dachówką. Stan zachowania kościoła dobry.

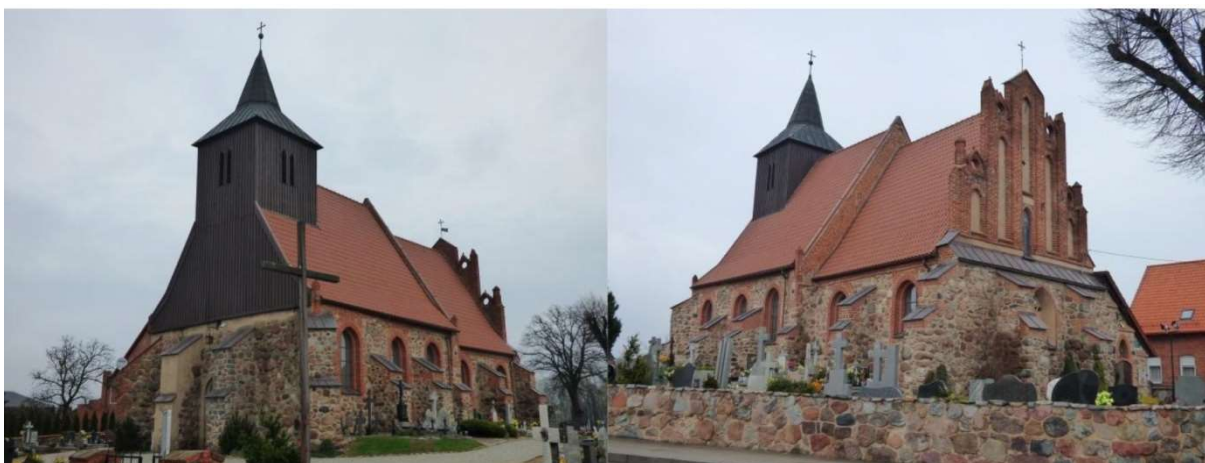
Fot. 2. Jabłowo. Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Klonówka. Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny (rejestr zabytków nr 739). Kościół wzniesiony w 2 poł. XIV w., częściowo przebudowany w połowie XVIII i końcu XIX w., remontowany w latach 1905-1910. Gotycki, ceglany, orientowany, wsparty na kamiennej podmurówce, na planie prostokąta, salowy, trójprzęsłowy, z nieznacznie węższym, prosto zamkniętym prezbiterium, zakrystią od północy i przedsionkiem od południa. Od zachodu wtopiona w mury budowli czworoboczna, czterokondygnacyjna wieża, nakryta drewnianym kopulastym hełmem z końca XIX w., z sygnaturką zakończoną ośmiobocznym, namiotowym daszkiem. Do ściany południowej wieży przylega mała kwadratowa wieżyczka schodowa. Dach nad kościołem dwuspadowy, nad zakrystią - pulpitowy, pokryty dachówką mnich-mniszką. Korpus kościoła opięty trójjuskowymi skarpami, ściany południowa i północna przeprute pięcioma ostrołukowymi oknami; kilka okien zachowało profilowane ościeża. Nad ścianą wschodnią wznosi się trójdzielnny, schodkowy szczyt, ozdobiony czterema sterczynami i trzema podwójnymi blendami, w których umieszczono wąskie okna o łuku odcinkowym; każda z trzech części szczytu zakończona wimpergą z prześwitem w formie rombu; w zwieńczeniu szczytu kula i chorągiewka z datą „1863”. Pośrodku ściany prezbiterium szerokie, ostrołukowe, trójdzielne okno, flankowane dwiema skarpami i prostokątnymi tynkowanymi wnękami. Mury wieży dzielą pionowo wysokie blendy zamknięte łukiem odcinkowym; w każdej ze ścian górnej kondygnacji - po dwa otynkowane ślepe otwory o łuku odcinkowym, naroża ujęte czterouskokowymi skarpami; w przyziemiu wieży - profilowany, ostrołukowy portal z głównym wejściem do kościoła. Kruchta ozdobiona dekoracyjnym szczytem schodkowym z trzema ostrołukowymi blendami. Sklepienia krzyżowe, przekrywające pierwotnie wnętrze korpusu i prezbiterium, w poł. XVIII w. zostały zamienione na kolebkowe z lunetami. Kruchta podwieżowa połączona z nawą szerokim półokrągłym łukiem, kruchta południowa - bogato profilowanym, ostrołukowym portalem. Mury kościoła zbudowane z cegły gotyckiej, w układzie polskim, duże partie ścian przemurowane w pocz. XX w. W 1972 r. rozebrano neogotycką drewnianą kruchtę zbudowaną w końcu XIX w. przy frontowej elewacji wieży; stare, barokowe drzwi na kutyh zawiasach przeniesiono do wnętrza, na ich miejsce wykonano nowe, o formach gotyckich. Stan zachowania kościoła dobry.

Fot. 3. Klonówka. Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Kokoszkowy. Kościół parafialny p.w. św. Barbary (rejestr zabytków nr 299). Kościół znajduje się przy ulicy Szkolnej 8 w Kokoszkowach. Został wzniesiony ok. poł. XIV w., w latach 1587-96 władali nim czasowo luteranie, od 1653 do 1827 r. parafią zarządzali dominikanie tczewscy. Daty większych remontów kościoła to koniec XIX w., lata 1912-13 i lata 90. XX w. Jest to budynek murowany z kamienia i cegły. Korpus dzieli się na dwie bryły, zachodnią i nieznacznie niższą wschodnią. Dach dwuspadowy kryty dachówką esówką. Nad prezbiterium znajduje się drewniana wieża na planie kwadratu wkomponowana w korpus budowli. Wieża posiada namiotowy dach, przechodzący w stożkowy i kryta jest blachą. Na wschodniej ścianie znajduje się pięcioosiowy gotycki szczyt zwieńczony sterczynami, poniżej których umieszczono tynkowane na biało blendy. Na elewacjach bocznych pomiędzy skarpami znajdują się prostokątne zakończone łukiem okna. Pomiędzy skarpami na wschodniej ścianie w tynkowanej na biało niszy umieszczono figurę ukrzyżowanego Chrystusa. Stan zachowania kościoła bardzo dobry.

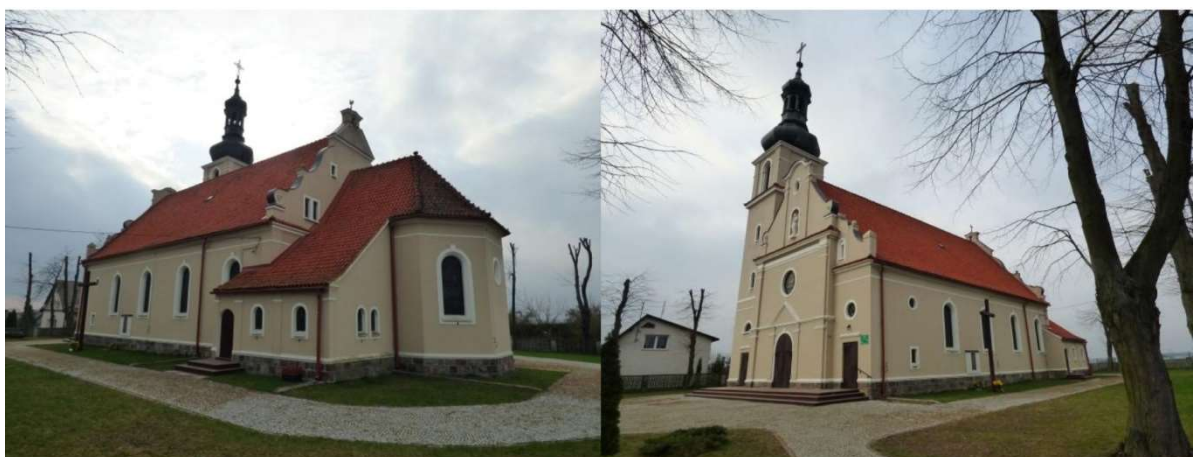
Fot. 4. Kokoszkowy. Kościół parafialny p.w. św. Barbary (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Krag. Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP (rejestr zabytków nr 1674). Kościół powstał w XIX w. Jest to budynek orientowany, murowany z cegły i posadowiony na kamiennym fundamencie. Kamienne są także naroża obiektu oraz dolne części oskarpowania. W południowo-zachodnim narożu wkomponowana jest wieża kryta dwuspadowym dachem ze szczytami zwieńczonymi sterczynami i tynkowanymi na biało blendami. W elewacjach wieży oraz korpusu znajdują się biforia, a w ścianie zachodniej triforium z prostokątnych zakończonych ostrym łukiem okien. Pod gzymsem umieszczono ceglane fryzy. Dach jest dwuspadowy i pokryty blachodachówką.

Fot. 5. Krag. Kościół parafialny Wniebowzięcia NMP (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Sumin. Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela (rejestr zabytków nr 861). Kościół datowany jest na 1926 r. Jest to budynek w stylu barokowym, na planie krzyża na kamiennym fundamencie z niedużym transeptem i zamknięty apsydą. W północno-zachodnim rogu wkomponowana jest wieża na planie kwadratu z podwójnym dachem cebulastym i sygnaturką pokryta blachą. Na frontowej osi elewacji pomiędzy pilastrami znajduje się portal drzwiowy, a nad nim okulus z witrażem. W wolutowym szczycie fasady znajdują się dwa mniejsze pilastry oraz nisza z figurką Matki Boskiej, a nad nią eliptyczne okno. W elewacjach znajdują się prostokątne okna zakończone łukami. Dach jest dwuspadowy kryty dachówką mnich-mniszka.

Fot. 6. Sumin. Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

III. ZAŁOŻENIA DWORSKO PARKOWE Z FOLWARKAMI

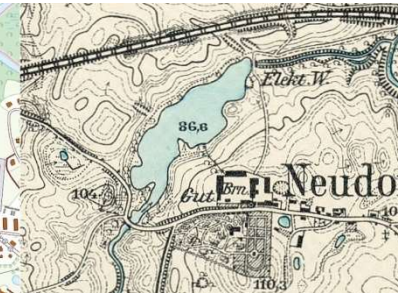
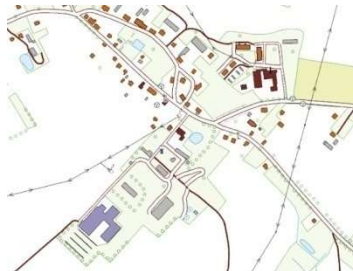
Na terenie gminy Starogard Gdański licznie występują założenia przestrzenne zespołów pałacowo - parkowych, dworskich i folwarcznych, obejmujące poza częścią rezydencjonalną także zabudowę folwarczną, kolonię mieszkaniową pracowników folwarku oraz dawne sady i ogrody użytkowe. Atutami zespołów stanowią komponowane parki, czy malownicze położenie, często nad jeziorami (m.in. Jabłowo, Sumin, Szpęgawsk).

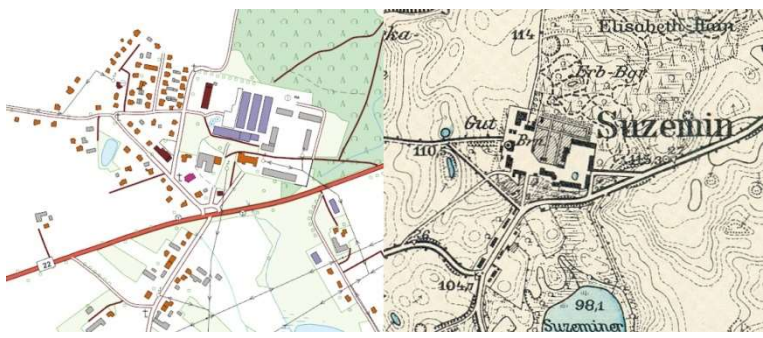
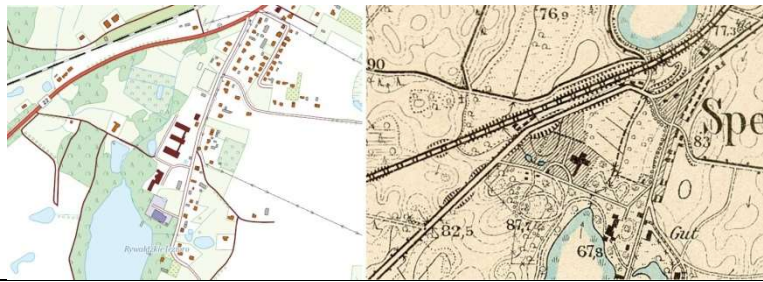
Duża część tych zespołów uległa znacznej degradacji. Parki bądź to zostały zupełnie zlikwidowane (jak w przypadku wsi Kokoszkowy), lub są zaniedbane i przetrzebione. Część dworów popadła w ruinę lub zostało gruntownie przebudowanych na różne cele (mieszkaniowe, administracyjne i inne), tracąc wartości architektoniczne (m.in. Klonówka, Kokoszkowy, Owidz, Sucumin). Zabudowa mieszkalna robotników rolnych (np. tzw. czworaki), została zastąpiona zabudową wielorodzinną o charakterze imitującym modernistyczne osiedla miejskie z tego okresu, nie komponującą się z wiejskim i historycznym otoczeniem. Pewnymi wyjątkami na tym tle są przypadki

Rokocina i Szpęgawska, gdzie funkcje ośrodków opieki społecznej i opieki zdrowotnej, pozwoliły powstrzymać degradację i uratować najistotniejsze wartości, przynajmniej zespołów pałacowo-parkowych. Dosyć dobrze przedstawia się również Sumin, gdzie w pałacu zlokalizowana jest szkoła publiczna, zarządzana przez Gminę. Pewna szansa istnieje również przed pałacem w Nowej Wsi Rzecznej (obecnie wykupiony przez osoby prywatne), chociaż jego obecny stan techniczny sygnalizuje konieczność poniesienia bardzo wysokich nakładów na jego rewaloryzację.

Tabela 4. Zespoły dworsko-parkowe i folwarczne na terenie Gminy Starogard Gdański.

Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Rejestr zabytków
Jabłowo	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	1 poł. XIX w.	-
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu częściowo zachowany, widoczny w terenie. Mocno odznaczające się zadrzewienie parkowe, a dzięki przedpolu w postaci jeziora widoczne zabudowania dawnego założenia. Część budynków została rozebrana. Zachowane budynki zaniedbane wymagają bieżących prac remontowych. Park podworski o powierzchni 3,0 ha częściowo zachowany, ze stawem pośrodku.	
Klonówka	Zespół dworsko - folwarczny	XIX w.	-
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu obecnie mocno zatarty. Dwór z przełomu XVIII/XIX w. nie istnieje, został spalony w 1945 r. Zachowane budynki zaniedbane wymagają bieżących prac remontowych. Zabytkowy park o powierzchni 5,0 ha obecnie zaniedbany, bezplanowo dosadzany klonami.	
Kolincz	Zespół dworsko - folwarczny		-
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu obecnie mocno zatarty. Część budynków została rozebrana. Dwór przekształcony w budynek mieszkalny. Park zachowany fragmentarycznie.	
Kokoszkowy	Zespół dworsko-parkowy		-
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu obecnie nie zachowany. Majątek zdegradowany powojenną zabudową. Dwór przebudowany, część budynków rozebranych, park niezachowany.	

Krag	Zespół dworsko - parkowy	XIX w.	-
			Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu częściowo zachowany, czytelny w krajobrazie wsi. Dwór (obecnie mieści się w nim świetlica wiejska i punkt przedszkolny) oraz otaczający park zachowane w dobrym stanie.
Nowa Wieś Rieczna	Zespół pałacowo-parkowy (z folwarkiem)	XIX w.	Nr 104 z dnia 07.08.1982 r.
			Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu częściowo zachowany. W krajobrazie wyróżnia się zadrzewienie parku. Dwór w złym stanie technicznym, park zaniedbany/zarośnięty krzewami. Zabudowania folwarczne (od ptn.) obecnie nie istnieją.
Owidz	Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem	k. XIX w.	Nr 1167 z dnia 25.05.1987 r.
			Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu częściowo zachowany, czytelny w terenie. Założenie widoczne w krajobrazie wsi. Dwór w bardzo złym stanie technicznym. Park zaniedbany /zarośnięty krzewami. Część budynków z zespołu folwarcznego została rozebrana.
Rokocin	Zespół dworsko - parkowy (z folwarkiem)	XIX w.	Nr 1206 z dnia 15.02.1988 r.
			Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Dawniej duży majątek - zespół dworsko-parkowy z folwarkiem. Obecnie pozostał dwór położony w parku. Dwór w dobrym stanie technicznym dzięki ułożeniu w nim Domu Pomocy Społecznej. Park zadbane, zadrzewienie czytelne w krajobrazie wsi. Teren dawnego podwórza folwarcznego zupełnie oddzielony - obecnie budynki nie zachowane.
Rywałd	Zespół dworsko-folwarczny	pocz. XX w.	-
			Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu obecnie mocno zatarty. Dawny dwór z folwarkiem został rozbudowany w kierunku południowym o dalsze zabudowania gospodarcze. Dwór dobrze zachowany (obecnie mieści się w nim przedszkole). Część budynków z zespołu folwarcznego rozebranych.

Sucumin	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	pol. XIX w.	Nr 861 z dnia 25.04.1977 r.
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Zadrzewienie dawnego parku wraz z pałacem widoczne w krajobrazie wsi. Dawny układ przecięty drogą krajową. Majątek zlokalizowany na górze po płn. stronie drogi. Z drogi od Sumina widoczne zadrzewienie parkowe z wieżą pałacu. Układ dawnego założenia czytelny, jednak zabudowany późniejszymi budynkami gospodarstwa rolnego. Dwór w dobrym stanie, park częściowo zachowany, zaniedbany, porośnięty krzewami. Część budynków z zespołu folwarcznego została przebudowana.	
Sumin	Zespół dworsko-parkowy	pol. XIX w.	-
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Z dawnego założenia pozostał pałac w parku, brak podwórza folwarcznego. Dwór w dobrym stanie, obecnie mieści się w nim szkoła. Park zadbane. Zabudowania folwarczne częściowo zachowane.	
Szpegawsk	Zespół dworsko-parkowy	1 pol. XIX w.	Nr 740 z dnia 21.12.1972 r.
		Mapy: 1 - stan obecny, 2 - Mapa Messtischblatt, 1910 r. Układ zespołu zachowany. Dwór w dobrym stanie, obecnie mieści się w nim Dom Pomocy Społecznej. Park zachowany, w dobrym stanie.	

Poniżej opisane zostały najciekawsze i najlepiej zachowane założenia.

Nowa Wieś Rzeczna. Zespół pałacowo-parkowy (rejestr zabytków nr 104). Budynek pałacu wzniesiono w połowie XIX w. Jest on orientowany, murowany z cegły, otynkowany. Bryła jest rozczłonkowana, część środkową przykrywa dach dwuspadowy, kryty nową dachówką karpiówką. Zachowała się stolarka okienna i drzwiowa. Pierwszy murowany pałac postawiony został na rzucie prostokąta jako budynek parterowy z dwuspadowym dachem z lukarnami i pseudoryzalitami symetrycznie usytuowanymi w obrębie obu elewacji. Ta część budynku jest sześciosiowa, boniowana z czterokwaterowymi prostokątnymi oknami zamkniętymi łukiem. W elewacji frontowej znajduje się ganek. Do obiektu dobudowano w przeszłości dwupiętrowy budynek nadając pałacowi obecny kształt. Dobudowana część ma dwie kondygnacje przykryte płaskim dachem osłoniętym tralkową attyką. Ta część ma 3 osie w elewacji frontowej i 4 w szczytowej i jest również boniowana. Okna w obrębie pierwszej kondygnacji są zamknięte półkoliście z attykami nawiązującymi do attyki dachowej, a drugiej - prostokątnie zwieńczone trójkątnymi naczółkami, wszystkie obramowane pilastrami. Do tego budynku dobudowano przeszkloną werandę zwieńczoną tarasem i zdobioną półkolumnami oraz trzykondygnacyjną wieżę widokową w północno zachodnim narożu ze stożkowym dachem z lukarnami okolonym kutą balustradą. W chwili obecnej część okien została powybijana i zasłonięta sklejką. Obecnie pałac jest nieużytkowany, niszczeje, stan zachowania zły, widoczne spękania ścian, silne zawilgocenia fundamentów, miejscami widoczne ubytki tynku i cegieł

z murów obwodowych, budynek nie jest wystarczająco zabezpieczony przed dostępem osób postronnych.

Integralną częścią założenia jest park krajobrazowy wielkości ok. 6 ha położony być może w miejscu wcześniejszego. W parku znajdują się szpalery starych świerków i lip. W części zachodniej polana z dębem szypułkowym, czerwonym jaworem i kępą modrzewiów japońskich. Ścieżki poprowadzone płynnie, tarasowane, częściowo zarośnięte. Na osi głównej alei zachowała się podstawa fontanny. W części wschodniej znajduje się dawny warzywnik, po 1945 r. przeznaczony na działki. Do parku należał również przyległy od zachodu las, w którym znajduje się nagrobek jednego z właścicieli. Częścią zespołu był także leżący po przeciwległej stronie drogi folwark i wybieg dla koni.

Fot. 7. Nowa Wieś Rzeczna. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Owidz. Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem (rejestr zabytków nr 1167). Dwór murowany z otynkowanej cegły datowany na koniec XIX w. Budynek posiada asymetryczną bryłę. Jest parterowy z mieszkalnym poddaszem. Dwuspadowy dach z naczółkami i niewielkimi lukarnami kryty jest dachówką esówką. Bryła dzielona jest na dwie części wieżyczką wejściową wkomponowaną we frontową elewację. Wieżyczkę założono na planie koła, ze stożkowym dachem krytym ocynkowaną blachą. Fragment dachu na wschód od wieżyczki zawalił się do środka budynku. Posiada w swojej środkowej części elewacji frontowej ganek i ułożoną nad nim facjatę z dachem poprzecznym. Drzwi wejściowe wkomponowane są w półkoliście zamknięte okno z półkolistym żelaznym deszczochronem. Budynek jest w bardzo złym stanie technicznym (zachowane jedynie ściany zewnętrzne) i grozi katastrofą budowlaną.

Przy dworze, od wsch. zlokalizowany jest budynek mieszkalny datowany na koniec XIX w. Jest to ceglany, 1,5 kondygnacyjny budynek na planie prostokąta z dwuspadowym dachem krytym papą. Ganek wejściowy ma konstrukcję szkieletową, a po obu jego stronach znajdują się pary okien. Pod gzymsem oraz na wysokości stropu pierwszej kondygnacji znajduje się bogaty detal ceglany. Okna czterokwaterowe zamknięte odcinkowo. Do głównego budynku przylega mniejszy trójosiowy jednokondygnacyjny budynek z pulpitowym dachem, ceglana attyka i sterczynami w narożach.

Dwór otoczony jest parkiem krajobrazowym datowanym na koniec XIX w. Tworzą go stare dęby otaczające dwór. Układ kompozycyjny parku obecnie mocno zatarty. Zachowana jedynie prosta aleja wiodąca do bramy na Janowo.

Zabudowania folwarczne zlokalizowane na płn. od dworu są częściowo zachowane, m.in. stodoła, budynek gospodarczy, obora. Obora podworska datowana na koniec XIX w. Jest to wysoki ceglany budynek wzniesiony na planie prostokąta. Ma jedenaście osi w tym główną bramę w osi środkowej. Elewacje zdobione są arkadami, a w części z nich znajdują się dwudziestokwaterowe okna z zachowaną oryginalną stolarką okienną. Ponadto w górnych częściach arkad znajdują się niewielkie otwory wentylacyjne, zaś nad środkową bramą dodatkowo większy okrągły o ażurowej konstrukcji. W szczycie również ażurowe otwory wentylacyjne o prostokątnym trójkątnie zamkniętym kształcie. Dach jest dwuspadowy, kryty blachą. Stodoła podworska - datowana na koniec XIX w. Jest to wysoki, ceglany budynek na rzucie prostokąta o niezachowanym dachu. Elewacje zdobione są arkadkami.

Budynek posiada ażurowe otwory wentylacyjne w pulpitych arkad. Przeprowadzone zostały prace remontowe. Budynek dzięki przeprowadzonym pracom posiada dwuspadowy dach, kryty papą. Wstawione zostały także drewniane drzwi.

Znaczna część budynków wchodzących w skład zabudowań folwarcznych została przebudowana współcześnie.

Fot. 8. Owidz. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Rokocin. Zespół dworsko-parkowy (rejestr zabytków nr 1206). Dwór został zbudowany w XIX w. Jest to ceglany, otynkowany budynek na kamiennym fundamencie. Budynek posadowiono na planie wydłużonego prostokąta z płytkim ryzalitem i dobudowaną werandą w północo-wschodnim narożniku. Budynek dzieli się na trzy bryły: zachodnią o dwóch kondygnacjach, środkową - 1,5 kondygnacji, oraz wschodnią - parterową. Elewacja nawiązująca do klasycyzmu. Widoczny jest gzyms wieńczący oraz gzymsy i obramienia okienne na poziomie pierwszego piętra. Pomiędzy oknami na pierwszej kondygnacji istnieją półkolumny, a na parterze pilastry. Stolarstwo okienne zostało wymienione, lecz zachowano podziały. Wielospadowy dach budynku kryty jest blachodachówką. Budynek zachowany jest w bardzo dobrym stanie.

Park dworski datowany jest na XIX w. Park tworzy starodrzew dębowy, świerkowy i tuje. Przez park biegną dobrze utrzymane alejki spacerowe z licznymi mostkami na przepływającym strumyku.

Na zach. od dworu i parku zlokalizowane były zabudowania folwarczne, dziś niezachowane.

Fot. 9. Rokocin. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Sucumin. Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem (rejestr zabytków nr 861). Pałac powstał w XIX w. Jest to budynek dwukondygnacyjny o rozczłonkowanej bryle z dachem wielospadowym krytym blachą. Posadowiony jest częściowo na podmurówce z kamienia. Jest to obiekt w barokowej stylistyce. W północnej części znajduje się drewniana weranda wejściowa zaś nad nią ozdobnie

zakończony fragment elewacji frontowej. W północno-wschodni narożnik pałacu wkomponowana jest dwukondygnacyjna wieża na planie koła z barokowym hełmem. W narożnik południowo-wschodni wkomponowano wyższą wieżę – czterokondygnacyjną na planie kwadratu ze stromym czterospadowym dachem. Elewacja budynku jest boniowana. Część okien posiada obramienia. We wschodniej części budynek zdobią liczne sztukaterie. Zachowała się stolarka okienna i drzwiowa. Część okien została powybijana, w miejsce szyb wstawiona jest sklejka.

Park datowany jest na XIX w. Zachowała się aleja starych lip prowadzą do pałacu oraz pozostałości ceglanej bramy przy pałacu i przy wschodniej granicy działki.

Zabudowania folwarczne częściowo zachowane, m.in. dwie stajnie, spichlerz, owczarnia, stajnia/obora, chlewnia, rzędcówka. Budynki są zaniedbane, wymagają bieżących prac remontowych.

Fot. 10. Sucumin. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Szpegawsk. Zespół dworsko-parkowy (rejestr zabytków nr 740). Budynek został zbudowany w pierwszej połowie XIX w. Dwór zbudowany jest z dwóch brył. Północna to główna część dworu. Posiada dwie kondygnacje i poddasze. Kryta jest dachem mansardowym z trójosiowym pseudoryzalitem w obu dłuższych elewacjach i przeszklonym gankiem wejściowym. W szczycie pseudoryzalitu jest okulus, a poniżej na wysokości pierwszego piętra trzy okna oddzielone pilastrami. Po obu stronach znajdują się dwuosiowe wystawki. Elewacja szczytowa budynku jest czteroosiowa na parterze i dwuosiowa na piętrze z oknem w każdej osi. W północno-zachodnim narożu znajduje się jednokondygnacyjna przybudówka na planie prostokąta z ryzalitem i schodami w części frontowej. W południowo-zachodniej części budynek łączy się z drugą częścią – zbudowaną na planie prostokąta, dwukondygnacyjną, lecz o niższych kondygnacjach niż w części głównej dworu. Poddasze jest mieszkalne, a dach dwuspadowy kryty dachówką karpiówką i 3 lukarnami po stronie wschodniej i 5 po zachodniej. Budynek został odrestaurowany. Zachowano oryginalną stolarkę okienną.

Park założono w pierwszej połowie XIX w. Widoczne są zachowane aleje różnych rodzajów drzew. Wśród drzewostanu dominują: akacja, dąb i kasztan. W parku znajdują się alejki wyłożone prostokątną i sześciokątną kostką brukową.

Fot. 11. Szpegawsk. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

IV. ZABYTKOWA ZIELEŃ

Zieleń zabytkowa stanowi ważny element w krajobrazie kulturowym gminy. Najczęściej stanowi część składową zabytkowych zespołów, wyróżniając w krajobrazie zespoły dworsko-parkowe z folwarkami, bryły kościołów, cmentarze. Rolą obszarów zielonych oprócz funkcji środowiskowej jest również wpływ na walory estetyczne krajobrazu. Do zagrożeń terenów zieleni zabytkowej należy przede wszystkim dewastacja i niekontrolowane zarastanie. Natomiast wśród zaleceń wymienia się głównie bieżącą pielęgnację.

- **Zespoły dworsko-parkowe:**

Jabłowo. Park dworski z 1 poł. XIX w. Powierzchnia parku ok. 3,0 ha. Na terenie parku występuje duża ilość ciekawych okazów drzew, m.in. lipy odmiany strzępowolistej, wiąz angielski, sosna czarna. Na osi pałacu i ścieżki do niego wiodącej, rozległe jezioro. Po drugiej stronie pałacu, w pewnym od niego oddaleniu, w głębi parku, znajduje się mniejszy staw. Całość zdewastowana kompozycyjnie.

Klonówka. Park dworski z XIX-XIX/XX w. Powierzchnia parku ok. 7,8 ha. Z założenia XIX-wiecznego zachowały się granice parku oraz fragmenty zadrzewień w zwartej masie w pd.-zach. części założenia. Natomiast z założenia XX-wiecznego zachowały się granice oraz pojedyncze egzemplarze drzew.

Krag. Park dworski z XIX w. Powierzchnia parku ok. 2-3 ha. Stanowi czytelną dominantę zieleni w równinnym krajobrazie okolicy. W parku występuje wiele cennych okazów bardzo starych lip. Stanowi on przykład nawiązywania do francuskiej sztuki ogrodowej, m.in. przez regularność układu.

Nowa Wieś Rzeczna. Park dworski z poł. XIX w. Powierzchnia parku ok. 6,0 ha. Czytelny dawny układ kompozycyjny. W parku znajdują się szpalery starych świerków i lip. W części zach. występuje polana z dębem szypułkowym, czerwonym jaworem i kępą modrzewiów japońskich. Ścieżki poprowadzone płynnie, tarasowane, częściowo zarośnięte. Na osi głównej alei zachowała się podstawa fontanny. W części wsch. znajduje się dawny warzywnik, po 1945 r. przeznaczony na działki. Do parku należał również przyległy od zach. las, w którym znajduje się nagrobek jednego z właścicieli.

Owidz. Park dworski z XVIII/poł. XIX w. Powierzchnia parku ok. 2,7 ha. Na bogaty materiał roślinny założenia składają się drzewa iglaste i liściaste gatunków rodzimych (buk, kasztan, dęby szypułkowe i lipy drobnolistne) i importowanych (sosna czarna, sosna wejmutka, brzoza czarna, dąb bezszypułkowy). Na terenie założenia znajdują się dwa stawy oddzielone od siebie groblą. Wzdłuż pn.-zach. granicy przebiega aleja lipowa.

Rokocin. Park dworski z XIX w. Powierzchnia parku ok. 4 ha. Park posiada charakter kompozycji swobodnej. Tworzy starodrzew dębowy, świerkowy i tuje. Przez park biegną dobrze utrzymane alejki spacerowe z licznymi mostkami na przepływającym strumyku.

Rywałd. Park dworski z pocz. XIX w. Powierzchnia parku ok. 19,6 ha. Z założenia z pocz. XIX w. zachowały się granice i zasady kompozycji wewnątrz oraz przebieg alei (obecnie topolowej). Zachowały się również drzewa tworzące ślady dwóch alei.

Sucumin. Park dworski z 2 poł. XIX w. W parku jedynym elementem pierwotnej kompozycji jest aleja wjazdowa składająca się ze starych lip. Drzewa stanowiące pozostałość założenia to kasztanowce białe. Założenie jest dość mocno zdewastowane.

Sumin. Park dworski z 2 poł. XIX w. Park zakomponowany jest na zasadzie wewnątrz zielonych z zakomponowanymi ścianami wielopiętrowej zieleni. Położony nad jeziorem. W starej części parku rozległe polany i wnętrza parkowe. Dużo starych drzew gatunków rodzimych.

Szpegawsk. Park dworski z pocz. XIX w. Powierzchnia parku ok. 19,6 ha. W parku widoczne są zachowane aleje różnych rodzajów drzew. Wśród drzewostanu dominują: akacja, dąb i kasztan.

- **Aleje i szpalery przydrożne**

Cennym, choć współcześnie zagrożonym, elementem krajobrazu kulturowego jest zieleń przydrożna. Przykładem z gminy Starogard Gdański jest droga z jednostronnym szpalerem drzew o dużych wartościach krajobrazowych, znajdująca się przy stacji kolejowej, wzdłuż torów w miejscowości Krag.

- **Cmentarze**

Na terenie gminy Starogard Gdański zidentyfikowano kilkadziesiąt cmentarzy. Szczegółowe zestawienie przedstawia tabela nr 5.

Dużą część z nich to cmentarze ewangelickie (łącznie 12). Położone są przeważnie w obrębie wsi lub w niedalekiej odległości od zabudowań, przy drodze. Zdarzają się również takie, które usytuowane są w dość sporym oddaleniu, w lesie (np. Nowa Wieś Rzeczna, Owidz, Szpęgawsk). Na jednym z nich, w Szpęgawsku usytuowana jest murowana kaplica grobowa. Natomiast w Suminie zachowana jest aleja drzew prowadząca do cmentarza. Cmentarze te datowane są na XIX oraz na pocz. XX w. Stan ich zachowania jest przeważnie zły, obecnie są nieczynne, często zaniedbane, porośnięte krzewami i samosiejkami, ze szczątkowo zachowanymi nagrobkami, które często są uszkodzone. Mają nieczytelny układ kompozycji zieleni jak i układ nagrobków. Często są słabo widoczne w terenie poprzez silne zalesienie. Nagrobki występują w postaci obudowy grobowej z lastrico oraz w postaci mogił ziemnych obłożonych kamieniami. Ważne jest, aby na cmentarzach tych prowadzone były bieżące prace porządkowe w celu polepszenia ich stanu zachowania (wycięcie samosiewek drzew i krzewów, renowacja zachowanych nagrobków, oznakowanie obiektów poprzez tablice informacyjne, ogradzanie terenu). Na kilku cmentarza w ostatnich latach prowadzone były takie prace, dzięki którym stan ich zachowania uległ polepszeniu, m.in. na cmentarzu w miejscowości Krąg, gdzie przed cmentarzem umieszczona jest tablica informacyjna z krótką historią zabytku.

Na terenie gminy znajdują się także cmentarze katolickie (łącznie 9). Należą do nich cmentarze przykościelne (Dąbrówka, Jabłowo, Klonówka i Kokoszkowy) oraz cmentarze nieprzykościelne najczęściej usytuowane w centrum wsi (Klonówka, Kokoszkowy, Krąg, Nowa Wieś Rzeczna, Sumin). Najstarszy z nich to cmentarz przykościelny w Jabłowie z XV w., natomiast pozostałe pochodzą z poł. XVIII w., poł. XIX w. lub początku XX w. Wszystkie prezentują dobry stan zachowania, są zadbane, dobrze utrzymane, na bieżąco prowadzone są na nich prace porządkowe. Na cmentarzu przykościelnym w Jabłowie znajduje się murowany grobowiec rodziny Jackowskich z 2 poł. XIX w.

Na terenie gminy występuje także cmentarz katolicko-ewangelicki z XVI w. w miejscowości Brzeźno Wielkie, gdzie występują zarówno pochówki katolickie jak i ewangelickie. Obecnie jest nieużytkowany. Usytuowany na skraju wsi, przy drodze do Klonówki, w odległość od zabudowań ok. 200 m. Teren jest uporządkowany, dobrze zadbane.

W miejscowości Kolincz istnieje cmentarz żydowski. Zlokalizowany jest w polach, na wzniesieniu, w oddaleniu od zabudowań wsi. Obecnie nieużytkowany, mocno zarośnięty i zaniedbany, słabo widoczny w terenie. Posiadał on powierzchnię 0,6 ha. Został zdewastowany, najprawdopodobniej podczas II wojny światowej. Obecnie brak na nim nagrobków.

W gminie istnieje także cmentarz pocholeryczny w miejscowości Barchnowy. Usytuowany w polach, w pobliżu drogi Owidz - Barchnowy, po jej płn. - wsch. stronie, na szczycie pagórka, w odległości od wsi ok. 800 m. Obecnie zaniedbany, słabo widoczny w terenie, porośnięty roślinnością.

Tabela 5. Cmentarze występujące na terenie gminy Starogard Gdański.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Stan zachowania	Nr działki	Datowanie	Rejestr zabytków
1	Barchnowy	cmentarz ewangelicki	płd. część wsi, na skraju wsi, przy drodze	czytelny w terenie, dobrze widoczne nagrobki, zachowany fragment alei lipowej w części pd.-zach.	66	XIX/XX w.	-
2	Barchnowy	cmentarz pocholeryczny	w pobliżu drogi Owidz - Barchnowy, po jej płn. - wsch. stronie, na szczycie pagórka, odległy od wsi ok. 800 m, w polach	słabo czytelny w terenie, zarośnięty, zaniedbany, zachowany szczątkowo, zachowane nieliczne dęby, krzewy róż oraz jałowce	18/18		-
3	Brzeźno Wielkie	cmentarz katolicko - ewangelicki	na skraju wsi, przy drodze do Klonówki, odległość od zabudowań ok. 200 m	czytelny w terenie (tablica informacyjna), zadbane, starodrzew zachowany nielicznie (lipy)	151	2 poł. XIX w.	-
4	Dąbrówka	cmentarz ewangelicki	poza wsią, w polach, oddalony od zabudowań w	czytelny w terenie, dobrze widoczne nagrobki,	71	2 poł. XIX w.	-

			kierunku pñ., przy polnej drodze	starodrzew nieliczny			
5	Dąbrówka	cmentarz przykościelny (katolicki)	w centrum wsi, przy kościele parafialnym	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, brak starodrzewu	144	poł. XIX w.	-
6	Jabłowo	cmentarz przykościelny (katolicki)	przy kościele parafialnym	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, alejka obsadzona klonami, starodrzew zachowany	57	ok. XV w.	-
7	Klonówka	cmentarz rzym.-kat.	w centrum wsi, przy drodze	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, aleja i granice cmentarza częściowo obsadzone lipami	125	XX w.	-
8	Klonówka	cmentarz przykościelny (katolicki)	w centrum wsi, przy kościele parafialnym	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, starodrzew zachowany (lipy, kasztanowce)	157	poł. XVIII w.	-
9	Kokoszkowy	cmentarz przykościelny (katolicki)	w centrum wsi, przy kościele parafialnym	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, nieliczny drzewostan (przewaga dębów)	68	poł. XVIII w.	-
10	Kokoszkowy	cmentarz katolicki	w centrum wsi, przy ul. Szkolnej	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, zach. granica cmentarza obsadzona szpalerem młodych drzew mieszane gatunki, nieliczny zachowany starodrzew	42	pocz. XX w.	-
11	Kolincz	cmentarz żydowski	w polach, na wzgórzu	słabo czytelny w terenie, zarośnięty, zaniedbane, brak nagrobków, brak starodrzewu (1 dąb)	31	XIX w.	-
12	Koteże	cmentarz ewangelicki	w lesie, przy drodze, we wsi	mocno zarośnięty, zaniedbane, zachowany szczątkowo, nieliczny starodrzew (lipy)	243/1	k. XIX w.	-
13	Krąg	cmentarz ewangelicki	przy drodze, niedaleko rozwidlenia dróg	czytelny w terenie, zachowane nagrobki (tablica informacyjna), mocno zarośnięty samosiewem i krzakami, zachowały się obsadzenia lipowo-dębowe wzdłuż zach. granicy	181/2	2 poł. XIX w.	-
14	Krąg	cmentarz komunalny	we wsi, przy drodze	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, fragment szpalery topolowego w części pd.-wsch., kilka świerków oraz młode drzewa	238	1. 20-te XX w.	-
15	Linowiec	cmentarz ewangelicki	poza wsią, przy drodze	widoczny w terenie, obsadzenia lipowe wzdłuż granic cmentarza dobrze zachowane, głównie zachowane obramienia grobów i parę nagrobków wolnostojących	124	pocz. XX w.	-
16	Nowa Wieś Rieczna	cmentarz ewangelicki	we wsi, przy drodze	nagrobki zachowane szczątkowo, zadbane, starodrzew zachowany (lipy)	129	1 poł. XIX w.	-
17	Nowa Wieś Rieczna	cmentarz ewangelicki	w oddaleniu od wsi, w lesie, przy drodze	słabo widoczny w terenie, zaniedbane, zachowany szczątkowo, zarośnięty trawami, starodrzew zachowany (m.in. tuje)	18	pocz. XX w.	-
18	Owidz	cmentarz ewangelicki	we wsi, przy drodze	słabo widoczny w terenie, zaniedbane, zachowany szczątkowo, nagrobki	190/55	2 poł. XIX w.	-

				nieczytelne, teren zadrzewiony (dęby, osiki, klony, przeważają samosiejki), wzdłuż granic obsadzenia głównie dębami			
19	Owidz	cmentarz ewangelicki	na wzniesieniu, w lesie, niedaleko drogi, płn. część wsi	słabo widoczny w terenie, zaniedbany, zachowany szczątkowo, brak starodrzewu	201/3	2 poł. XIX w.	-
20	Siwiałka	cmentarz ewangelicki	we wsi, za zabudowaniami mieszkalnymi	widoczny w terenie, zachowany szczątkowo, na obrzeżach zachowany starodrzew (wiązy, jawory, klony)	128		-
21	Sumin	cmentarz katolicki	we wsi, przy drodze	stan zachowania dobry, cmentarz zadbane, granica cmentarza i część alei obsadzona lipami i klonami	162	ok. 1920 r.	-
22	Sumin	cmentarz ewangelicki	na obrzeżu lasu, na płn. - wsch. od wsi, poza zabudowaniami, niedaleko drogi gruntowej Sumin - Koteże,	słabo widoczny w terenie, zaniedbany, zachowany szczątkowo, zachowana aleja w części pd., nieliczny starodrzew	58	2 poł. XIX w.	-
23	Szpegawsk	cmentarz ewangelicki	poza wsią, na terenie leśnym	słabo widoczny w terenie, zaniedbany, zachowany szczątkowo, zarośnięty samosiejkami, starodrzew zachowany (m.in. lipy, kasztanowce, jesiony, tuje)	173	pocz. XIX w.	-
24	Trzcińsk	cmentarz ewangelicki	przy drodze Trzcińsk - Kokoszkowy, ok. 300 m od zabudowań wsi, pld. część wsi	widoczny w terenie, zachowane nieliczne groby bez tabliczek, porośnięty samosiewem, krzakami i trawą, zachowana zieleń	113	2 poł. XIX w.	-
25	Żabno	cmentarz poewangelicki	Obecnie znajduje się na terenie miasta Starogard Gdański	zachowany szczątkowo, porośnięty roślinnością	114	XIX/XX w.	-

V. ZABYTKI TECHNIKI

Na terenie gminy Starogard Gdański występuje kilkanaście zabytków techniki. Prawie wszystkie pochodzą z XIX bądź początku XX w. W większości są w zadawalającym stanie technicznym, wymagają jednak bieżących prac remontowych.

Do takich zabytków zalicza się młyn wodny oraz dwa budynki elektrowni wodnej w Kolinczu. Początki elektrowni wodnej w Kolinczu sięgają 1911 r., kiedy to firma Wiechert przebudowała istniejący młyn zbożowy. W 1914 r. naprzeciw młyna powstał nowy budynek siłowni wodnej w którym zamontowano na poziomym wale bliźniacze turbiny, obie pracują do dziś, tak samo jak generator i regulator. Ciekawostką obiektu jest fakt, iż na wale pomiędzy turbinami zamontowano sprzęgło, które pozwalało napędzanie urządzeń zarówno w młynie jak i w elektrowni. Większość urządzeń w zakładzie jest oryginalna i bez większych zmian konstrukcyjnych pracuje do dziś.

W miejscowości Klonówka istnieje budynek dawnej płatkarni, wchodzący w skład zespołu dworsko-folwarcznego. Budynek jest murowany, dwukondygnacyjny wzniesiony w XIX w., kryty dwuspadowym dachem, obok wznosi się wysoki ceglany komin.

Stacje transformatorowe występują w trzech miejscowościach, w zespole dworsko-folwarcznym w Klonówce, zespole dworsko-parkowym w Sucuminie, w zespole cegielni w Sucuminie i w Zdunach w zespole zagrody. Wszystkie są murowane, pochodzą w większości z XIX bądź początku XX w. Posiadają dobry stan techniczny.

Kuźnie zachowały się w zespole dworsko-folwarcznym w Klonówce i w miejscowości Stary Les. Murowane, z XIX/XX w., obecnie pełniące funkcję budynków gospodarczych, wymagają bieżących prac remontowych.

Istnieją także gorzelnie, w Suminie z 2 poł. XIX w., niedaleko dawnego dworu, pełniące obecnie funkcję budynku gospodarczego oraz w Zdunach, obecnie służące jako budynek mieszkalny.

Godne uwagi są również budynki pokolejowe. Występują one w miejscowości; Jabłowo (budynek mieszkalny i gospodarczy), Krąg (nieczynny przystanek kolejowy oraz budynek mieszkalny, gospodarczy i szalety) i Szpęgawsk (dawny dworzec kolejowy, 4 budynki mieszkalne oraz 3 gospodarcze). Linia kolejowa łącząca Starogard Gdański ze Skarszewami powstała w 1905 r. jako skrót pomiędzy Starogardem Gdańskim a Skarszewami, Kościerzyną, Kartuzami i Bytowem.

Do zabytków techniki zaliczają się również spichlerze. Dwa murowane: z XVIII/XIX w. w Kokoszkowy i z XIX w. w zespole pałacowo-folwarcznym w Sucuminie oraz jeden drewniany w miejscowości Koteże. Spichlerz ten został wybudowany w 1867 r. i wpisany jest do rejestru zabytków pod nr 1920. Jest to budynek drewniany, założony na planie prostokąta z dachem czterospadowym, krytym strzechą. Budynek jednokondygnacyjny, posiada jedno wejście, usytuowane centralnie, wzniesiony w konstrukcji zrębowej.

VI. SZKOŁY

Na terenie gminy występują także budynki szkół. Występują w 14 miejscowościach. Część z nich nie pełni już swojej funkcji, lecz została przekształcona na budynki mieszkalne (Barchnowy, Ciecholewy, Jabłowo, Nowa Wieś Rzeczna, Sucumin, Sumin, Trzcińsk) lub na świetlice wiejskie (Koteże, Linowiec, Lipinki Szlacheckie). Tylko w czterech przypadkach zachowały one swoją pierwotną funkcję: Brzeźno Wielkie, Klonówka, Kolincz (ob. przedszkole) i Szpęgawsk (ob. przedszkole).

Budynki te powstały przeważnie na początku XX w. Wyjątek stanowi szkoła w Ciecholewach, Suminie, Szpęgawsku i Trzcińsku. Wszystkie są murowane z cegły, niektóre tynkowane, jednokondygnacyjne z dachem dwuspadowym lub naczółkowym. Podział elewacji stanowią przeważnie odcinkowo i prosto zamknięte otwory okienne i drzwiowe o zróżnicowanej wysokości i szerokości. Budynki dobrze zachowane, remontowane na bieżąco.

VII. BUDYNKI MIESZKALNE I GOSPODARCZE

W tej grupie znajdują się obiekty mieszkalne i gospodarcze zlokalizowane we wszystkich miejscowościach gminy Starogard Gdański. Zabudowa wiejska jest dość jednolita stylistycznie. Najstarsza zabudowa pochodzi z końca XIX i początku XX w. W większości są to budowle ceglane, założone na rzucie prostokąta, zazwyczaj w układzie kalenicowym, jednokondygnacyjne z poddaszem (w partiach szczytowych poddasza najczęściej znajdują się dodatkowe pomieszczenia mieszkalne), nakryte dachami dwuspadowymi (część naczółkowymi). Detal architektoniczny w tej zabudowie jest niezwykle skromny i ma on zazwyczaj formę gzymsów, wydzielających część strychową od części mieszkalnej oraz sfazowanych cokołów lub z rzadka prostych opasek okiennych. Występują także budynki mieszkalne połączone z gospodarczym, tworzące jeden budynek na planie wydłużonego prostokąta ustawionego szczytowo do drogi, powiązane w tylnej części ze stodołą ustawioną do niego prostopadłe lub równoległe.

Ponadto występują także budynki drewniane, tzw. "poniatówki" (m.in. Ciecholewy, Kokoszkowy, Szpęgawsk). Pochodzą z lat 30-tych XX w. Ich nazwa pochodziła od nazwiska ministra rolnictwa i reform rolnych Juliusza Poniatońskiego. Każda z zagród, które powstawały głównie w roku 1937 na podstawie tego samego projektu, składała się z domostwa i obory, które mogły być drewniane lub murowane, a także ze wzniesionej z drewna stodoły.

VIII. KAPLICZKI I FIGURY PRZYDROŻNE

Na terenie gminy Starogard Gdański występuje kilkanaście kapliczek i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko tego regionu, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstraszały. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

Prawie wszystkie kapliczki z terenu gminy pochodzą z XX w., są murowane, w większości słupowe z figurą św. Jana Nepomucena zlokalizowana przy kościele św. Wawrzyńca w Jabłowie.

IX. ZABYTKI MILITARNE

Na terenie gminy Starogard Gdański istnieje jeden taki obiekt, jest to dawna strzelnica wojskowa (szkolna) 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich w miejscowości Szpęgawsk. Usytuowana jest w lesie, w pobliżu Starogardu Gdańskiego, ok. 650 m na pd. od drogi Rywałd - Starogard Gdański.

Od 1920 r. w Starogardzie Gdańskim stacjonował 65. Starogardzki Pułk Piechoty, który po kilku latach, na polecenie marszałka Józefa Piłsudskiego, zmienił miejsce dyslokacji na Grudziądz. W wolnych koszarach w 1926 r. zakwaterowano żołnierzy 2 pułku Szwoleżerów Rokitniańskich, stacjonujących dotychczas w Bielsko Białej oraz Krakowie. Kontynuowali oni prace związane z budową strzelnicy. 2 Pułk był jednostką liniową. Poligony znajdowały się m.in. na Rokocińskich Polach, czy w okolicach Stada Ogierów. Na strzelnicy prowadzono strzelania z broni krótkiej oraz z broni długiej w ramach szkolenia rekrutów czy podnoszenia umiejętności żołnierzy. Szkolenia były bardzo skuteczne, czego dowodem były walki we wrześniu 1939 r. w okolicach Osia i Świecia, gdzie kawalerzyści przebili się na południe. Podobnie było w bitwie nad Bzurą. Polscy żołnierze przedarli się do Warszawy. W 2017 r. gmina wiejska Starogard przekazała teren strzelnicy Stowarzyszeniu Szwadronowi Kawalerii im. 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich oraz gospodarującemu tam do tej pory Kołu Łowieckiemu „Słonka”.

Podsumowując, wszystkie zabytki znajdujące się w gminie Starogard Gdański stanowią niezwykle cenne elementy związane z jej historią. Spośród tych obiektów można wyróżnić zabytki posiadające dla gminy szczególnie cenne wartości. Na uwagę zasługują zespoły pałacowo-parkowe w Sucuminie i Nowej Wsi Rzeczej, które zawierają wiele oryginalnych elementów stanowiących cenne walory zabytkowe. Pałac w Sucuminie został zbudowany w XIX w. w stylu secesyjnym, ale na fundamentach gotyckich. Łączy on elementy stylu barokowego i neoklasycystycznego z elementami początków secesji. Pałac w Nowej Wsi Rzeczej, pochodzący z XIX w., charakteryzuje się zachowanymi ciekawymi ozdobami i oryginalną elewacją. Należy wspomnieć również o oryginalnej sali balowej, z której roztacza się widok na otaczający park. Zabytkami o bardzo dużym znaczeniu dla gminy są również XIX-wieczne zespoły dworsko-parkowe w Rokocinie i Szpęgawsku, ze względu na ich szczególnie dobrze zachowany stan przy jednocześnie dużych walorach zabytkowych.

Do najcenniejszych zabytków sakralnych gminy należą późnośredniowieczne ceglane i kamienno-ceglane kościoły: kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Dąbrówce wraz z wyposażeniem, kościół p.w. Św. Wawrzyńca w Jabłowie wraz z wyposażeniem, kościół p.w. Św. Katarzyny w Klonówce wraz z wyposażeniem, a także kościół p.w. Św. Barbary w Kokoszkowach wraz z wyposażeniem. Do zabytków wyróżniających gminę należy także zrekonstruowane grodzisko średniowieczne w Owidzu oraz dawna strzelnica pułkowa w miejscowości Szpęgawsk z l. 30-tych XX w.

5.2.4 Zabytki ruchome

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Do zabytków ruchomych z terenu Gminy Starogard Gdański, wpisanych do rejestru zabytków ruchomych należą wyposażenie kościołów w Dąbrówce, Klonówce i Kokoszkowy.

Tabela 6. Zabytki ruchome Gminy Starogard Gdański wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Nr rej. zabytków
1.	Dąbrówka	Wyposażenie sakralne i liturgiczne kościoła parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	B-95 (dawny nr rejestru 95) z dnia 27 maja 1972 r.; 30.09.1972 r.; 22.03.2007 r.
2.	Klonówka	Wyposażenie sakralne i liturgiczne kościoła parafialnego p.w. św. Katarzyny	B-91 (dawny nr rejestru nr 100 z 17 maja 1972 r., nr 99 z 19 maja 1972 r. oraz nr 98 z 21 maja 1972 r.) z dnia 17.05.1972 r.; 19.05.1972 r.; 21.05.1972 r.; 10.03.1986 r.; 12.02.1987 r.
3.	Kokoszkowy	Wyposażenie sakralne i liturgiczne kościoła parafialnego p.w. św. Barbary	B-95 (dawny nr rejestru nr 103 i 104 z dnia 30 września 1972 r.) z dnia 22.03.2007 r.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Starogard Gdański funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (**s. 28-47 niniejszego opracowania**). Na terenie gminy nie ma pomników historii ani parków kulturowych.

5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z *ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Listę obiektów w rejestrze zabytków nieruchomych i archeologicznych występujących na terenie gminy Starogard Gdański przedstawia tabela 7 i 8.

Tabela 7. Zabytki nieruchome gminy Starogard Gdański wpisane do rejestru zabytków⁴.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Rejestr zabytków	Data wpisu
1	Dąbrówka	Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	320 (dawny nr 235)	1962-09-08
2	Jabłowo	Kościół parafialny p.w. Św. Wawrzyńca	321 (dawny nr 236)	1962-09-08
3	Klonówka	Kościół parafialny p.w. Św. Katarzyny	739 (dawny nr 618)	1972-12-21
4	Kokoszkowy	Kościół parafialny p.w. Św. Barbary	299 (dawny nr 238)	1962-08-06
5	Koteże	Spichlerz	1920 (dawny rejestr zabytków woj. ciechanowskiego - nr 243/80 - obiekt przeniesiony z zagrody w m. Dzierżążnia, ob. woj. mazowieckie do m. Koteże, woj. pomorskie z dnia 08.03.1989 r.)	1980-06-08
6	Krąg	Kościół parafialny p.w. NMP z budynkiem ubikacji	1674 (dawny nr 1193)	1998-09-23
7	Nowa Wieś Rzeczna	Zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	1014 (dawny nr 775)	1982-07-07
8	Owidz	Zespół dworsko-parkowy (dwór, park, dwa budynki gospodarcze na dziedzińcu folwarcznym i budynek mieszkalny przy dworze)	1167 (dawny nr 1005)	1987-05-25
9	Rokocin	Zespół dworsko-parkowy (dwór, park)	1206 (dawny nr 1028)	1988-02-15
10	Sucumin	Zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	861 (dawny nr 745)	1977-04-25
11	Sumin	Kościół parafialny p.w. Św. Jana Chrzyciela	1185 (dawny nr 1014)	1987-10-20
12	Szpegawsk	Zespół dworsko-parkowy (dwór, park)	740 (dawny nr 619)	1972-12-12
13	Szpegawsk	Dawna strzelnica wojskowa (szkolna) 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich w granicach działki 339 w obrębie Szpegawsk, w lesie w pobliżu Starogardu Gdańskiego – teren z elementami historycznego zagospodarowania:	1982	2020-12-17

⁴ na podstawie wykazu obiektów nieruchomych województwa pomorskiego (stan na 09.10.2023 r.).

		- placem strzeleckim, - czterema stanowiskami tarczowymi ze schronami dla tarczowych, ziemnymi wałami tarczowymi i rowami ochronnymi, - czterema wałami rozdzielczymi stanowisk dla karabinów maszynowych i broni krótkiej (przed ostatnim stanowiskiem tarczowym), - głównym wałem ochronnym (kulochwytem głównym).		
--	--	---	--	--

Tabela 8. Zabytki archeologiczne gminy Starogard Gdański wpisane do rejestru zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obszarze	Funkcja - chronologia - kultura archeologiczna	Rejestr zabytków
1	Ciecholewy	18-43	1	141	Grodzisko - wczesne średniowiecze	C-76 (stary nr 57/A) z 29.11.1969 r.
2	Klonówka	20-44	9	17	Osada - wczesna epoka żelaza Ślad osadnictwa - wczesne średniowiecze	C-224 (stary nr 169/A) z 21.11.1971 r.
3	Kokoszkowy	19-43	1	110	Cmentarzysko - wczesna epoka żelaza	C-229 (stary nr 241/A) z 07.12.1972 r.
4	Kolincz	20-43	1	151	Osada - neolit	C-381 (stary nr 305/A) z 29.11.1976 r.
5	Linowiec	19-42	3	157	Cmentarzysko płaskie - okres wpływów rzymskich	C-300 (stary nr 242/A) z 07.12.1972 r.
6	Okole	19-42	2	22	Osada - wczesne średniowiecze Ślad osadnictwa - późne średniowiecze Ślad osadnictwa - okres nowożytny	C-440 (stary nr 362/A) z 15.12.1978 r.
7	Okole	19-42	11	20	Osada - kultura wschodnio-pomorska Ślad osadnictwa - wczesne średniowiecze Ślad osadnictwa - późne średniowiecze Ślad osadnictwa - okres nowożytny	C-440 (stary nr 362/A) z 15.12.1978 r.
8	Owidz	20-43	1	18	Grodzisko - wczesne średniowiecze	C-21 (stary nr 22/A) z 03.09.1962 r.
9	Siwiałka	17-43	2	52	Grodzisko - wczesne średniowiecze	C-48 (stary nr 27/A) z 26.11.1968 r.
10	Sumin	21-42	1		Cmentarzysko - okres lateński	C-382 (stary nr 306/A) z 29.11.1976 r.

5.4 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W miejscowości Owidz funkcjonuje zrekonstruowane w 2012 r. grodzisko średniowieczne. Na jego terenie funkcjonuje od 2017 r. pierwsze i jedyne w Europie Muzeum Mitologii Słowiańskiej, które powstało w celu popularyzacji wiedzy o wierzeniach i kulturze duchowej dawnych Słowian. W Grodzisku znajdują się również m.in.: amfiteatr na 400 osób, rozległy plac zabaw oraz Karczma Słowiańska „Na Podgrodziu”. Zrekonstruowany gród to miejsce, w którym organizowane są wydarzenia o charakterze historycznym, odtwarzane słowiańskie obrzędy, turnieje rycerskie i łucznicze, jarmarki rękodzieła, spotkania naukowe, festyny archeologiczne, warsztaty rękodzieła dla dzieci i dla dorosłych, plenery rzeźbiarskie. Na terenie grodziska znajduje się przystań kajakowa na Wierzycy i pole namiotowe.

Grodzisko Owidz powstało jako Samorządowa Instytucja Kultury prowadzona przez gminę wiejską Starogard Gdański. W 2020 r. przekształcone zostało w Gminny Ośrodek Kultury i Sportu.

5.5 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca

2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Stargard Gdański została przyjęta Zarządzeniem Nr PPN/29/2011 Wójta Gminy Starogard Gdański z dnia 26 kwietnia 2011 r. Została zaktualizowana w 2016 r. i przyjęta zarządzeniem Nr PPN/54/2016 Wójta Gminy Starogard Gdański z dnia 11 lipca 2016 r. Zawierała ona 293 karty adresowe obiektów architektonicznych (zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta gminy) oraz 623 karty adresowe zabytków archeologicznych (zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków oraz zabytki archeologiczne znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków).

W 2017 r. (Zarządzenie Nr PPN/62/2017 Wójta Gminy Starogard Gdański z dnia 29 maja 2017 r.) dokonano korekty w odniesieniu do nazwy zabytku architektonicznego wpisane pod nr 40 Gminnej Ewidencji Zabytków jako "kolumna świętego Wawrzyńca" zlokalizowana w Jabłowie przy ul. Szkolnej 2 przy kościele, na prawidłowe brzmienie nazwy "kolumna z figurą św. Jana Nepomucena przy kościele p.w. św. Wawrzyńca w Jabłowie".

W 2020 r. (Zarządzenie Nr PPN/21/2020 Wójta Gminy Starogard Gdański z dnia 4 marca 2020 r.) dokonano zmiany Gminnej Ewidencji Zabytków. Zmiana polegała na wyłączeniu z GEZ następujących kart adresowych:

- 1) 113 GEZ - budynek stodoły na działce nr 95/15 (dawniej działka nr 95/8) w miejscowości Kolincz - ze względu na zawalenie się budynku,
- 2) 116 GEZ - budynek gospodarczy na działce nr 200/7 w miejscowości Kolincz - z powodu rozebrania budynku).

W 2023 r. (Zarządzenie Nr PPN/140/2023 Wójta Gminy Starogard Gdański z dnia 4 sierpnia 2023 r.) dokonano zmiany Gminnej Ewidencji Zabytków. Zmiana polegała na wyłączeniu z Gminnej Ewidencji Zabytków karty adresowej - karty 51 GEZ – budynek gospodarczy na działce nr 61/2 w miejscowości Jabłowo - z powodu zniszczenia budynku przez pożar.

Najwięcej obiektów zabytkowych nieruchomych znajduje się w miejscowości Sumin (36 obiektów) oraz Krąg (26 obiektów), najmniej zaś w miejscowościach: Okole (1 obiekt) oraz Żabno (obecnie 2 obiekty, cmentarz poewangelicki obecnie znajduje się na terenie miasta Starogard

Gdański). Wśród zabytków znajdujących się na terenie gminy wyróżniają się te, które zostały wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Znajdujące się na terenie gminy Starogard Gdański obiekty zabytkowe stanowią niewątpliwie podstawę dla rozwoju turystyki w tym regionie. Są one bowiem świadectwem rozwoju kulturalnego gminy oraz świadczą o jej bogatej historii, nawet jeśli stan zachowania tych obiektów wymaga podjęcia działań naprawczych.

Spis zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Starogard Gdański przedstawia Aneks 1 (na końcu opracowania).

5.6 Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Większość stanowisk archeologicznych została rozpoznana „powierzchniowo” podczas dużego projektu realizowanego już od końca lat 70-tych XX w., jest to Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP).

Obszar Gminy Starogard Gdański znajduje się na 12 obszarach AZP: 18-42, 18-43, 18-44, 19-42, 19-43, 19-44, 20-42, 20-43, 20-44, 21-42, 21-43. Dotychczasowy stan rozpoznania archeologicznego w poszczególnych miejscowościach wygląda następująco (ilość stanowisk w poszczególnych miejscowościach): Barchnowy - 23, Brzeźno - 26, Ciecholewy - 2, Dąbrówka - 7, Jabłowo - 19, Janin - 5, Janowo - 27, Klonówka - 55, Kokoszkowy - 43, Kolincz - 50, Koteże - 8, Krąg - 44, Linowiec - 33, Lipinki Szlacheckie - 5, Nowa Wieś Rzeczna - 28, Okole - 26, Owidz - 4, Rokocin - 33, Rywałd - 40, Siwiałka - 14, Stary Las - 14, Sucumin - 20, Sumin - 4, Szpęgawsk - 31, Trzcińsk - 57, Zduny - 3, Żabno - 18.

Na terenie gminy zewidencjonowano łącznie 623 stanowisk archeologicznych. Wśród nich znajdują się:

- ✓ grodziska (stanowiska o własnej formie krajobrazowej): w Ciecholewy st. 1 (rejestr zabytków nr C-76), Jabłowie st. 19 (teren grodziska zajmuje obecnie kościół i cmentarz), Janinie st. 1, Owidzu st. 1 (rejestr zabytków nr C-21) i Siwiałkach st. 2 (rejestr zabytków nr C-48). Datowane są one na wczesne i późne średniowiecze.

Do najciekawszych należy wczesnośredniowieczne grodzisko w Owidzu, założone najpewniej na początku XI w. na szczycie wzgórza, które od północy i wschodu opływa rzeka Wierzyca. Pierwotnie rzeka okalała to wyniesienie również od południa. W pobliżu grodu przebiegał we

wczesnym średniowieczu trakt kupiecki. Gród ufortyfikowany był przez umocnienia drewniano-ziemne, w których najprawdopodobniej od zachodu ulokowano bramę. Na zabudowę majdanu grodu składały się głównie ziemianki, z zadaszeniem na palowej konstrukcji, z wewnętrznym paleniskiem i kształcie owalnym lub lekko wydłużonym oraz domy naziemne z bali drewnianych, najprawdopodobniej konstrukcji zrębowej lub sumikowo-łątkowej. Przy zachodniej krawędzi grodu znajdowała się wieża drewniana o charakterze mieszkalno-obronnym, posadowiona na kamiennym fundamencie. Elementem towarzyszącym domostwom były różnego rodzaju jamy gospodarcze: spiżarnie, wędzarnie, piece, paleniska, ogrodzenia czy jamy odpadowe. Kres grodu położył pożar około połowy XII w., w którym spłonęła zabudowa wewnętrzna oraz wały. Zniszczony obiekt nie został w okresie średniowiecza odbudowany i zamieszkały. Grodzisko, na podstawie przeprowadzonych badań wykopaliskowych w latach 1973-1975, 1977-1979, 2006, 2008-2009, 2010 -2011, zostało zrekonstruowane w 2011 r. i udostępnione do zwiedzania.

- ✓ cmentarzyska - łącznie 35: Brzeźno st. 4, 5, 7 i 23, Dąbrówka st. 2, Jabłowo st. 1 i 3, Klonówka st. 1, 7, 10, 11, 44 i 44, Kokoszkowy st. 1 (rejestr zabytków nr C-299) i 2, Kolincz st. 19, Krąg st. 43 i 44, Linowiec st. 3 (rejestr zabytków nr C-300), Okole st. 1, Owidz st. 3, Siwiółka st. 1, 13, 14, Stary Las st. 3, Sucumin st. 1 i 2, Sumin st. 1 (rejestr zabytków nr C-382), Szpęgawsk st. 3, 5, i 6, Zduny st. 2 oraz Żabno st. 1, 3, 4. Większość z nich datowana jest na wczesną epokę żelaza, ponadto na okres halsztacki, okres lateński, wczesne średniowiecze oraz jedno na neolit. Dwa spośród nich to cmentarzyska grobów skrzynkowych (Sucumin), w wyposażeniu których znajdujemy popielnice twarzowe z charakterystyczną ornamentyką i cechami miejscowego garncarstwa.
- ✓ obozowiska z epoki kamienia: Brzeźno st. 6, 13, 15 i 16 oraz Klonówka st. 4.
- ✓ funkcja kilku stanowisk określona jest jako "skarby": Barchnowy st. 1 (epoka brązu), 23 (okres wpływów rzymskich), Brzeźno st. 8 (epoka brązu), Rokocin st. 33 (IX w.) oraz Szpęgawsk st. 4 (wczesna epoka żelaza).
- ✓ pozostała część stanowisk to osady lub ślady osadnictwa i punkty osadnicze.

Szczególnie bogate osadniczo są tereny położone są w pobliżu rzek (Wierzycy, Węgiernicy i Piesienicy), co odzwierciedla generalne tendencje osadnicze w okresach pradziejowych. Wiele śladów z okresu średniowiecza lokuje się w pobliżu starych wsi. Zarejestrowane stanowiska z terenu gminy wykazują ciągłość osadniczą od epoki kamienia do okresu średniowiecza. Dynamika zmian w procesach osadniczych i kulturowych na terenie gminy związana jest z historią całego Pomorza Wschodniego.

Większość odkrytych stanowisk położona jest na terenach obecnie użytkowanych rolniczo. Zagrożeniem dla nich są wszelkie prace ziemne w wyniku, których może dojść do naruszenia warstw i obiektów archeologicznych znajdujących się pod powierzchnią ziemi. Istotnym problemem konserwatorskim jest ochrona otoczenia (panoramy) grodzisk wczesnośredniowiecznych przed niekontrolowanymi pracami parcelacyjnymi i budowlanymi. Ponadto zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także dość częste nielegalne poszukiwania zabytków bez pozwolenia służb konserwatorskich.

Spis zabytków archeologicznych gminy Starogard Gdański przedstawia Aneks 2 (na końcu opracowania).

5.7 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo kulturowe to nie tylko zachowane obiekty zabytkowe, ale również zespoły muzyczne, wokalne, stowarzyszenia oraz szkoły, które pełnią funkcję ośrodków kulturowych i są miejscem spotkań dla miejscowej ludności. Owocem działań wszystkich tych, którzy tworzą dziedzictwo kulturowe, są różnego rodzaju wydarzenia i imprezy kulturalne.

W zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na szczególną uwagę zasługują zachowane na obszarze gminy Starogard Gdański tradycje kociewskie.

Kociewie jako region etnograficzny stanowiący część Pojezierza Wschodnio-pomorskiego, obejmuje swoim zasięgiem również ziemię starogardzką. Kociewiaczy, ich tradycje, gwara i zwyczaje, zostali określani w Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich⁵ jako szczepek odrębny pomorsko-pruski zamieszkujący ziemię tzw. kociewską, między miastami Starogardem, Tczewem, Gniewem a Nowem. Według wspomnianego Słownika *"najłatwiej poznasz niewykształconego kociewiaka po mowie, gdyż w liczbie mnogiej czasu przeszłego osoby trzeciej nie kończy inaczej tylko na 'eli' [...] Poznamy także i kociewiaczkę po ubiorze, ale tylko zamężną i starszą, która głowę długą zwykle jedwabną chustą owiazuje i we dwa wystające ku twarzy węzły sztucznie splata"*.

Dziedzictwo kulturowe Kociewia stanowi bardzo ważny element niematerialnego dziedzictwa gminy Starogard Gdański. Potrzeba zachowania oraz podtrzymywania tej kultury przejawia się nie tylko w działalności lokalnej społeczności, przejawiającej się m.in. w utworzeniu Lokalnej Grupy Działania Chata Kociewia, ale również w działaniach podejmowanych na szczeblu samorządowym.

Gmina Starogard Gdański dąży również do zachowania charakteru tradycyjnej zabudowy na Kociewiu (wysokość budynków, kształty dachów - dwuspadowe, materiał, prostokątny rzut bryły budynku oraz obniżony poziom parteru), szczególnie w Rywałdzie, Kręgu, Dąbrówce, Janinie, Nowej Wsi Rzecznej, Sucuminie, Suminie, Klonówce, Brzeźnie Wielkim, Szpęgawsku, Ciecholewach, Trzcińsku, i Jabłowie, nawiązanie form współczesnych do lokalnej tradycji ruralistycznej.

⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 6, Warszawa, nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania gminy Starogard Gdański w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 9. Analiza SWOT gminy Starogard Gdański.

MOCNE STRONY
• Zachowanie w bardzo dobrym stanie obiektów o dużej wartości kulturowej: sakralnych wraz z cmentarzami i zielenią komponowaną (m.in. kościół parafialny w Dąbrówce, Jabłowie, Klonówce, Kokoszkowy, Kręgu i Suminie), • Występowanie na obszarze gminy kilkunastu zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych (m.in. w Nowe Wsi Rzecznej, Owidzu, Rokocinie, Sucuminie, Szpęgawsku), • Duża ilość stanowisk archeologicznych o cennych walorach poznawczych, które świadczą o długiej i ciekawej historii Gminy, • Rekonstrukcja średniowiecznego grodziska w Owidzu, • Strefy ochrony archeologicznej, • Bogate dziedzictwo kulturowe gminy (tradycje kociewskie), • Cmentarze różnych wyznań: katolickie, dawne ewangelickie, żydowski, • Zróżnicowanie terenu pod względem geomorfologicznym, przyrodniczym i krajobrazowym, • Dobre warunki do rozwoju turystyki krajoznawczej i specjalistycznej: wodnej, kolarskiej i konnej, • Istniejący System Informacji Przestrzennej Gminy (https://starogardgdanski.e-mapa.net/), • Aktualizowana na bieżąco Gminna Ewidencja Zabytków, • Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania, • MPZP zawierające ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego, • Zaangażowanie mieszkańców w poznawanie i kultywowanie tradycji i obyczajów Kociewia, • Imprezy kulturowe, • Szlaki turystyczne przebiegające przez teren gminy.
SŁABE STRONY
• Liczne nieużytkowane i niszczące obiekty zabytkowe, • Zły stan większości cmentarzy ewangelickich, • Brak środków przeznaczonych na badania naukowe zabytków, • Niedostateczne oznakowanie cennych obiektów, • Niedostatecznie rozwinięta sieć szlaków turystycznych, • Niedostateczna liczba publikacji na temat dziedzictwa kulturowego Gminy, • Brak możliwości zwiedzania zabytków, będących własnością prywatną, • Niewystarczająca promocja walorów kulturowych i wykorzystanie dóbr kultury dla rozwoju turystyki, • Niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytej opieki nad zabytkami.
SZANSE
• Zwiększenie świadomości mieszkańców w zakresie ważności znaczenia ochrony i opieki nad zabytkami i wartości dziedzictwa kulturowego, • Położenie w powiecie starogardzkim promującym rozwój turystyki, • Korzystne warunki dla rozwoju turystyki ze względu na walory przyrodnicze i zasób wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,

- Wzbogacenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe,
- Istniejące możliwości pozyskania środków finansowych na wykonanie prac restauratorskich, konserwatorskich z różnych źródeł,
- Zwiększanie środków budżetu na prace remontowo-konserwatorskie obiektów i terenów zabytkowych,
- Wzrost świadomości mieszkańców gminy w zakresie poprawy estetyki otoczenia i właściwego użytkowania obiektów zabytkowych,
- Popularyzowanie dobrych wzorców zagospodarowania i poszanowania obiektów zabytkowych,
- Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- Szeroka promocja walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego Gminy,
- Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi komunikacji (Internet, bazy informacji turystycznej) dla popularyzacji walorów przyrodniczych, krajobrazowych i zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy,
- Przeznaczanie środków z budżetu Gminy i pozyskiwanie dotacji na konserwację zabytków.

ZAGROŻENIA

- Zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację,
- Niedostateczne środki na renowację zabytkowych obiektów,
- Wydawanie zezwoleń na nową zabudowę mieszkaniową i użytkową rozbieżną ze stylistyką historyczną regionu,
- Stosowanie nowoczesnych materiałów, technologii lub kolorystyk niedostosowanych do historycznego charakteru zabudowy,
- Degradacja środowiska naturalnego i jego zanieczyszczenie, dewastacja obiektów i zespołów zabytkowych,
- Niestabilność i powszechna nieznajomość przepisów prawa,
- Niewłaściwe użytkowanie obiektów zabytkowych,
- Pogarszanie się stanu technicznego zabytków,
- Silna konkurencja na rynku turystyki ze strony sąsiednich gmin położonych w granicach Borów Tucholskich.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy Starogard Gdański. Misją gminy, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest: ***"świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy"***.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański na lata 2020 - 2023* wyznaczono trzy główne priorytety oraz ich kierunki działań oraz zadania (Priorytet I Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, Priorytet II Kształtowanie krajobrazu kulturowego i jego ochrona, Priorytet III Promocja dziedzictwa kulturowego i pielęgnacja tożsamości regionalnej). Niektóre z nich mają charakter długofalowy, przez co nie było możliwości zrealizowania ich w okresie obowiązywania programu. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnym okresie.

Szczegółowe zestawienie działań podjętych przez Gminę Starogard Gdański zostało zaprezentowane w rozdziale *11. Realizacja i finansowanie przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków*.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety, kierunki działań i zadania Programu Opieki nad Zabytkami gminy Starogard Gdański na lata 2024 - 2027.

PRIORYTET I OCHRONA I REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY	
Kierunki działań:	Zadania:
1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1.1.1. Monitoring stanu zachowania zabytków będących własnością Gminy: ✓ przegląd stanu technicznego obiektów; ✓ wyznaczenie obiektów, dla których niezbędny jest remont/konserwacja; ✓ opracowanie planu remontów. 1.1.2. Prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi oraz wspieranie (dofinansowywanie) tychże prac przy obiektach nie będących własnością gminy: ✓ w pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne, ✓ wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych nieruchomościach i ruchomych, ✓ umieszczenie na stronie internetowej gminy aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Pomorskiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów zabytkowych. 1.1.3. Wspieranie ochrony zespołów dworsko - parkowych jako charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego gminy. 1.1.4. Sprawowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami na terenie Gminy (szczególnie tych w złym i bardzo złym stanie), poprzez: ✓ prace pielęgnacyjne i porządkujące, ✓ usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, ✓ oznakowanie obiektów, ✓ renowację zabytkowych nagrobków, ✓ zaznaczenie cmentarzy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ✓ upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, ✓ zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających. 1.1.5. Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni. Z uwzględnieniem starodrzewia na terenie filialnych cmentarzy, nieczynnych cmentarzy, zespołów podworskich, alei wzdłuż ciągów komunikacyjnych.

	1.1.6. Bieżące prace remontowe przy kapliczkach i pomnikach z terenu gminy: ✓ uzgadnianie wszelkich działań przy kapliczkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, ✓ zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp. 1.1.7. Ochrona stanowisk archeologicznych: ✓ wskazanie lokalizacji w dokumentach planowania przestrzennego, ✓ prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu nadzoru archeologicznego lub badań wykopaliskowych, ✓ zachowanie w przestrzeni wyodrębnionej formy stanowisk archeologicznych naziemnych z własną formą krajobrazową, ✓ wpisanie do rejestru zabytków stanowisk archeologicznych o dużych walorach poznawczych, np. Klonówka st. 7 (AZP 19-44/6), Klonówka st. 45 (AZP 20-44/116), Kolincz st. 19 (AZP 20-43/77). 1.1.8. Wspieranie prac konserwatorskich przy wystroju i wyposażeniu świątyń w miarę potrzeb i możliwości. 1.1.9. Eliminowanie prac adaptacyjnych i remontowych przeprowadzanych ze szkodą dla substancji zabytkowej obiektów. 1.1.10. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Gminy na dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków. 1.1.11. Oznakowanie zabytków znajdujących się w rejestrze WKZ. 1.1.12. Wspieranie inicjatyw zmierzających do adaptacji obiektów nieużytkowanych do nowych potrzeb.
1.2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	1.1.2. Wszystkie zabytki rejestrowe oraz ewidencyjne należy umieszczać w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. 1.1.3. Wszystkie prace ingerujące w substancję zabytkową powinny być zaopiniowane przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zabytki ewidencyjne) lub powinny uzyskać decyzję na prace (zabytek rejestrowy), 1.1.4. Prace przy zabytkach rejestrowych powinny być wykonywane pod nadzorem konserwatorskim.
PRIORYTET II: KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I JEGO OCHRONA	
Kierunki działań:	Zadania:
2.1. Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach.	2.1.1. Egzekwowanie zapisów określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego: ✓ w przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego. 2.1.2. Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków: ✓ aktualizacja i weryfikacja istniejącego zbioru kart adresowych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków,

	✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami. 2.1.3 Opracowanie sprawozdania z realizacji zadań GPOnZ (co dwa lata), następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.
PRIORYTET III: PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELĘGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ	
Kierunki działań:	Zadania:
3.1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym Gminy	3.1.1. Zapoznanie mieszkańców, przede wszystkim właścicieli obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych. 3.1.2. Współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na ulicach i drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich dojazdowych w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów - głównie do najcenniejszych zabytków gminy. Ciągła dbałość o tablice już umieszczone oraz oznakowanie zabytków, aby swą estetyką i formą zachęcały do odwiedzenia tych miejsc. 3.1.3. Prowadzenie i aktualizacja na stronie internetowej Gminy zakładki o zabytkach.
3.2. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	3.2.1. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy. 3.2.2. Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.
3.3. Podniesienie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego	3.3.1. Szkolenie pracowników administracji samorządowej odpowiednich wydziałów, pedagogów szkół różnych szczebli w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. 3.3.2. Zapoznanie dzieci i młodzieży, w ramach edukacji szkolnej, z historią gminy oraz dziedzictwem materialnym i sposobami jego ochrony, np. poprzez organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych połączonych z prezentacją najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii. 3.3.3. Lekcje żywej historii organizowane na Grodzisku Owidz. 3.3.4. Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, seminariów i innych działań propagujących wiedzę o historii i kulturze materialnej gminy. 3.3.5. Aktywne wspieranie wydawania aktualnych map turystycznych w regionie obejmujących także teren gminy. Rozważenie wydania własnej kompleksowej mapy turystycznej zawierającej m. in. szlaki turystyczne i

	wszystkie zabytki. 3.3.6. Aktywizacja mieszkańców (w tym młodzieży szkolnej) w zakresie podejmowania społecznych prac porządkowych przy zabytkach i w ich otoczeniu, mająca na celu przede wszystkim uświadomienie wartości lokalnego dziedzictwa materialnego i pobudzenie współodpowiedzialności za jego ochronę.
--	---

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański jest Wójt gminy Starogard Gdański. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne - wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenia parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;
- instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich (z uwagi na trwającą perspektywę finansowania na lata 2014-2020 konieczne jest bieżące śledzenie możliwości pozyskiwania środków na zachowanie dziedzictwa kulturowego);
- instrumenty kontrolne - aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania;
- instrumenty koordynacji - realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne – działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągania celów wytyczonych w Programie opieki nad zabytkami dla Gminy Starogard Gdański będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jej realizacji.

Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta gminy Starogard Gdański, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych (świetlice wiejskie, biblioteki),
- monitoring postępu prac powoływaniem gminnego ośrodka kultury,
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę rozwoju bazy agroturystycznej,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na gminnej stronie internetowej. Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Starogard Gdański będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp.

Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczne cele zostały realizowane. Gmina i podległe jej jednostki zobowiązują się prowadzić działalność informacyjną i popularyzatorską w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł wewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 r. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- ✓ dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- ✓ dotacje wojewódzkie,
- ✓ dotacje powiatowe,
- ✓ dotacje gminne,
- ✓ inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- ✓ źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO),
- ✓ źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko,
- ✓ źródła poza unijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco).

1. ŹRÓDŁA KRAJOWE

1.1. Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oddzielane przez Ministra Właściwego ds. kultury oraz Programy Operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

- „Zabytek Zadbany” - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy

Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

- Wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi w kraju - Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie RP, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

1.2. Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

1. Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

- a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) konserwację i rewaloryzację zabytków;
- c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

- a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;
- b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

- a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zm.);
- b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;
- c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach, gdy:
 - ✓ zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
 - ✓ stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

1.3. Dotacje Wojewódzkie

Proces dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie odpowiedniej uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa.

1.4. Dotacje Powiatowe

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

1.5. Dotacje Gminne

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta lub Gminy.

Aktualnie obowiązuje Uchwała Nr VLI/651/2023 Rady Gminy Starogard Gdański z dnia 23.01.2023 r. w sprawie przyjęcia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków i położonych w granicach administracyjnych Gminy Starogard Gdański.

2. ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

2.1 Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, w ramach której wskazano Priorytet inwestycyjny 6 C – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet zakłada lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez

Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące infrastruktury małej skali, dla których maksymalna wartość wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych; w przypadku projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego znajdujących się na liście UNESCO próg ten wynosi 10 mln euro. Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów Grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych.

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Starogard Gdański,

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Starogard Gdański.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2024 - 2027 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania GPONZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. Regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gmina może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (m.in. stowarzyszenia, parafie).

Wydatki gminy Starogard Gdański jakie poniosła w latach 2020-2023 na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego:

2020 r.⁶

W 2020 r. Gmina Starogard Gdański realizowała projekty finansowane ze środków unijnych oraz krajowych. Projekty związane pośrednio z dziedzictwem kulturowym, to: „*Pomorskie Szlaki Kajakowe – Wierzyca po zabytkach Kociewia*”. Projekt realizowany w partnerstwie z miastem Starogard Gdański, Gminą Pelplin oraz Gminą Gniew. Gmina Starogard Gdański jest liderem projektu. Dofinansowanie pochodziło z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 w ramach działania 8.4. Wsparcie atrakcyjności walorów dziedzictwa przyrodniczego.

Zadania z zakresu upowszechniania kultury realizowane były w 2020 r. przez dwie samorządowe instytucje kultury: Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Owidzu, Bibliotekę Publiczną w Kokoszkowach, a także Wydział Kultury Sportu i Promocji Gminy Urzędu Gminy Starogard Gdański.

⁶ Raport o stanie gminy Starogard Gdański w 2020 r.

Gminny Ośrodek Kultury i Sportu Grodzisko Owidz:

W styczniu 2020 r. w wyniku połączenia Samorządowej Instytucji Kultury Grodzisko Owidz oraz Zespołu Świetlic Wiejskich, powstała nowa gminna jednostka: Gminny Ośrodek Kultury i Sportu Grodzisko Owidz, wpisana do rejestru instytucji kultury pod nr 4. W strukturach organizacyjnych instytucji znalazło się także Muzeum Mitologii Słowiańskiej jako wewnętrzny projekt realizowany we współpracy ze Stowarzyszeniem Ekologiczno-Kulturalnym Wspólna Ziemia.

Prowadzona do końca roku działalność gastronomiczna, polegająca na prowadzeniu Karczmy Słowiańskiej Na Podgrodziu, została przekazana do realizacji Stowarzyszeniu Przyjaciele Grodziska Owidz, działającego w formie przedsiębiorstwa społecznego.

Zarządzeniem Dyrektora Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu Grodzisko Owidz nr 01/Z/02/2020 z dnia 13 lutego 2020 r. została powołana Rada Programowa Grodziska Owidz, składająca się z 7 członków.

Główne działania Grodziska skupiły się wokół poniższych zadań:

- ✓ organizacja wydarzeń cyklicznych (Owidzki Festiwal Piw Rzemieślniczych, Noc muzeów, Dziecięce Obłężenie Grodu, Słowiańskie Środy z Grodziskiem Owidz, Dziady w Owidzu);
- ✓ organizacja mniejszych wydarzeń, w tym współorganizowanych (Sobótkowa Sobota, Weekend z Mitologią Słowiańską, Owidzki Turniej Łuczniczy, Legio XXI Rapax, Bieg Grodzisko Cross, Niepodległościowy Turniej Łuczniczy);
- ✓ organizacja warsztatów artystycznych, rozwojowych, rękodzielniczych, wykładów, spacerów ziołowych, plenerów rzeźbiarskich;
- ✓ organizacja wypoczynku dzieci – półkolonie zimowe;
- ✓ obsługa ruchu turystycznego klienta indywidualnego;
- ✓ działalność kulturalna i sportowa na terenie Gminy Starogard Gdański, realizowana pod nazwą Kulturalna Gmina w świetlicach wiejskich, na boiskach, w szkołach gminnych;
- ✓ działania online (konkursy, gry terenowe, spacer z mapą);
- ✓ działalność promocyjna (promowanie Grodziska Owidz, Gminy Starogard Gdański i Kociewia).

2021 r.⁷

W 2021 r. Gmina Starogard Gdański realizowała projekty finansowane ze środków unijnych oraz krajowych. Projekty związane pośrednio z dziedzictwem kulturowym, to:

- ✓ Projekt „*Pomorskie Szlaki Kajakowe – Wierzycą po zabytkach Kociewia*”. Dofinansowanie pochodziło z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 w ramach działania 8.4. Wsparcie atrakcyjności walorów dziedzictwa przyrodniczego. Projekt realizowany przez 4 partnerów, tj. Gminę Starogard Gdański, Gminę Miejską Starogard Gdański, Gminę Gniew, Gminę Pelplin. W zakresie zadania: projekt i budowa infrastruktury kajakowej na rzece Wierzyca: przystanie kajakowe, pola biwakowe, przenoski. Zadanie wykonano w trybie „zaprojektuj i wybuduj”. Na terenie gminy Starogard Gdański wybudowano infrastrukturę kajakową na rzece Wierzyca obejmującą: przystań w Kręgu, przystań w Żabnie, przenoskę w Nowej Wsi Rzeczej, przystań i przenoskę w Owidzu, przenoskę w Kolinczu, przenoskę i przystań w Klonówce. Realizacja zadania w zakresie promocji produktu turystycznego wydłużona do 2022 r.
- ✓ Projekt „*Remont grobów masowych i oznakowanie cmentarza wojennego w Lesie Szpęgawskim*”. Zadanie dofinansowane z MKDNIŚ oraz w ramach pomocy finansowej Miasta Pelplin polegało na wykonaniu remontu grobu 1 i 4, wykonaniu opasek wokół 13 grobów masowych, 5 znaków informacyjnych, montażu 6 tablic informacyjnych, dostawie 32 kamieni z informacją o opiece grobów, ułożeniu kostki kamiennej na placu głównym – ok. 660 m² oraz dostawie pojemników na odpady.

Zadania z zakresu upowszechniania kultury realizowane były w 2021 r. przez dwie samorządowe instytucje kultury: Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Owidzu, Bibliotekę Publiczną w Kokoszkowach, a także Wydział Administracyjny Urzędu Gminy Starogard Gdański.

⁷ Raport o stanie gminy Starogard Gdański w 2021 r.

Gminny Ośrodek Kultury i Sportu Grodzisko Owidz:

- Grodzisku Owidz na 2021 r. została przyznana dotacja podmiotowa w wysokości 1.129.500,00 zł na działania kulturalne oraz działania związane ze sportem i rekreacją, prowadzone na terenie instytucji kultury oraz w świetlicach wiejskich i innych gminnych obiektach. Przychody w 2021 roku wyniosły 1.651.684,19 zł. Koszty ogółem zamknęły się w kwocie 1.602.968,18 zł.

Dbając o podnoszenie kwalifikacji kadry pracowniczey, a co za tym idzie podniesienie poziomu prowadzonych zajęć dla dzieci i dorosłych oraz poszerzenie oferty o nowe animacje, zorganizowane zostały szkolenia z garncarstwa, poprowadzone przez pracownika Grodziska w Sopocie Huberta Skrodzkiego oraz wykład wraz z warsztatem tworzenia motanek, poprowadzone przez prekursorkę wznowienia tradycji motania w Polsce Anetę Grzegorzewską. Dwie osoby ukończyły kurs kierownika wypoczynku, by zasilić kadrę organizatora wypoczynku w Grodzisku Owidz. Dwie osoby wzięły udział w szkoleniu Kreatywne Pisanie. Kadra pracownicza uczestniczyła również w szkoleniu prowadzonym przez Weronikę Wróbel, które dotyczyło procesu szkliwienia i wypału ceramiki.

W 2021 r. największy nacisk położony został na budowanie marki Kulturalnej Gminy, tak by była rozpoznawalna wśród mieszkańców i wiązana z wydarzeniami czy warsztatami organizowanymi lub dofinansowanymi przez Gminny Ośrodek Kultury i Sportu Grodzisko Owidz. W ramach tych działań zakupiono namiot z logiem Kulturalnej Gminy. Zakupiono także windery (flagi) oraz koszulki, w spójnej szacie graficznej. Koszulki noszone są przez pracowników Gminnego Ośrodka Kultury Grodzisko Owidz podczas prowadzonych przez nich warsztatów, zarówno stacjonarnie w siedzibie GOKiS, jak i wyjazdowo, w świetlicach wiejskich.

- Działalność Muzeum Mitologii Słowiańskiej.
- Działania promocyjne i współpraca GOKiS z innymi podmiotami.

Biblioteka Publiczna w Kokoszkowach

W ramach działalności kulturalnej i edukacyjnej w 2021 roku zorganizowano 55 akcji i wydarzeń, w których udział wzięło ponad 900 osób.

Gmina Starogard Gdański w 2021 r. zajmowała się bieżącym utrzymaniem grobów masowych znajdujących się na terenie Lasu Szpęgawskiego. Firmie zewnętrznej zlecono utrzymanie porządku przy grobach oraz ich czystości (zamiatanie płyt nagrobnych, grabienie przy 74 mogiłach, usuwanie kwiatów i starych zniczy, raz w roku mycie płyt nagrobnych), a także ogólne utrzymywanie porządku (usuwanie gałęzi, koszenie trawy) na terenie alejki leśnej przebiegającej wzdłuż grobów i placu głównego przy pomniku. Należy wskazać w tym miejscu, że utrzymanie grobów obejmuje wszystkie 40 zidentyfikowanych miejsc na terenie gminy, w których dopuszczono się bestialskiej zbrodni.

W 2021 r. na terenie cmentarza wojskowego w Lesie Szpęgawskim prowadzone były m. in. prace remontowe grobów masowych i oznakowania cmentarza. Na ten cel Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu przyznało Gminie Starogard Gdański 108 tys. zł dofinansowania. Dużym wsparciem jest także pomoc finansowa w formie dotacji celowej od Gminy Pelplin w kwocie 20 tys. zł. Plac wokół pomnika i monumentu w Lesie Szpęgawskim został utwardzony kostką z tzw. berlinki — drogi, którą w 1940 r. zbudowali Niemcy, używając do prac jeńców i więźniów, którzy tam ginęli. Jest to zatem odpowiednie nawiązanie do historii, gdy kamień ten trafi na cmentarz wojenny.

W niedzielę 26 września 2021 r. odbyły się obchody związane z 82. rocznicą zbrodni niemieckiej w Lesie Szpęgawskim.

Wydano album fotograficzny Las Szpęgawski, dokumentujący dramat wojny i żmudny proces budowy monumentu dającego świadectwo tamtych tragicznych wydarzeń.

2023 r.

Został złożony wniosek o dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków: „**Prace konserwatorskie dt. zabytków sakralnych na terenie Gminy Starogard Gdański**”.

Opis inwestycji: Udzielanie dotacji sześciu Parafiom na terenie Gminy Starogard Gdański, o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na nakłady konieczne, określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ww. prace określone zostały we wnioskach o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku złożonych do Gminy Starogard Gdański przez następujące parafie:

1. Parafia pw. św. Jana Chrzciciela w Suminie – prace dotyczą obiektu kościoła,
2. Parafia pw. św. Barbary w Kokoszkowach – prace dotyczą obiektu kościoła,
3. Parafia pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kręgu – prace dotyczą ubikacji przykościelnej,
4. Parafia pw. św. Katarzyny w Klonówce – prace dotyczą obiektu kościoła,
5. Parafia pw. św. Wawrzyńca w Jabłowie – prace dotyczą obiektu kościoła,
6. Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Dąbrowce – prace dotyczą ogrodzenia kościoła.

Wszystkie obiekty wpisane są do wojewódzkiego rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków.

Oświadczamy, że rozpoczęcie postępowania zakupowego nastąpi w terminie do 12 miesięcy od daty udostępnienia Wstępnej promesy: Tak

Przewidywany okres realizacji Inwestycji: Powyżej 12 miesięcy

Przewidywany termin zakończenia inwestycji: 2025-04-30

Przewidywana wartość Inwestycji (w PLN): 980.000,00

Deklarowana kwota udziału własnego (w PLN): 20.000,00 Procentowy udział własny

Wnioskodawcy w realizacji inwestycji: 2,04 %

Kwota wnioskowanych środków (w PLN): 960.000,00

ZAŁĄCZNIK 1
**ZABYTKI NIERUCHOME ARCHITEKTONICZNE WPISANE DO GMINNEJ EWIDENCJI
ZABYTKÓW GMINY STAROGARD GDAŃSKI**

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
1.	Barchnowy	ul. Główna 14	kapliczka przydrożna	20	82/444	
2.	Barchnowy	ul. Główna 14	szkoła, ob. budynek mieszkalny	20	83/444	
3.	Barchnowy	ul. Główna 14	dud. gospodarczy dawnej szkoły	20	84/444	
4.	Barchnowy	ul. Główna w pobliżu domów nr 27 i 24	cmentarz ewangelicki	66		
5.	Barchnowy	położony w pobliżu drogi Owidz -Barchnowy po jej płu-wsch stronie, na szczycie pagórka, odległy od wsi ok.800 m w str płu-zach	cmentarz pocholeryczny	18/18		
6.	Brzeźno Wielkie	ul. Szkolna 5	szkoła podstawowa	141/2	18/444	
7.	Brzeźno Wielkie	ul. Szkolna 5	obora, ob. budynek gospodarczy	141/2	19/444	
8.	Brzeźno Wielkie	ul. Szkolna 4	budynek mieszkalny	142/2	24/444	
9.	Brzeźno Wielkie	ul. Główna 3	budynek mieszkalny	120	29/444	
10.	Brzeźno Wielkie	ul. Główna 4	budynek mieszkalny	122	30/444	obecnie dz. 122/4
11.	Brzeźno Wielkie	ul. Główna 1	budynek mieszkalny	119	35/444	
12.	Brzeźno Wielkie	ul. Kasztanowa (na cmentarzu)	kapliczka figury Chrystusa Króla	151	17/444	
13.	Brzeźno Wielkie	na skraju wsi przy drodze do Klonówki, odległy od zabudowań ok. 200 m	cmentarz katolicko - ewangelicki	151		
14.	Brzeźno Wielkie	ul. Rajkowska/ ul. Polna	kapliczka	133/3		
15.	Brzeźno Wielkie	ul. Piaskowa 2	budynek mieszkalny	93		
16.	Brzeźno Wielkie	ul. Piaskowa 5	budynek mieszkalny	85/3, 85/2		
17.	Ciecholewy	45	leśniczówka, ob. budynek mieszkalny	9/3	98/444	
18.	Ciecholewy	45	stodoła w zespole leśniczówki, ob. budynku mieszkalnego	9/3	99/444	
19.	Ciecholewy	45	obora w zespole leśniczówki, ob. budynku mieszkalnego	9/3	100/444	
20.	Ciecholewy	2	stodoła	19/3	88/444	
21.	Ciecholewy	14	budynek mieszkalny z cz. gospodarczą	89/1	89/444	wcześniej wpisany pod nr 16
22.	Ciecholewy	17	budynek mieszkalny z cz. gospodarczą	57	90/444	
23.	Ciecholewy	18	budynek mieszkalny	34/2	91/444	
24.	Ciecholewy	18	obora	34/2	92/444	
25.	Ciecholewy	18	stodoła	34/2	93/444	
26.	Ciecholewy	40	bud. mieszkalny - poniatówka	49/2	94/444	
27.	Ciecholewy	40	obora	49/2	95/444	
28.	Ciecholewy	42	szkoła, ob. budynek mieszkalny	56/5	96/444	Gmina jest współwłaścicielem
29.	Dąbrówka	ul. Starogardzka/Hermanowska	kapliczka	178/1	101/444	

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
30.	Dąbrówka	ul. Starogardzka/Jabłowska	kapliczka	238	102/444	
31.	Dąbrówka	ul. Starogardzka 38	kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	144	103/44	320
32.	Dąbrówka	ul. Starogardzka 38	ogrodzenie z dwiema bramami kościoła parafialnego i cmentarza	144	104/444	
33.	Dąbrówka	ul. Dębowa 2	budynek gospodarczy	187	109/444	
34.	Dąbrówka	ul. Starogardzka 22	budynek mieszkalny	183	106/444	
35.	Dąbrówka	poza wsią, oddalony od centrum ok..300 m w kier.płn, przy polnej drodze	cmentarz ewangelicki	71		
36.	Dąbrówka	ul. Starogardzka 38	cmentarz przykościelny (katolicki)	144		
37.	Dąbrówka		układ ruralistyczny			
38.	Jabłowo	ul. Szkolna 2	kościół p.w. Świętego Wawrzyńca	57	111/444	321
39.	Jabłowo	ul. Szkolna 2	ogrodzenie kościoła p.w. Świętego Wawrzyńca i cmentarza przykościelnego	57	112/444	
40.	Jabłowo	ul. Szkolna 2	kolumna z figurą św. Nepomucena	57	113/444	
41.	Jabłowo	ul. Szkolna 2	grobowiec Jackowskich	57	114/444	
42.	Jabłowo	ul. Szkolna 2	plebania kościoła p.w. Świętego Wawrzyńca	57	115/444	
43.	Jabłowo	ul. Starogardzka 3	dwór	20/58	117/444	
44.	Jabłowo	ul. Starogardzka 3	park dworski	20/36, 20/58	118/444	
45.	Jabłowo	ul. Starogardzka 3	fragment ogrodzenia - brama wjazdowa w zespole dworsko - folwarcznym	20/40	119/444	
46.	Jabłowo	ul. Starogardzka 3	budynek podworski magazyn	20/40	125/444	
47.	Jabłowo	ul. Starogardzka 3	chlewnie w zespole dworsko-folwarcznym	20/40		
48.	Jabłowo	ul. Starogardzka 3	budynek podworski-obora	20/40		
49.	Jabłowo	ul. Starogardzka 2	budynek podworski, rządcówka, ob. budynek mieszkalny	20/35	122/444	
50.	Jabłowo	ul. Dworcowa 2	budynek mieszkalny	76/2	131/444	
51.	Jabłowo	ul. Dworcowa 2	budynek gospodarczy	76/2	132/444	
52.	Jabłowo	ul. Szkolna 5	szkoła, ob. budynek mieszkalny	61/2	133/444	Gmina jest współwłaścicielem
53.	Jabłowo	ul. Szkolna 5	budynek gospodarczy⁸	61/2	134/444	Gmina jest współwłaścicielem
54.	Jabłowo	ul. Szkolna 2	cmentarz przykościelny (katolicki)	57		
55.	Jabłowo	ul. Starogardzka/Nad Jeziorem	zespół dworski – parkowy z folwarkiem			
56.	Jabłowo	ul. Pelplińska 3, d. 1	budynek mieszkalny	57		
57.	Janin	8	budynek mieszkalny	49/4	137/444	

⁸ Obiekt usunięty z GEZ – Zarządzenie Nr PPN140/2023 Wójta Gminy Starogard Gdański z dnia 4 sierpnia 2023 r.

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
58.	Janin	10	budynek mieszkalny	61/4	141/444	
59.	Janin	12	obora	62/2	143/444	
60.	Janin	13	budynek mieszkalny	63/2	144/444	
61.	Janin	15	budynek mieszkalny	51/7	145/444	
62.	Janin	15	obora	51/3	147/444	
63.	Janin	26	kapliczka z figurą Matki Boskiej	46	149/444	
64.	Janin	26	obora	46	152/444	
65.	Janin	28	budynek mieszkalny	42	153/444	
66.	Klonówka	ul. Kościelna 1	szkoła	130/1	43/444	
67.	Klonówka	ul. Kościelna 3	budynek mieszkalny	130/2	45/444	
68.	Klonówka	ul. Kościelna 3	budynek gospodarczy	130/2	44/444	
69.	Klonówka	ul. Kościelna 5	organistówka, ob. budynek mieszkalny	129	46/444	
70.	Klonówka	ul. Kościelna 7	budynek mieszkalny plebani	128	42/444	
71.	Klonówka	ul. Kościelna 7	budynek gospodarczy plebani	128	36/444	
72.	Klonówka	ul. Kościelna 7	kapliczka przy plebani	128	40/444	
73.	Klonówka	ul. Kościelna 10	kościół parafialny p.w. św. Katarzyny	157	38/444	739
74.	Klonówka	ul. Kościelna 10	ogrodzenie kościoła	157	41/444	
75.	Klonówka	ul. Kościelna 31, 33	budynek mieszkalny	119	51/444	
76.	Klonówka	ul. Kościelna	cmentarz rzym.-kat.	125	39/444	
77.	Klonówka	ul. Parkowa	park dworski	137	54/444	
78.	Klonówka	ul. Parkowa	kuźnia w zespole dworsko – folwarcznym	85/37	55/444	
79.	Klonówka	ul. Parkowa	brama w zespole dworsko - folwarcznym	85/37	56/444	
80.	Klonówka	ul. Parkowa	transformator w zespole dworsko - folwarcznym	85/30	58/444	
81.	Klonówka	ul. Parkowa	dawna płatkarnia w zespole dworsko - folwarcznym	85/37	59/444	
82.	Klonówka	ul. Parkowa/Ceynowy	dawna rządcówka	85/33	37/444	
83.	Klonówka	ul. Lipowa 9	kapliczka	215		
84.	Klonówka	ul. Kościelna 10	cmentarz przykościelny (katolicki)	157		
85.	Klonówka	ul. Kościelna 35	budynek gospodarczy	118		
86.	Kokoszkowy	ul. Szkolna 10	kościół parafialny p.w. św. Barbary	68/2	155/444	299
87.	Kokoszkowy	ul. Szkolna 10	ogrodzenie kościoła p.w. św. Barbary oraz cmentarza przykościelnego	68/2	156/444	
88.	Kokoszkowy	ul. Szkolna 6	plebania	68/2	159/444	
89.	Kokoszkowy	ul. Gdańska 11	spichlerz	221/12	161/444	
90.	Kokoszkowy	ul. Druha Grzybka 68	bud. mieszkalny - poniatówka	552	164/444	
91.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 7	bud. mieszkalny - poniatówka	6/1	167/444	
92.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 7	stodoła	6/1	168/444	
93.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 7	obora	6/1	169/444	
94.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 9	stodoła	8/7	171/444	
95.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 9	obora	8/7	172/444	
96.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 10	stodoła	4/1	174/444	
97.	Kokoszkowy	ul. Podgórna 10	obora	4/1	175/444	

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
98.	Kokoszkowy	ul. Polna 4	bud. mieszkalny - poniatówka	3/1	176/444	
99.	Kokoszkowy	ul. Polna 5	bud. mieszkalny - poniatówka	562/1	178/444	
100.	Kokoszkowy	ul. Polna 5	obora	562/1	180/444	
101.	Kokoszkowy	ul. Spacerowa 8	budynek gospodarczy	128/11	261/444	
102.	Kokoszkowy	ul. Szkolna 10	cmentarz przykościelny (katolicki)	68/2		
103.	Kokoszkowy	na zach. od wsi, przy drodze gruntowej po pñ. stronie, oddalony od centrum wsi o ok. 500 m	cmentarz katolicki	42		
104.	Kolincz	ul. Mostowa 1	budynek mieszkalny	56	60/444	
105.	Kolincz	ul. Mostowa 2	elektrownia wodna	196/4, 52/2	63/444	
106.	Kolincz	ul. Mostowa 3	budynek mieszkalny	64/4	64/444	
107.	Kolincz	ul. Mostowa 4	budynek mieszkalny	62/4	66/444	
108.	Kolincz	ul. Główna 68	figura Matki Boskiej	77/15	68/444	
109.	Kolincz	ul. Główna 52	szkoła, ob. przedszkole	12/4	67/444	
110.	Kolincz	ul. Główna 52	budynek gospodarczy	12/4	408/444	
111.	Kolincz	ul. Główna 76	dwór, ob. budynek mieszkalny	77/8	69/444	
112.	Kolincz	ul. Główna 76	fragment zieleni w zespole dworsko - folwarcznym	77/8, 77/9, 116	71/444	
113.	Kolincz	ul. Główna 104	młyn wodny, ob. budynek gospodarczy	204/12	74/444	
114.	Kolincz	ul. Główna 105	elektrownia wodna	102, 106/1	81/444	
115.	karta wyłączona					
116.	Kolincz	ul. Polna 13	budynek mieszkalny	145	77/444	
117.	Kolincz	54	leśniczówka Kochanki	200/9	78/444	
118.	karta wyłączona					
119.	Kolincz	na wzgórzu, na południe od zbiornika wodnego	cmentarz żydowski	31		
120.	Kolincz	ul. Główna 76	brama dworska	77/8		
121.	Koteże	ul. Wróblewskiego 5	szkoła, ob. świetlica i centrum kultury	62	182/444	
122.	Koteże	ul. Wróblewskiego 5	budynek gospodarczy, ob. remiza OSP	62	183/444	
123.	Koteże	ul. Wróblewskiego 6	budynek mieszkalny	83	193/444	
124.	Koteże	ul. Główna 21	budynek mieszkalny	195/2	184/444	
125.	Koteże	ul. Główna 29	budynek mieszkalny	203/2	185/444	
126.	Koteże	ul. Główna 29	obora	203/2	186/444	
127.	Koteże	ul. Główna 45	budynek mieszkalny	213	187/444	wcześniej pod nr 47
128.	Koteże	ul. Sikorki 12, 14	budynek mieszkalny	40, 39/26	195/444	
129.	Koteże	ul. Spokojna 6	budynek mieszkalny osady leśnej	259/2	196/444	wcześniej pod nr 7
130.	Koteże	ul. Sokoła (naprzeciw 2 i 3)	cmentarz ewangelicki	243/1		Obecnie nr dz. 243/3
131.	Koteże	ul. Podmiejska 6	spichlerz	445/1	37/5	1920
132.	Koteże	ul. Leśna 1	budynek mieszkalny	244/4		
133.	Koteże	ul. Towarzyska 7, 8	budynek mieszkalny	241, 243		
134.	Krąg	44	park dworski	89,90	198/444	Gmina jest właścicielem działki nr 89
135.	Krąg	44	dawny dwór, później szkoła, ob. budynek	89	199/444	

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
			mieszkalny i świetlica			
136.	Krag	44a	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	90	200/444	1674
137.	Krag	44a	ubikacja przykościelna	90	201/444	1674
138.	Krag	48	kapliczka	84/2	203/444	
139.	Krag	44, 44a	ogrodzenie kościoła p.w. Wniebowzięcia NMP oraz dworu z parkiem i dwoma bramami	89	204/444	
140.	Krag	po między 10 i 11	cmentarz poewangelicki	181/2	205/444	
141.	Krag	3	budynek mieszkalny	253	206/444	
142.	Krag	3	obora, obecnie stajnia	253	208/444	
143.	Krag	16	budynek mieszkalny	175/3	212/444	
144.	Krag	27	budynek mieszkalny	152	215/444	
145.	Krag	28	budynek mieszkalny	151/1	216/444	
146.	Krag	35	budynek mieszkalny	118/1	218/444	
147.	Krag	41	budynek mieszkalny	54/2	220/444	
148.	Krag	56	budynek mieszkalny	95/2	222/444	
149.	Krag	59	budynek mieszkalny	94/4	223/444	
150.	Krag	61	budynek gospodarczy	24/3	225/444	
151.	Krag	63	budynek mieszkalny PKP	103/1	226/444	
152.	Krag	63	budynek gospodarczy PKP, ob. kurnik	103/1	405/444	
153.	Krag		dworzec PKP, ob. budynek mieszkalny	103/2	228/444	
154.	Krag		szalet PKP, ob. budynek gospodarczy	103/2		
155.	Krag	64	budynek mieszkalny	117	227/444	
156.	Krag	w części zach.-płd., przy skrzyżowaniu szosy Żabno – Krag, oddalony na zach. od kościoła ok 800 m, na wzniesieniu	cmentarz komunalny	238		
157.	Krag	4	budynek mieszkalny	195/9		
158.	Krag	10	budynek mieszkalny	190/1		
159.	Krag	11	budynek mieszkalny	158/8		
160.	Linowiec	21	szkoła, ob. świetlica i budynek mieszkalny	82/2	230/444	
161.	Linowiec		obora w zespole folwarcznym	68/3	233/444	
162.	Linowiec	na płd. od wsi, po wsch. stronie szosy Linowiec - Starogard	cmentarz ewangelicki	124		
163.	Lipinki Szlacheckie	ul. Jana Pawła II/ul. Spacerowa	kapliczka figuraMatki Boskiej	12/6	238/444	
164.	Lipinki Szlacheckie	40	szkoła, ob. budynek mieszkalny i świetlica	18	239/444	Obecnie dz.18/2
165.	Lipinki Szlacheckie	40	budynek gospodarczy	18	240/444	Obecnie dz.18/2
166.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 31	pałac	124/11	247/444	1014
167.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 31	park pałacowy	124/11	248/444	1014
168.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 6	szkoła, ob. budynek mieszkalny	65/1	252/444	Gmina jest współwłaścicielem
169.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 6	budynek gospodarczy	65/1	253/444	Gmina jest współwłaścicielem
170.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 6	kapliczka	65/2	254/444	
171.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 35	budynek mieszkalny	5	259/444	wcześniej pod nr 35

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
172.	Nowa Wieś Rieczna	ul. Rieczna 31	zespół pałacowo parkowy	124/11		1014
173.	Nowa Wieś Rieczna	w centrum wsi, przy drodze po płd. stronie	cmentarz katolicki	129		
174.	Nowa Wieś Rieczna	w zachodniej części wsi, na wzgórzu, za rzeką, przy rozwidleniu dróg	cmentarz ewangelicki	18		
175.	Okole	ul. Miodowa 4	budynek mieszkalny	31/1	262/444	
176.	Owidz	ul. Parkowa 6	dwór	132/15	263/444	1167
177.	Owidz	ul. Parkowa 6	park dworski	132/15, 132/33	264/444	1167
178.	Owidz	ul. Parkowa 6	obora podworska	132/33	265/444	1167
179.	Owidz	ul. Parkowa 5	budynek gospodarczy w zespole dworu	132/18	266/444	
180.	Owidz	ul. Parkowa 6	stodoła w zespole dworu	132/33	267/444	1167
181.	Owidz	ul. Parkowa 4	budynek mieszkalny w zespole dworu	132/8	268/444	1167
182.	Owidz	ul. Parkowa 6	zespół dworsko – parkowy z folwarkiem	132/15 132/33		1167
183.	Owidz	ul. Dębowa (naprzeciw sklepu)	cmentarz ewangelicki	190/55		Obecnie dz. 190/69
184.	Owidz	ul. Rycerska (na wzniesieniu w lesie)	cmentarz ewangelicki	201/3		Obecnie działka 201/6
185.	Owidz	ul. Szkolna 10	budynek mieszkalny	188/12		
186.	Rokocin	ul. Parkowa 4	dwór, ob. dom pomocy społecznej	114	269/444	1206
187.	Rokocin	ul. Parkowa 4	park dworski	114, 115	270/444	1206
188.	Rokocin	ul. Parkowa 4	zespół dworsko – parkowy			1206
189.	Rywałd	ul. Starogardzka, centrum wsi naprzeciw przystanku PKS	kapliczka – figura Matki Boskiej	121/3	1/444	Obecnie działka nr 121/22
190.	Rywałd	ul. Okrężna 8	budynek mieszkalny	91	9/444	
191.	Rywałd	ul. Okrężna 8	piwniczka	91	10/444	
192.	Rywałd	ul. Okrężna 8	stodoła	91	11/444	
193.	Rywałd	ul. Okrężna 5	budynek mieszkalny	87	12/444	
194.	Rywałd	ul. Okrężna 4	budynek mieszkalny	86	13/444	
195.	Rywałd	ul. Okrężna 3	budynek mieszkalny	85	14/444	
196.	Rywałd	ul. Okrężna 2	budynek mieszkalny	84	15/444	
197.	Rywałd	ul. Okrężna 1	budynek mieszkalny	83/4, 83/6	16/444	
198.	Rywałd	ul. Starogardzka 61	dwór, ob. przedszkole i budynek mieszkalny	121/14	2/444	Gmina jest współwłaścicielem
199.	Rywałd	ul. Starogardzka 61	brama w zespole folwarcznym	121/21	3/444	
200.	Rywałd	ul. Starogardzka 40	budynek mieszkalny	69	8/444	
201.	Rywałd	ul. Szkolna 1	budynek gospodarczy	138/4		
202.	Rywałd	ul. Starogardzka 57	budynek mieszkalny	96		
203.	Siwiałka	6	budynek mieszkalny	167/2	283/444	
204.	Siwiałka	6	budynek gospodarczy	167/2	284/444	
205.	Siwiałka	8	budynek mieszkalny	117	285/444	
206.	Siwiałka	9	budynek mieszkalny	144/1	287/444	
207.	Siwiałka	13	budynek mieszkalny	127	289/444	
208.	Siwiałka	13	budynek gospodarczy	127	290/444	
209.	Siwiałka	13	obora	127	291/444	
210.	Siwiałka	15a	stajnia	125/4	293/444	wcześniej pod nr 14
211.	Siwiałka	naprzeciw domu nr 16	cmentarz ewangelicki	128		
212.	Stary Las	5b	kuźnia obecnie składzik	14/12	300/444	
213.	Stary Las	7, 8	budynek mieszkalny	12	301/444	wcześniej pod nr 8
214.	Stary Las	5	budynek mieszkalny	14/14		
215.	Sucumin	25	pałac	37/29	302/444	861

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
216.	Sucumin	25	park dworski w zespole pałacowym	37/29	303/444	861
217.	Sucumin	25	transformator przy pałacu	37/24	304/444	
218.	Sucumin	25	ogrodzenie wraz z bramami i budynkiem magazynu	37/29	305/444	
219.	Sucumin	26	stajnia I w zespole pałacowym	37/29	306/444	
220.	Sucumin	26	stajnia II w zespole pałacowym	37/29	307/444	
221.	Sucumin	25	spichlerz w zespole pałacowo - folwarcznym	37/29	309/444	wcześniej pod chlewnia IV
222.	Sucumin	25	owczarnia w zespole pałacowo – folwarcznym	37/29	310/444	wcześniej pod chlewnia VI
223.	Sucumin	26	stajnia/obora w zespole pałacowym	37/29	311/444	
224.	Sucumin	26	rządcówka w zespole pałacowym	37/29	312/444	
225.	Sucumin		cegielnia związana z pałacem	155/9	313/444	
226.	Sucumin		transformator w zespole cegielni	155/9	315/444	
227.	Sucumin	27	szkoła, ob. budynek mieszkalny	40/3	316/444	
228.	Sucumin	25, 26	zespół dworsko – parkowy z folwarkiem	37/1, 37/3-5, 37/7-13, 37/16, 37/17, 37/20-22, 37/24, 37/26, 37/28, 37/29, 40/1, 40/4, 40/3, 39, 38/1		
229.	Sucumin	25b	chlewnia w zespole folwarcznym	37/10		
230.	Sumin	48	kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	103	321/444	1185
231.	Sumin	po wschodniej stronie drogi prowadzącej z Zielonej Góry do Sumina	cmentarz katolicki	162	322/444	
232.	Sumin	29	kapliczka przydrożna	102/3	323/444	
233.	Sumin	38	dwór	121	324/444	
234.	Sumin	38	park dworski	120 - 122	325/444	
235.	Sumin	4	budynek mieszkalny	15/1	328/444	
236.	Sumin	27	budynek mieszkalny	101/7	330/444	
237.	Sumin	28	budynek mieszkalny	35	331/444	
238.	Sumin	31	gorzelnia, ob. budynek gospodarczy	133	332/444	
239.	Sumin	naprzeciw 33	karczma, ob. budynek mieszkalny	128/4	333/444	
240.	Sumin	34	stodoła	124/2	338/444	
241.	Sumin	34	obora	124/2	339/444	
242.	Sumin	obok 34	budynek mieszkalny	125	340/444	

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
243.	Sumin	51	plebania, ob. budynek mieszkalny	157	341/444	
244.	Sumin	55	budynek mieszkalny	93	342/444	
245.	Sumin	72	budynek mieszkalny	258	345/444	
246.	Sumin	73	stodoła	254	347/444	
247.	Sumin	75	budynek mieszkalny	253/1	349/444	
248.	Sumin	75	budynek gospodarczy	253/1	350/444	
249.	Sumin	76	budynek mieszkalny	241/1	351/444	
250.	Sumin	76	budynek gospodarczy	241/1	352/444	
251.	Sumin	77	budynek mieszkalny	252	353/444	
252.	Sumin	78	budynek mieszkalny	243/1	354/444	
253.	Sumin	78	brama w zagrodzie nr 78	244, 245/1	356/444	
254.	Sumin	87	budynek mieszkalny	153/10	358/444	
255.	Sumin	88	budynek gospodarczy	149	360/444	wcześniej pod nr 45
256.	Sumin	38	zespół dworsko – parkowy			
257.	Sumin	na obrzeżu lasu, po wsch. str., na pñ.-wsch. od wsi w odległości 1,3 km od centrum, w pobliżu drogi gruntowej Sumin-Koteże	cmentarz ewangelicki	58		
258.	Sumin	3	budynek mieszkalny	14/1		
259.	Sumin	6	budynek mieszkalny	19/11		
260.	Sumin	15	budynek mieszkalny	49		
261.	Sumin	17	szkoła przydworska, ob. budynek mieszkalny	23		
262.	Sumin	25	czworak folwarczny, ob. budynek mieszkalny	37/4		
263.	Sumin	33	budynek gospodarczy	32/3		
264.	Sumin	33	stodoła	32/3		
265.	Sumin	34	budynek mieszkalny	124/2		
266.	Szpegawsk	ul. Kasztanowa 24	dwór, ob. dom pomocy społecznej	317/4	361/444	740
267.	Szpegawsk	ul. Kasztanowa 24	park dworski	317/4	363/444	740
268.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 8	budynek gospodarczy w zespole dworskim	314/1	365/444	
269.	Szpegawsk	ul. Starogardzka (przy 8)	budynek mieszkalny	324/4	368/444	
270.	Szpegawsk	na cmentarzu ewangelickim	grobowiec na cmentarzu ewangelickim	135/4	369/444	
271.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 13	szkoła, ob. przedszkole	64	370/444	
272.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 11	budynek mieszkalny PKP	334/1	378/444	
273.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 11	budynek gospodarczy PKP	334/1	379/444	
274.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 10	budynek mieszkalny PKP	334/1	380/444	
275.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 9	budynek mieszkalny PKP	334/1	381/444	
276.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 9	budynek gospodarczy PKP	334/1	382/444	
277.	Szpegawsk	ul. Kolejowa 4	budynek mieszkalny - poniatówka	68	375/444	
278.	Szpegawsk	ul. Kolejowa 4	stodoła	68	376/444	
279.	Szpegawsk	ul. Kolejowa 4	obora	68	377/444	
280.	Szpegawsk	ul. Kolejowa 2	budynek mieszkalny obok dworca	69	390/444	wcześniej pod nr 4
281.	Szpegawsk	ul. Kasztanowa 24	zespół dworsko – parkowy	317/4		740

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr ewidenc. działki	Nr dawnej karty gez	Wpis do rejestru zabytków / uwagi
282.	Szpegawsk	poza wsią, na terenie leśnym, ok. 1500 m na zach. od torów kolejowych	cmentarz ewangelicki	310/3?		
283.	Szpegawsk	ul. Starogardzka 13	budynek gospodarczy	64		
284.	Szpegawsk	ul. Kolejowa	dworzec PKP	69	389/444	
285.	Trzcińsk	po wschodniej stronie drogi Trzcińsk – Kokoszkowy, ok. 300 m od zabudowań w południowej części wsi	cmentarz ewangelicki	113	391/444	Obecnie nr działki 113/2
286.	Trzcińsk	13	szkoła, ob. budynek mieszkalny	47/1	393/444	wcześniej pod nr 18
287.	Trzcińsk	35	budynek mieszkalny	65/3	395/444	
288.	Zduny	5	budynek mieszkalny	11/4	396/444	
289.	Zduny	6	budynek mieszkalny	48/13	397/444	
290.	Zduny	19, 20	budynek mieszkalny	74, 75/2	398/444	
291.	Zduny	46	budynek mieszkalny	293/2	400/444	
292.	Zduny	14	transformator w zespole zagrody	39/1	401/444	wcześniej pod nr 65
293.	Zduny	26	gorzelnia, ob. budynek mieszkalny	88/10		Gmina jest współwłaścicielem
294.	Żabno	17	budynek mieszkalny	47/6	403/444	
295.	Żabno	17	budynek gospodarczy	47/6		
296.	Żabno		cmentarz ewangelicki			Obecnie na terenie miasta Starogard Gdański
297.	Szpegawsk	w lesie w pobliżu Starogardu Gdańskiego	Dawna strzelnica wojskowa (szkolna) 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich w granicach działki 339 w obrębie Szpegawsk, w lesie w pobliżu Starogardu Gdańskiego – teren z elementami historycznego zagospodarowania: - placem strzeleckim, - czterema stanowiskami tarczowymi ze schronami dla tarczowych, ziemnymi wałami tarczowymi i rowami ochronnymi, - czterema wałami rozdzielczymi stanowisk dla karabinów maszynowych i broni krótkiej (przed ostatnim stanowiskiem tarczowym) - głównym wałem ochronnym (kulochwytym głównym).	339		1982

ZAŁĄCZNIK 2

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE WPISANE DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY
STAROGARD GDAŃSKI

Lp.	Miejscowość	Nr w miejsc.	Obszar AZP	Wpis do rejestru/uwagi	Funkcja	Datowanie	Wymaga strefy ochrony
1	Barchnowy	1	20-43/143		skarb	epoka brązu	NIE
2	Barchnowy	2	20-43/144		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
3	Barchnowy	3	20-43/145		znalezisko luźne	późna epoka brązu	NIE
4	Barchnowy	4	20-43/26		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
5	Barchnowy	5	20-43/27		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
6	Barchnowy	6	20-43/28		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
7	Barchnowy	7	20-43/29		osada, punkt osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
8	Barchnowy	8	20-43/30		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
9	Barchnowy	9	20-43/33		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
10	Barchnowy	10	20-43/53		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
11	Barchnowy	11	20-43/54		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
12	Barchnowy	12	20-43/55		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
13	Barchnowy	13	20-43/56		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
14	Barchnowy	14	20-43/57		osada, osada	epoka brązu, późne średniowiecze	TAK
15	Barchnowy	15	20-43/58		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
16	Barchnowy	16	20-43/59		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
17	Barchnowy	17	20-43/60		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka brązu, wczesne średniowiecze	TAK
18	Barchnowy	18	20-43/61		osada, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
19	Barchnowy	19	20-43/62		osada, osada	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
20	Barchnowy	20	20-43/63		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
21	Barchnowy	21	20-43/119		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
22	Barchnowy	22	20-43/120		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka brązu, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK

23	Barchnowy	23	20-43/174		skarb	okres wpływów rzymskich	NIE
24	Brzeźno	1	19-44/2		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza	TAK
25	Brzeźno	2	19-44/4		śląd osadnictwa , osada, osada, śląd osadnictwa	epoka kamienia, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
26	Brzeźno	3			osada	wczesne średniowiecze	NIE
27	Brzeźno	4			cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	NIE
28	Brzeźno	5			cmentarzysko płaskie	Hallstatt D	NIE
29	Brzeźno	6	19-44/5		obozowisko, osada	epoka kamienia, wczesne średniowiecze	TAK
30	Brzeźno	7	19-44/6		cmentarzysko	średniowiecze/ wczesna epoka żelaza	NIE
31	Brzeźno	8			skarb	epoka brązu	NIE
32	Brzeźno	9			luźne	epoka brązu	NIE
33	Brzeźno	10			luźne	neolit	NIE
34	Brzeźno	11			osada	wczesne średniowiecze	NIE
35	Brzeźno	12	19-44/3		osada	neolit, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze	TAK
36	Brzeźno	13	19-44/13		obozowisko, punkt osadnictwa	epoka kamienia, okres wpływów rzymskich	TAK
37	Brzeźno	14	19-44/14		punkt osadnictwa	późne średniowiecze/ okres nowożytny	TAK
38	Brzeźno	15	19-44/15		obozowisko, punkt osadnictwa, osada	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze/ okres nowożytny	TAK
39	Brzeźno	16	19-44/16		obozowisko, punkt osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
40	Brzeźno	17	19-44/17		punkt osadnictwa.	późne średniowiecze	TAK
41	Brzeźno	18	19-44/18		osada, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, epoka kamienia	TAK
42	Brzeźno	19	19-44/19		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny.	TAK
43	Brzeźno	20	19-44/20		osada	późne średniowiecze	TAK
44	Brzeźno	21	19-44/21		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne epoka żelaza, okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	TAK
45	Brzeźno	22			luźne	neolit	NIE
46	Brzeźno	23			cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	NIE
47	Brzeźno	24			osada	wczesna epoka żelaza	TAK

48	Brzeźno	25	19-44/25		osada	kultura pucharów lejkowatych	TAK
49	Brzeźno (Najmusy)	26			osada	?	NIE
50	Ciecholewy	1	18-43/141	57/A, C-76	grodzisko	wczesne średniowiecze	TAK
51	Ciecholewy	2	19-43/19		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
52	Dąbrówka	1	20-43/146		osada	wczesne średniowiecze	NIE
53	Dąbrówka	2	20-43/147		cmentarzysko płaskie	Hallstatt D	NIE
54	Dąbrówka	3	20-43/126		osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
55	Dąbrówka	4	20-43/127		śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	TAK
56	Dąbrówka	5	20-43/128		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK
57	Dąbrówka	6	20-43/129		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
58	Dąbrówka	7			kościół	od XIV w.	TAK
59	Jabłowo	1	20-43/148		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
60	Jabłowo	2	20-43/149		punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza	NIE
61	Jabłowo	3	20-43/150		cmentarzysko, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, epoka kamienia	NIE
62	Jabłowo	4	20-43/31	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Barchnowy	śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
63	Jabłowo	5	20-43/32		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
64	Jabłowo	6	20-43/108		śląd osadnictwa, osada, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
65	Jabłowo	7	20-43/109		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
66	Jabłowo	8	20-43/110		osada, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
67	Jabłowo	9	20-43/111		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
68	Jabłowo	10	20-43/113		osada, osada, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny.	TAK
69	Jabłowo	11	20-43/114		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
70	Jabłowo	12	20-43/115		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
71	Jabłowo	13	20-43/116		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
72	Jabłowo	14	20-43/117		punkt osadnictwa, ślad osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
73	Jabłowo	15	20-43/118		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK

74	Jabłowo	16	20-43/121		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
75	Jabłowo	17	20-43/124		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
76	Jabłowo	18	20-43/125		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
77	Jabłowo	19			grodzisko	wczesne średniowiecze/późne średniowiecze	TAK
78	Janin	1	18-43/142		grodzisko	XV-XVII w.	TAK
79	Janin	2	18-43/134		śląd osadnictwa	neolit	TAK
80	Janin	3	18-43/135	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Trzcińsk	śląd osadnictwa	neolit	TAK
81	Janin	4	18-43/139		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
82	Janin	5	18-43/140		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
83	Janowo	1	20-43/8	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
84	Janowo	2	20-43/9	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
85	Janowo	3	20-43/10	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
86	Janowo	4	20-43/11	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
87	Janowo	5	20-43/12	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	osada	późne średniowiecze	TAK
88	Janowo	6	20-43/13	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	osada śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, okres nowożytny	TAK
89	Janowo	7	20-43/14	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
90	Janowo	8	20-43/15	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
91	Janowo	9	20-43/16	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
92	Janowo	10	20-43/17	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
93	Janowo	11	20-43/19	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Kolincz	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
94	Janowo	12	20-43/20	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
95	Janowo	13	20-43/21	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK

96	Janowo	14	20-43/22	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
97	Janowo	15	20-43/23	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, okres nowożytny	TAK
98	Janowo	16	20-43/24	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
99	Janowo	17	20-43/25	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
100	Janowo	18	20-43/34	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
101	Janowo	19	20-43/35	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Owidz	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
102	Janowo	20	20-43/112		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
103	Janowo	21	20-43/122		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
104	Janowo	22	20-43/123		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
105	Janowo	23	20-43/130		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
106	Janowo	24	20-43/131		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, okres nowożytny	TAK
107	Janowo	25	20-43/132		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
108	Janowo	26	20-43/133		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
109	Janowo	27	20-43/134		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
110	Klonówka	1	20-44/10		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	TAK
111	Klonówka	2	20-44/11		śląd osadnictwa	średniowiecze	TAK
112	Klonówka	3	20-44/12		śląd osadnictwa	średniowiecze	TAK
113	Klonówka	4	20-44/13		śląd osadnictwa, obozowisko, śląd osadnictwa, osada, śląd osadnictwa, osada	neolit, epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
114	Klonówka	5	20-44/14		punkt osadnictwa	średniowiecze	TAK
115	Klonówka	6	20-44/15		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, późne średniowiecze	TAK
116	Klonówka	7	19-44/6		cmentarzysko płaskie	wczesne średniowiecze	TAK
117	Klonówka	8	20-44/16		śląd osadnictwa	średniowiecze/okres nowożytny	TAK
118	Klonówka	9	20-44/17	169/A, C-224	osada, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
119	Klonówka	10	20-44/18		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE

120	Klonówka	11	20-44/19		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
121	Klonówka	12	20-44/20		luźne	epoka brązu	NIE
122	Klonówka	13	20-43/64		osada, punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
123	Klonówka	14	20-43/65		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
124	Klonówka	15	20-43/66		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
125	Klonówka	16	20-43/67		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
126	Klonówka	17	20-43/68		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
127	Klonówka	18	20-43/69		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
128	Klonówka	19	20-43/70		osada	wczesne średniowiecze	TAK
129	Klonówka	20	20-43/71		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
130	Klonówka	21	20-44/36		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
131	Klonówka	22	20-44/37		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
132	Klonówka	23	20-44/38		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa, osada, śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu, epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, okres wpływów rzymskich	TAK
133	Klonówka	24	20-44/39		śląd osadnictwa	neolit	TAK
134	Klonówka	25	20-44/40		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
135	Klonówka	26	20-44/41		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
136	Klonówka	27	20-44/43		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, punkt osadnictwa	neolit, okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze	TAK
137	Klonówka	28	20-44/44		punkt osadnictwa	neolit	TAK
138	Klonówka	29	20-44/45		śląd osadnictwa	neolit	TAK
139	Klonówka	30	20-44/46		punkt osadnictwa	epoka brązu	TAK
140	Klonówka	31	20-44/47		śląd osadnictwa	mezolit/neolit	TAK
141	Klonówka	32	20-44/50		osada	średniowiecze	TAK
142	Klonówka	33	20-44/80		śląd osadnictwa	neolit (kultura pucharów lejkowatych)	TAK
143	Klonówka	34	20-44/81		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK

144	Klonówka	35	20-44/87		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
145	Klonówka	36	20-44/92		punkt osadnictwa	neolit	TAK
146	Klonówka	37	20-44/93		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
147	Klonówka	38	20-44/94		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
148	Klonówka	39	20-44/95		śląd osadnictwa.	neolit	TAK
149	Klonówka	40	20-44/96		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
150	Klonówka	41	20-44/97		śląd osadnictwa	mezolit/neolit	TAK
151	Klonówka (Marywil)	42	20-44/98		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
152	Klonówka	43	20-44/21		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
153	Klonówka	44	20-44/115		cmentarzysko	?	NIE
154	Klonówka	45	20-44/116		cmentarzysko	II-III w. n.e.	NIE
155	Klonówka	46	19-44/22		śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, wczesne średniowiecze	TAK
156	Klonówka	47	19-44/23		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, osada	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
157	Klonówka	48	20-44/105		śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
158	Klonówka	49	20-44/106		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
159	Klonówka	50	20-44/107		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
160	Klonówka	51	20-44/108		brak danych	brak danych	NIE
161	Klonówka	52	20-44/109	,	osada	późne średniowiecze	TAK
162	Klonówka	53	20-44/110		osada	późne średniowiecze	TAK
163	Klonówka	54	20-44/111		osada	późne średniowiecze	TAK
164	Klonówka	55	20-44/112		śląd osadnictwa, osada, ślad osadnictwa	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
165	Kokoszkowy	1	19-43/110	241/A, C-299	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	TAK
166	Kokoszkowy	2	19-43/84		cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	NIE
167	Kokoszkowy	3	19-43/85		luźne	?	NIE
168	Kokoszkowy	4	19-43/3		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
169	Kokoszkowy	5	19-43/4		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
170	Kokoszkowy	6	19-43/5		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
171	Kokoszkowy	7	19-43/6		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK

172	Kokoszkowy	8	19-43/7		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
173	Kokoszkowy	9	19-43/8		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
174	Kokoszkowy	10	19-43/9		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
175	Kokoszkowy	11	19-43/10		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
176	Kokoszkowy	12	19-43/11		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
177	Kokoszkowy	13	19-43/12		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
178	Kokoszkowy	14	19-43/13		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
179	Kokoszkowy	15	19-43/14		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
180	Kokoszkowy	16	19-43/15		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, okres nowożytny ,późne średniowiecze	TAK
181	Kokoszkowy	17	19-43/16		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
182	Kokoszkowy	18	19-43/17		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
183	Kokoszkowy	19	19-43/18		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
184	Kokoszkowy	20	19-43/52		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
185	Kokoszkowy	21	19-43/53		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
186	Kokoszkowy	22	19-43/54		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
187	Kokoszkowy	23	19-43/55		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	nieokreślona, późne średniowiecze	TAK
188	Kokoszkowy	24	19-43/56		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
189	Kokoszkowy	25	19-43/111		luźne	neolit	NIE
190	Kokoszkowy	26	19-43/58		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	nieokreślona, okres nowożytny	TAK
191	Kokoszkowy	27	19-43/59		śląd osadnictwa, osada	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
192	Kokoszkowy	28	19-43/60		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
193	Kokoszkowy	29	19-43/61		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
194	Kokoszkowy	30	19-43/62		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
195	Kokoszkowy	31	19-43/2		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
196	Kokoszkowy	32	19-43/86		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
197	Kokoszkowy	33	19-43/87		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
198	Kokoszkowy	34	19-43/88		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
199	Kokoszkowy	35	19-43/89		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK

200	Kokoszkowy	36	19-43/90		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
201	Kokoszkowy	37	19-43/91		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
202	Kokoszkowy	38	19-43/92		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
203	Kokoszkowy	39	19-43/94		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
204	Kokoszkowy	40	19-43/95		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
205	Kokoszkowy	41	19-43/96		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
206	Kokoszkowy	42	19-43/97		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
207	Kokoszkowy	43	19-43/98		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
208	Kolincz	1	20-43/151	305/A, C-381	osada	neolit	TAK
209	Kolincz	2	20-43/152		śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska	TAK
210	Kolincz	3	20-43/42		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
211	Kolincz	4	20-43/43		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
212	Kolincz	5	20-43/44		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
213	Kolincz	6	20-43/45		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
214	Kolincz	7	20-43/46		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
215	Kolincz	8	20-43/47		osada, punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
216	Kolincz	9	20-43/48		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
217	Kolincz	10	20-43/49		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
218	Kolincz	11	20-43/50		osada	wczesna epoka żelaza	TAK
219	Kolincz	12	20-43/51		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
220	Kolincz	13	20-43/52		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
221	Kolincz	14	20-43/72		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
222	Kolincz	15	20-43/73		śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
223	Kolincz	16	20-43/74		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
224	Kolincz	17	20-43/75		śląd osadnictwa, osada, osada, śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
225	Kolincz	18	20-43/76		śląd osadnictwa, osada	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze/okres nowożytny	TAK
226	Kolincz	19	20-43/77		cmentarzysko	wczesne średniowiecze	TAK

227	Kolincz	20	20-43/78		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
228	Kolincz	21	20-43/79		osada	późne średniowiecze	TAK
229	Kolincz	22	20-43/80		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
230	Kolincz	23	20-43/81		osada, osada	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
231	Kolincz	24	20-43/82		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
232	Kolincz	25	20-43/83		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
233	Kolincz	26	20-43/84		osada	okres nowożytny	TAK
234	Kolincz	27	20-43/85		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
235	Kolincz	28	20-43/86		śląd osadnictwa, osada, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
236	Kolincz	29	20-43/87		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
237	Kolincz	30	20-43/88		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
238	Kolincz	31	20-43/89		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
239	Kolincz	32	20-43/90		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
240	Kolincz	33	20-43/91		śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	TAK
241	Kolincz	34	20-43/92		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
242	Kolincz	35	20-43/93		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
243	Kolincz	36	20-43/94		osada, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
244	Kolincz	37	20-43/95		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
245	Kolincz	38	20-43/96		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
246	Kolincz	39	20-43/97		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
247	Kolincz	40	20-43/98		śląd osadnictwa	okres lateński	TAK
248	Kolincz	41	20-43/99		śląd osadnictwa, osada, śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, nieokreślona	TAK
249	Kolincz	42	20-43/100		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
250	Kolincz	43	20-43/101		osada	późne średniowiecze	TAK
251	Kolincz	44	20-43/102		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
252	Kolincz	45	20-43/104		śląd osadnictwa	pradzieje/nieokreślona	TAK
253	Kolincz	46	20-43/105		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
254	Kolincz	47	20-43/106		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK

255	Kolincz	48	20-43/107		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
256	Kolincz	49	20-44/89		osada	wczesna epoka brązu	TAK
257	Kolincz	50	20-44/90		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
258	Koteże	2	20-42/46		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
259	Koteże	4	20-42/48		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
260	Koteże	5	20-42/49		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
261	Koteże	6	20-42/50		osada	wczesna epoka żelaza	TAK
262	Koteże	7	20-42/51		osada, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
263	Koteże	8	20-42/52		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
264	Krąg	1	19-42/77		osada, śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska, późne średniowiecze	TAK
265	Krąg	2	19-42/78		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, kultura łużycka, kultura wschodnio-pomorska	TAK
266	Krąg	3	19-42/79		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
267	Krąg	4	19-42/80		śląd osadnictwa, osada, osada	epoka kamienia, kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze	TAK
268	Krąg	5	19-42/81		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
269	Krąg	6	19-42/82		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
270	Krąg	7	19-42/83		śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska	TAK
271	Krąg	8	19-42/84		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
272	Krąg	9	19-42/85		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska, nieokreślona	TAK
273	Krąg	10	19-42/86		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
274	Krąg	11	19-42/87		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
275	Krąg	12	19-42/88		osada	wczesne średniowiecze	TAK
276	Krąg	13	19-42/89		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
277	Krąg	14	19-42/90		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
278	Krąg	15	19-42/91		osada	późne średniowiecze	TAK
279	Krąg	16	19-42/92		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
280	Krąg	17	19-42/93		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
281	Krąg	18	19-42/94		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK

282	Krąg	19	19-42/95		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
283	Krąg	20	19-42/96		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK
284	Krąg	21	19-42/100		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
285	Krąg	22	19-42/101		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
286	Krąg	23	19-42/102		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
287	Krąg	24	19-42/103		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	nieokreślona, okres nowożytny	TAK
288	Krąg	25	19-42/104		osada	wczesne średniowiecze	TAK
289	Krąg	26	19-42/105		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
290	Krąg	27	19-42/106		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
291	Krąg	28	19-42/107		punkt osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
292	Krąg	29	19-42/108		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
293	Krąg	30	19-42/109		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
294	Krąg	31	19-42/110		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
295	Krąg	32	19-42/113		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
296	Krąg	33	19-42/137		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
297	Krąg	34	19-42/141		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
298	Krąg	35	19-42/142		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
299	Krąg	36	19-42/143		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
300	Krąg	37	19-42/144		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
301	Krąg	38	19-42/145		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
302	Krąg	39	19-42/146		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
303	Krąg	40	19-42/147		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
304	Krąg	41	19-42/148		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
305	Krąg	42	19-42/149		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
306	Krąg	43	19-42/159		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
307	Krąg	44	19-42/160		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	TAK
308	Linowiec	1	19-42/156		luźne	neolit	NIE

309	Linowiec	2	19-42/60		osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	TAK
310	Linowiec	3	19-42/157	242/A, C-300	cmentarzysko płaskie	okres wpływów rzymskich	TAK
311	Linowiec	4	19-42/33		ślad osadnictwa	okres nowożytny	TAK
312	Linowiec	5	19-42/34		osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, okres wpływów rzymskich, okres nowożytny	TAK
313	Linowiec	6	19-42/35		ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
314	Linowiec	7	19-42/36		ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
315	Linowiec	8	19-42/37		ślad osadnictwa	okres nowożytny	TAK
316	Linowiec	9	19-42/38		punkt osadnictwa ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
317	Linowiec	10	19-42/39		ślad osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	epoka kamienia, kultura wschodnio-pomorska, okres nowożytny	TAK
318	Linowiec	11	19-42/40		ślad osadnictwa	epoka kamienia	TAK
319	Linowiec	12	19-42/41		osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze, nieokreślona	TAK
320	Linowiec	13	19-42/42		ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska	TAK
321	Linowiec	14	19-42/43		osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	okres wpływów rzymskich, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
322	Linowiec	15	19-42/44		ślad osadnictwa	okres nowożytny	TAK
323	Linowiec	16	19-42/45		ślad osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
324	Linowiec	17	19-42/46		ślad osadnictwa	okres nowożytny	TAK
325	Linowiec	18	19-42/47		ślad osadnictwa	okres nowożytny	TAK
326	Linowiec	19	19-42/48		ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
327	Linowiec	20	19-42/49		ślad osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
328	Linowiec	21	19-42/50		ślad osadnictwa	epoka kamienia	TAK
329	Linowiec	22	19-42/51		ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
330	Linowiec	23	19-42/52		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK
331	Linowiec	24	19-42/53		ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska	TAK

332	Linowiec	25	19-42/54		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
333	Linowiec	26	19-42/55		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK
334	Linowiec	27	19-42/56		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
335	Linowiec	28	19-42/57		śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	TAK
336	Linowiec	29	19-42/58		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
337	Linowiec	30	19-42/59		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
338	Linowiec	31	19-42/64		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
339	Linowiec	32	19-43/1	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Janin	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
340	Linowiec	33	19-43/57		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
341	Lipinki Szlacheckie	1	20-44/106		osada	neolit	TAK
342	Lipinki Szlacheckie	2	21-44/15	a nie 115? taki widnieje na AZP	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	TAK
343	Lipinki Szlacheckie	3	20-44/99		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
344	Lipinki Szlacheckie	4	20-44/100		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
345	Lipinki Szlacheckie	5	20-44/105		luźne	neolit	NIE
346	Nowa Wieś Rzeczna	1	19-42/72		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
347	Nowa Wieś Rzeczna	2	19-42/73		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
348	Nowa Wieś Rzeczna	3	19-42/74		punkt osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska	TAK
349	Nowa Wieś Rzeczna	4	19-42/75		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, osada	epoka kamienia, kultura łużycka, kultura wschodnio-pomorska	TAK
350	Nowa Wieś Rzeczna	5	19-42/76		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
351	Nowa Wieś Rzeczna	13	20-42/9		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
352	Nowa Wieś Rzeczna	14	20-42/10		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
353	Nowa Wieś Rzeczna	15	20-42/11		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
354	Nowa Wieś Rzeczna	20	20-42/83		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, kultura łużycka, kultura wschodnio-pomorska	TAK
355	Nowa Wieś Rzeczna	21	20-42/84		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK

356	Nowa Wieś Rieczna	22	20-42/85		śląd osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
357	Nowa Wieś Rieczna	23	20-42/86		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
358	Nowa Wieś Rieczna	24	20-42/87		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
359	Nowa Wieś Rieczna	25	20-42/88		śląd osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
360	Nowa Wieś Rieczna	26	20-42/89		śląd osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
361	Nowa Wieś Rieczna	27	20-42/90		śląd osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
362	Nowa Wieś Rieczna	28	20-42/97		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
363	Okole	1	19-42/158		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
364	Okole	2	19-42/22	362/A, C-440	osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
365	Okole	3	19-42/12	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Krag	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
366	Okole	4	19-42/13	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Krag	śląd osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
367	Okole	5	19-42/14	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Krag	śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
368	Okole	6	19-42/15	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Krag	osada, ślad osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
369	Okole	7	19-42/16	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Krag	śląd osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska	TAK
370	Okole	8	19-42/17	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Krag	śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
371	Okole	9	19-42/18		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
372	Okole	10	19-42/19		śląd osadnictwa, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
373	Okole	11	19-42/20	362/A, C-440	osada, osada, ślad osadnictwa, ślad osadnictwa	kultura wschodnio-pomorska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
374	Okole	12	19-42/21		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
375	Okole	13	19-42/23		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
376	Okole	14	19-42/24		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK

377	Okole	15	19-42/25		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
378	Okole	16	19-42/26		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
379	Okole	17	19-42/27		śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska	TAK
380	Okole	18	19-42/28		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
381	Okole	19	19-42/29		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
382	Okole	20	19-42/30		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
383	Okole	21	19-42/31		osada, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
384	Okole	22	19-42/32		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
385	Okole	23	19-42/61		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
386	Okole	24	19-42/62		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura wschodnio- pomorska, późne średniowiecze	TAK
387	Okole	25	19-42/63		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
388	Okole	26	19-42/65		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
389	Owidz	1	20-43/18	22/A, C-21	grodzisko	wczesne średniowiecze	TAK
390	Owidz	2	20-43/153		znalezisko luźne	okres wpływów rzymskich	NIE
391	Owidz	3	20-43/175		szańce, cmentarzysko	??	NIE
392	Owidz	4	20-43/176		osada przygodowa	wczesne średniowiecze	TAK
393	Rokocin	1	20-42/12		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK
394	Rokocin	2	20-42/13		punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
395	Rokocin	3	20-42/14		osada, śląd osadnictwa, osada	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
396	Rokocin	4	20-42/15		śląd osadnictwa	kultura łużycka	TAK
397	Rokocin	5	20-42/16		osada, śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
398	Rokocin	6	20-42/17		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	kultura łużycka, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
399	Rokocin	7	20-42/18		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK

400	Rokocin	8	20-42/19		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
401	Rokocin	9	20-42/20		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
402	Rokocin	10	20-42/21		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
403	Rokocin	11	20-42/22		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
404	Rokocin	12	20-42/23		osada	wczesne średniowiecze	TAK
405	Rokocin	13	20-42/24		śląd osadnictwa	kultura łużycka	TAK
406	Rokocin	14	20-42/25		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
407	Rokocin	15	20-42/26		śląd osadnictwa, osada	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
408	Rokocin	16	20-42/27		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
409	Rokocin	17	20-42/44		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
410	Rokocin	18	20-42/53		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
411	Rokocin	19	20-42/54		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, okres nowożytny	TAK
412	Rokocin	20	20-42/55		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
413	Rokocin	21	20-42/56		osada, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
414	Rokocin	22	20-42/57		śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	TAK
415	Rokocin	23	20-42/58		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
416	Rokocin	24	20-42/59		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
417	Rokocin	25	20-42/60		osada	późne średniowiecze	TAK
418	Rokocin	26	20-42/61		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
419	Rokocin	27	20-42/62		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
420	Rokocin	28	20-42/63		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, osada, śląd osadnictwa	neolit, kultura łużycka, wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
421	Rokocin	29	20-42/64		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
422	Rokocin	30	20-42/65		punkt osadnictwa	okres nowożytny	TAK
423	Rokocin	31	20-42/68		osada, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
424	Rokocin	32	20-42/69		osada	okres nowożytny	TAK
425	Rokocin	33	20-42/119		skarb	IX w.	NIE
426	Rywałd	1	20-43/103		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK

427	Rywałd	2	20-44/82		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
428	Rywałd	3	20-44/83	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Klonówka	śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
429	Rywałd	4	20-44/84		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
430	Rywałd	5	20-44/85		śląd osadnictwa	neolit	TAK
431	Rywałd	6	20-44/86		śląd osadnictwa	mezolit/neolit	TAK
432	Rywałd	7	20-44/88	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Koliniec	śląd osadnictwa	mezolit/neolit	TAK
433	Rywałd	8	20-44/91	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Koliniec	śląd osadnictwa	mezolit/neolit	TAK
434	Rywałd	9	19-43/41		śląd osadnictwa	?	TAK
435	Rywałd	10	19-43/42		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
436	Rywałd	11	19-43/43		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
437	Rywałd	12	19-43/44		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
438	Rywałd	13	19-43/45		śląd osadnictwa	?	TAK
439	Rywałd	14	19-43/46		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
440	Rywałd	15	19-43/47		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, późne średniowiecze	TAK
441	Rywałd	16	19-43/48		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
442	Rywałd	17	19-43/70		śląd osadnictwa	neolit	TAK
443	Rywałd	18	19-43/71		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
444	Rywałd	19	19-43/72		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
445	Rywałd	20	19-43/73		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
446	Rywałd	21	19-43/74		osada, śląd osadnictwa	okres rzymski, późne średniowiecze	TAK
447	Rywałd	22	19-43/75		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
448	Rywałd	23	19-43/76		śląd osadnictwa	epoka brązu	TAK
449	Rywałd	24	19-43/77		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
450	Rywałd	25	19-43/78		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
451	Rywałd	26	19-43/79		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, okres nowożytny	TAK

452	Rywałd	27	19-43/80		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
453	Rywałd	28	19-43/81		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
454	Rywałd	29	19-43/82		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka brązu, późne średniowiecze	TAK
455	Rywałd	30	19-43/83		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
456	Rywałd	31	19-43/100		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
457	Rywałd	32	19-43/101		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
458	Rywałd	33	19-43/102	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Szpegawsk	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
459	Rywałd	34	19-43/103		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
460	Rywałd	35	19-43/104		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
461	Rywałd	36	19-43/105		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
462	Rywałd	37	19-43/106		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
463	Rywałd	38	19-43/107		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
464	Rywałd	39	19-43/108		śląd osadnictwa	neolit	TAK
465	Rywałd	40	19-43/109		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
466	Siwiałka	1	17-43/60		cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	TAK
467	Siwiałka	2	17-43/52	27/A, C-48	grodzisko	wczesne średniowiecze	TAK
468	Siwiałka	3	17-43/51		osada	wczesne średniowiecze	TAK
469	Siwiałka	4	17-43/53		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
470	Siwiałka	5	17-43/54		osada	późne średniowiecze	TAK
471	Siwiałka	6	17-43/55		osada	okres rzymski	TAK
472	Siwiałka	7	17-43/57		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
473	Siwiałka	8	17-43/59		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	prahistoria, wczesne średniowiecze	TAK
474	Siwiałka	9	17-43/61		punkt osadnictwa, punkt osadnictwa	prahistoria, późne średniowiecze/okres nowożytny	TAK
475	Siwiałka	10	17-43/62		punkt osadnictwa, osada	prahistoria, wczesne średniowiecze	TAK
476	Siwiałka	11	17-43/63		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK

477	Siwiałka	12	17-43/64		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	prahistoria, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
478	Siwiałka	13	17-43/105		cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	NIE
479	Siwiałka	14	17-43/106		cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	NIE
480	Stary Las	1	20-42/91		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
481	Stary Las	2	20-42/92		śląd osadnictwa	kultura wschodniopomorska	TAK
482	Stary Las	3	20-42/93		cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	TAK
483	Stary Las	4	20-42/94		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
484	Stary Las	5	20-42/95		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
485	Stary Las	6	20-42/96		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
486	Stary Las	7	20-42/98		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
487	Stary Las	8	20-42/99		punkt osadniczy	okres nowożytny	TAK
488	Stary Las	9	20-42/100		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, średniowiecze	TAK
489	Stary Las	10	20-42/101		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
490	Stary Las	11	20-42/102		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, okres nowożytny	TAK
491	Stary Las	12	20-42/120		znalezisko luźne	neolit	NIE
492	Stary Las	13	20-42/121		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, późny laten, wczesne średniowiecze	NIE
493	Stary Las	14	20-42/122		znalezisko luźne	neolit	NIE
494	Sucumin	1	20-42/113		cmentarzysko grobów skrzynkowych	wczesny i środkowy okres lateński	NIE
495	Sucumin	2	20-42/114		cmentarzysko grobów skrzynkowych	wczesny i środkowy okres lateński	NIE
496	Sucumin	3	20-42/115		znalezisko luźne	okres rzymski	NIE
497	Sucumin	4	20-42/116		znalezisko luźne	okres rzymski	NIE
498	Sucumin	5	20-42/29		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
499	Sucumin	6	20-42/30		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
500	Sucumin	7	20-42/31		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
501	Sucumin	8	20-42/32		śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	TAK
502	Sucumin	9	20-42/38		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK

503	Sucumin	10	20-42/39		śląd osadnictwa, osada, osada	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	TAK
504	Sucumin	11	20-42/66		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
505	Sucumin	12	20-42/67		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
506	Sucumin	13	20-42/71		osada, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
507	Sucumin	14	20-42/73		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
508	Sucumin	15	20-42/74		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
509	Sucumin	16	20-42/75		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
510	Sucumin	17	20-42/76		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
511	Sucumin	18	20-42/77		punkt osadniczy	wczesna epoka żelaza	TAK
512	Sucumin	19	20-42/78		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
513	Sucumin	20	20-42/28		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
514	Sumin	1		306/A, C-382	cmmentarzysko	okres laterński	TAK
515	Sumin	2	20-42/70		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
516	Sumin	3	20-42/72		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
517	Sumin	4			znalezisko luźne	wczesne średniowiecze	NIE
518	Szpegawsk	1	19-43/69		znalezisko luźne	neolit	NIE
519	Szpegawsk	2	19-43/63		śląd osadnictwa	neolit	NIE
520	Szpegawsk	3	19-43/64		cmmentarzysko	neolit	NIE
521	Szpegawsk	4	19-43/65		skarb	wczesna epoka żelaza	NIE
522	Szpegawsk	5	19-43/66		cmmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
523	Szpegawsk	6	19-43/67		cmmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
524	Szpegawsk	7	19-43/68		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	NIE
525	Szpegawsk	8	19-43/24		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
526	Szpegawsk	9	19-43/25		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
527	Szpegawsk	10	19-43/26		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
528	Szpegawsk	11	19-43/27		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
529	Szpegawsk	12	19-43/28		osada	wczesne średniowiecze	TAK
530	Szpegawsk	13	19-43/20		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK

531	Szpegawsk	14	19-43/21		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
532	Szpegawsk	15	19-43/22		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
533	Szpegawsk	16	19-43/23		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
534	Szpegawsk	17	19-43/32		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
535	Szpegawsk	18	19-43/33		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
536	Szpegawsk	19	19-43/34		śląd osadnictwa, punkt osadniczy	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
537	Szpegawsk	20	19-43/35		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
538	Szpegawsk	21	19-43/36		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
539	Szpegawsk	22	19-43/37		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
540	Szpegawsk	23	19-43/38		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
541	Szpegawsk	24	19-43/39		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, nieokreślona	TAK
542	Szpegawsk	25	19-43/40		śląd osadnictwa, osada	epoka brązu, późne średniowiecze	TAK
543	Szpegawsk	26	19-43/29	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Rywałd	śląd osadnictwa	neolit	TAK
544	Szpegawsk	27	19-43/30	Obecnie stanowisko położone w miejscowości Rywałd	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
545	Szpegawsk	28	19-43/31		śląd osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
546	Szpegawsk	29	19-43/49		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
547	Szpegawsk	30	19-43/50		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
548	Szpegawsk	31	19-43/51		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
549	Trzcińsk	1	17-43/56		osada	wczesne średniowiecze	TAK
550	Trzcińsk	2	17-43/58		śląd osadnictwa	?	TAK
551	Trzcińsk	3	18-43/31		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
552	Trzcińsk	4	18-43/32		śląd osadnictwa	wczesne i późne średniowiecze	TAK
553	Trzcińsk	5	18-43/33		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
554	Trzcińsk	6	18-43/34		osada	wczesne i późne średniowiecze	TAK
555	Trzcińsk	7	18-43/35		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
556	Trzcińsk	8	18-43/36		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
557	Trzcińsk	9	18-43/37		śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, późne średniowiecze	TAK

558	Trzcińsk	10	18-43/38		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
559	Trzcińsk	11	18-43/39		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
560	Trzcińsk	12	18-43/40		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
561	Trzcińsk	13	18-43/41		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
562	Trzcińsk	14	18-43/42		osada, punkt osadniczy	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
563	Trzcińsk	15	18-43/43		punkt osadnictwa, osada	neolit, wczesne średniowiecze	TAK
564	Trzcińsk	16	18-43/44		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
565	Trzcińsk	17	18-43/45		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
566	Trzcińsk	18	18-43/46		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
567	Trzcińsk	19	18-43/47		punkt osadnictwa, śląd osadnictwa	neolit, wczesna epoka żelaza	TAK
568	Trzcińsk	20	18-43/48		śląd osadnictwa, punkt osadnictwa	wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze	TAK
569	Trzcińsk	21	18-43/49		punkt osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
570	Trzcińsk	22	18-43/50		punkt osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
571	Trzcińsk	23	18-43/51		osada	wczesne średniowiecze	TAK
572	Trzcińsk	24	18-43/52		osada	wczesne średniowiecze	TAK
573	Trzcińsk	25	18-43/53		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
574	Trzcińsk	26	18-43/54		punkt osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
575	Trzcińsk	27	18-43/55		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
576	Trzcińsk	28	18-43/56		śląd osadnictwa	nieokreślona	TAK
577	Trzcińsk	29	18-43/57		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
578	Trzcińsk	30	18-43/58		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze	TAK
579	Trzcińsk	31	18-43/59		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK
580	Trzcińsk	32	18-43/60		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
581	Trzcińsk	33	18-43/61		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
582	Trzcińsk	34	18-43/62		śląd osadnictwa	mezolit	TAK
583	Trzcińsk	35	18-43/63		śląd osadnictwa	neolit	TAK
584	Trzcińsk	36	18-43/64		śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy	TAK
585	Trzcińsk	37	18-43/65		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK

586	Trzcińsk	38	18-43/118		śląd osadnictwa	epoka brązu, późne średniowiecze	TAK
587	Trzcińsk	39	18-43/119		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
588	Trzcińsk	40	18-43/120		śląd osadnictwa	neolit, późne średniowiecze	TAK
589	Trzcińsk	41	18-43/121		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
590	Trzcińsk	42	18-43/122		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
591	Trzcińsk	43	18-43/123		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
592	Trzcińsk	44	18-43/124		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
593	Trzcińsk	45	18-43/125		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
594	Trzcińsk	46	18-43/126		śląd osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze	TAK
595	Trzcińsk	47	18-43/127		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
596	Trzcińsk	48	18-43/128		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
597	Trzcińsk	49	18-43/129		śląd osadnictwa	neolit	TAK
598	Trzcińsk	50	18-43/130		śląd osadnictwa	neolit	TAK
599	Trzcińsk	51	18-43/131		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
600	Trzcińsk	52	18-43/132		śląd osadnictwa	epoka kamienia, okres nowożytny	TAK
601	Trzcińsk	53	18-43/133		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
602	Trzcińsk	54	18-43/136		śląd osadnictwa	epoka kamienia	TAK
603	Trzcińsk	55	18-43/137		śląd osadnictwa	neolit	TAK
604	Trzcińsk	56	18-43/138		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
605	Trzcińsk	57	18-43/139		śląd osadnictwa	średniowiecze	TAK
606	Zduny	1	18-44/2		śląd osadnictwa, punkt osadniczy	kultura łużycka, późne średniowiecze	TAK
607	Zduny	2			cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	NIE
608	Zduny	3			osada	wczesne średniowiecze	NIE
609	Żabno	1	19-42/151		cmentarzysko	okres halszacki D	NIE
610	Żabno	3	19-42/152		cmentarzysko	okres halszacki C	NIE
611	Żabno	4	19-42/153		cmentarzysko	okres lateński	NIE
612	Żabno	5	19-42/154		znalezisko luźne	wczesna epoka żelaza	NIE
613	Żabno	6	19-42/3		śląd osadnictwa, punkt osadniczy, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, okres nowożytny	TAK

614	Żabno	9	19-42/1		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
615	Żabno	10	19-42/2		śląd osadnictwa	kultura wschodniopomorska	TAK
616	Żabno	11	19-42/4		osada, śląd osadnictwa, osada	kultura wschodniopomorska, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze	TAK
617	Żabno	12	19-42/5		śląd osadnictwa	kultura wschodniopomorska	TAK
618	Żabno	13	19-42/6		śląd osadnictwa	okres nowożytny	TAK
619	Żabno	14	19-42/7		śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	TAK
620	Żabno	15	19-42/8		osada	kultura wschodniopomorska	TAK
621	Żabno	16	19-42/9		śląd osadnictwa	kultura wschodniopomorska	TAK
622	Żabno	17	19-42/10		śląd osadnictwa	późne średniowiecze	TAK
623	Żabno	18	19-42/11		śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	TAK

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 951).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 40, ze zm.).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 977, ze zm.).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 6828, ze zm.).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 877, ze zm.).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 1336, ze zm.).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 344, ze zm.).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 1662).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2023, poz. 571, ze zm.).
- 11) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 385).
- 12) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 202, poz. 2393).
- 13) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 164).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019, poz. 1721).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).
- 16) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017, poz. 928).
- 17) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017, poz. 1674).
- 18) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110).
- 19) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004, poz. 259).
- 20) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004, poz. 2153).
- 21) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011, poz. 510).
- 22) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- 23) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 24) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.
- 25) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego.
- 26) Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.
- 27) Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego.
- 28) Strategia Rozwoju Powiatu Starogardzkiego 2021-2027.

- 29) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański.
- 30) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański.
- 31) Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Starogard Gdański.
- 32) Materiały udostępnione przez Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku.
- 33) Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Starogard Gdański.
- 34) Program Opieki nad Zabytkami Gminy Starogard Gdański na lata 2020-2023.

www.zabytek.pl
www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
www.nid.pl
www.samorząd.nid.pl

Spis tabel, rycin i fotograf:

Ryc. 1. Położenie gminy Starogard Gdański na terenie powiatu starogardzkiego (mapa: Strategia Rozwoju Gminy Wiejskie Starogard Gdański na lata 2012-2022).

Tabela 6. Wykaz aktualnych Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Starogard Gdański, w których uwzględniono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego.

Tabela 7. Układy przestrzenne wsi, lokalizacja kościołów, własność ziemiska.

Tabela 8. Obiekty sakralne na terenie gminy Starogard Gdański.

Tabela 9. Zespoły dworsko-parkowe i folwarczne na terenie Gminy Starogard Gdański.

Tabela 10. Cmentarze występujące na terenie gminy Starogard Gdański.

Tabela 6. Zabytki ruchome Gminy Starogard Gdański wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 7. Zabytki nieruchome gminy Starogard Gdański wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 8. Zabytki archeologiczne gminy Starogard Gdański wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 9. Analiza SWOT gminy Starogard Gdański.

Fot. 1. Dąbrówka. Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 2. Jabłowo. Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 3. Klonówka. Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 4. Kokoszkowy. Kościół parafialny p.w. św. Barbary (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 5. Krag. Kościół parafialny Wniebowzięcia NMP (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 6. Sumin. Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 7. Nowa Wieś Rzeczna. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 8. Owidz. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 9. Rokocin. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 10. Sucumin. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).

Fot. 11. Szpęgawsk. Dwór (źródło - Gminna Ewidencja Zabytków).